

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

Кафедра історії України

Л. І. ШАПОВАЛ

Етнографія України

Навчально-методичний посібник

Полтава – 2021

УДК 39(477)(075.8)

Ш 23

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка
(протокол № 5 від 25 жовтня 2021 року)*

Рецензенти: *Капелюшний В. П.* – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
Бондаренко Г. Б. – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського.

Шаповал Л. І.

Ш 23 Етнографія України : навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» спеціальності 032 Історія та археологія галузі знань 03 Гуманітарні науки; освітньої програми «Середня освіта (Історія)» спеціальності 014 Середня освіта / предметної спеціалізації 014.03 Середня освіта (Історія) галузі знань 01 Освіта / Педагогіка / Л. І. Шаповал. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. – 198 с.

ISBN978-966-2538-76-2

Навчально-методичний посібник «Етнографія України» містить складові навчального контенту дисципліни: структуру та опис предмета, робочу програму, види навчальної діяльності студентів, критерії оцінювання знань здобувачів освіти, теми лекційних занять, плани практичних занять, методичні вказівки студентам для вивчення курсу, питання для індивідуальної та самостійної роботи, пакет візуального супроводження вивчення навчальної дисципліни, завдання для ректорської контрольної роботи, тести до поточного контролю, питання до модульних контрольних робіт та підсумкового контролю, програму етнографічної практики та літературу для вивчення навчальної дисципліни «Етнографія України».

УДК 39(477) (075.8)

ISBN978-966-2538-76-2

© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021

© Шаповал Л. І., 2021

ВСТУП

Пропонований студентам факультету історії та географії, здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти з освітньої програми «Історія та археологія» за спеціальністю 032 Історія та археологія та з освітньої програми «Середня освіта (Історія)» за спеціальністю 014.03 Середня освіта. Історія навчально-методичний посібник «Етнографія України» підготовлений згідно з вимогами програми навчального курсу «Етнографія України» затвердженої Міністерством освіти і науки України, виданої редакційним видавничим відділом «Вежа» Волинського державного університету імені Лесі Українки для спеціальності 7.02.0101 – Культурологія / Укладач В. М. Шостак. – Луцьк, 2000. – 37 с.; Робочої програми навчальної дисципліни «Етнографія України» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти з освітньої програми Історія та археологія за спеціальністю 032 Історія та археологія. Галузь знань: Гуманітарні науки –19 с.; Робочої програми навчальної дисципліни «Етнографія України» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти з освітньої програми Середня освіта (Історія) за спеціальністю 014.03 Середня освіта / предметною спеціальністю 014.03 Середня освіта (Історія). Галузь знань: Освіта / Педагогіка – 19 с.; Етнологія: програма та методичні розробки (за вимогами кредитно-трансферної системи) / розроб. Л. В. Костюк. – Тернопіль: ТНПУ, 2008. – 71 с.

Актуальність вивчення навчальної дисципліни «Етнографія України» обумовлена пріоритетами розвитку педагогічної думки в Україні на сучасному етапі, вироблення виховного ідеалу сучасної педагогіки, сформованого на основі національного колориту, виховання національної свідомості, поваги до національних символів, збереження звичаїв і традицій українського народу. Курс спрямований на вироблення у студентської молоді поваги до традиційно-побутової культури власного народу, його історичного минулого і культурних надбань усіх етнічних спільностей, які проживають на території України. В сучасних умовах відкрились нові перспективи у вивченні духовно-матеріальних традицій українського народу, з'являється можливість вивчити витoki етнічної історії, осмислити збереження і розвиток кращих цінностей його етнічної свідомості. У цих процесах все більшого значення набуває здатність студентів до систематичної і творчої роботи, вміння використовувати набуті знання і навички в практичній науково-пошуковій діяльності. Саме цій меті підпорядкована сутнісна основа етнографічної

практики, під час якої студенти / здобувачі освіти пізнають народну культуру українців, осягають світоглядні засади і культурні надбання всіх етнічних спільностей, що проживають на території України. Вивчення навчальної дисципліни «Етнографія України» є вкрай важливим для студентів факультету історії та географії, здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти у зв'язку з необхідністю долучення до здобутків людства у сфері духовної та матеріальної культури, їх популяризації в сучасному традиційному побуті української родини, прищеплення любові у молоді до духовних і матеріальних надбань українського народу.

Етнографія – наука про народи (етноси) світу, що вивчає проблеми етно- та націогенезу, міжнаціональних відносин, етнонаціональних процесів, особливостей духовної і матеріальної культури народу. Зародженню етнографії як науки передував значний період накопичення етнографічних знань, починаючи з часу існування Києво - руської держави, що визначений хронологічно добою середньовіччя. Першим свідченням зародження української етнографії стала «Програма» для опису України Ф. Туманського та спеціальна народознавча розвідка Г. Калиновського «Опис весільних українських простонародних обрядів». Українська етнографія зароджувалася на народознавчій основі, на ґрунті фольклору і української літератури, концентруючи головну увагу на дослідженні духовної культури. Біля своїх витоків етнографія формувалася переважно як описова дисципліна, яка ґрунтувалася на базі трьох народознавчих центрів в Україні: Харківського, Київського та Львівського університетів. Нині українська етнографія, традиційно поєднуючи два рівні досліджень: описовий і узагальнюючий, тяжіє до етнологічного, теоретичного осмислення накопиченого етнографічного матеріалу.

Мета навчальної дисципліни – ознайомити студентів / здобувачів освіти з основними поняттями й термінами української етнографічної (етнологічної) науки, з її методологією і завданнями, методикою польового етнографічного (етнологічного) дослідження; вивчити етапи етнічного розвитку українців, історико-етнографічне та антропологічне районування території України, основні риси матеріальної і духовної культури: житло, одяг, харчування, суспільні відносини, громадський побут, звичаї, традиції, свята, обряди, ритуали, світоглядні уявлення і вірування, народне мистецтво, фольклор, етнорегіональну і національну символіку українського народу.

Для реалізації мети слід виконати наступні завдання:

- знати понятійний апарат і методологію української етнографії, її становлення і розвиток;
- ознайомитися з походженням та етнічною історією українців, антропологічною характеристикою українського народу;
- охарактеризувати історико-етнографічне районування України, етнографічні та етнічні групи українського народу;
- вивчити основні галузі господарства та допоміжні заняття українців;
- знати історію народних поселень і житла українського народу, комплекси народного одягу етнографічних районів України;
- виокремити народні промисли і ремесла, особливості декоративно-ужиткового (прикладного) мистецтва українського народу;
- розкрити суспільні відносини в Україні в їх історичному розвитку, громадський побут, народний етикет та дозвілля;
- вивчити сімейний побут та обрядовість українців;
- визначити цикли календарних свят і обрядів, жанри усної народної творчості, народні знання, світогляд, вірування і повір'я українців;
- охарактеризувати етнічні спільності в сучасній Україні, їх традиційно-побутову культуру, етнорегіональну та національну символіку.

Робоча навчальна програма із дисципліни «Етнографія України» з планами лекційних та практичних занять, завданнями для самостійної та індивідуальної роботи та методичними рекомендаціями складена для студентів факультету історії та географії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти з освітньої програми «Історія та археологія» за спеціальністю 032 Історія та археологія. Галузь знань: Гуманітарні науки та з освітньої програми Середня освіта (Історія) за спеціальністю 014.03 Середня освіта / предметною спеціальністю 014.03 Середня освіта (Історія). Галузь знань: Освіта / Педагогіка, які вивчають навчальну дисципліну «Етнографія України» у третьому / четвертому семестрах. Вона розроблена відповідно до «Положення про кредитно-модульну систему організації навчального процесу в Полтавському державному педагогічному університету імені В. Г. Короленка» (Полтава, 2006), нормативною базою якого в свою чергу є відповідні накази № 161 від 02.06.1993 р., № 48 від 23.01.2004 і № 774 від 30.12.2005 р. Міністерства освіти і науки України.

Робоча навчальна програма дисципліни «Етнографія України» складена відповідно до вимог кредитно-модульної системи, в основу якої покладені положення Болонського процесу та здобутки вітчизняних навчальних закладів освіти. Ця система дає можливість врахувати ефективність роботи студента під час аудиторних занять і в процесі передбаченого програмою самостійного вивчення окремих тем курсу впродовж семестру. Для одержання більшої кількості балів студенти / здобувачі виконують ряд індивідуальних завдань пошукового характеру, за умов креативного підходу до їх виконання, систематичного і повного опанування змістом навчальної програми.

Запровадження кредитно-модульно-рейтингової системи оцінювання знань і вмінь студентів /здобувачів, яка базується на визначенні відповідної кількості балів, у ході вивчення предмету «Етнографія України» дозволяє активізувати роботу студентів / здобувачів освіти щодо підвищення особистого рейтингу, дає можливість оперативно здійснити поточний контроль, оцінити теоретичні знання і практичні вміння та об'єктивно визначити підсумкову оцінку. Підсумковий контроль успішності здійснюється у формі заліку чи екзамену. Загалом, навчальний курс «Етнографія України» є нормативною дисципліною, а етнологічна наука серед гуманітарних дисциплін посідає вагомe місце у системі вузівської педагогічної освіти в Україні.

Компетенції, які необхідно розвивати в результаті вивчення навчальної дисципліни «Етнографія України»

студент / здобувач освіти повинен *знати*:

1. Основні поняття української етнографічної науки, її методології і завдання.
2. Історію становлення і розвитку української етнографічної науки.
3. Етапи етнічної історії населення України, антропологічну характеристику українського народу.
4. Історико-етнографічне районування України, етнографічні й етнічні групи українського народу, етнорегіональну та національну символіку.
5. Основні галузі господарства, допоміжні заняття, промисли і ремесла українського народу.
6. Історію народних поселень і житла українців.
7. Комплекси народного одягу населення етнографічних районів України.
8. Традиції народного харчування населення України.

9. Суспільні відносини в Україні в їх історичному розвитку, громадський побут та звичаєве право, народний етикет і дозвілля.

10. Сімейний побут та обрядовість української родини.

11. Календарні свята і звичаєво-обрядова культура українців.

12. Світоглядні уявлення та вірування українців, народні знання.

13. Класифікація етнографічних джерел, особливості складання етнографічної (етнологічної) програми, володіти методикою етнографічних польових досліджень.

Форми контролю успішності студентів / здобувачів освіти:

Оцінювання навчальних досягнень студента / здобувача здійснюється у формі **поточного, модульного та підсумкового контролю.**

Поточний контроль. Поточний контроль успішності спрямований на перевірку систематичності роботи студентів, рівня засвоєння матеріалу під час викладання дисципліни. Здійснюється під час проведення аудиторних та позааудиторних занять. Форми проведення поточного контролю визначається викладачем. Результати поточного контролю фіксуються в журналі успішності академічної групи.

Модульний контроль. Модульний контроль здійснюється як підсумок роботи студента / здобувача освіти протягом вивчення окремого модуля за результатами опанування теоретичного та практичного матеріалу, передбаченого модулем. Форми проведення модульного контролю – модульна контрольна робота, тестування, усне опитування. Модульний контроль може бути проведений під час практичних занять або в поза аудиторний час у формі тематичних етнографічних заходів, проведенні опитування респондента за анкетною / програмою запитальником ІМФЕ імені М. Т. Рильського. До модульного контролю допускаються студенти / здобувачі освіти, які виконали всі види практичних робіт, що є складовими модуля.

Підсумковий контроль. Після виконання усіх видів аудиторної та самостійної роботи, форм поточного й модульного контролю студенту / здобувачу освіти необхідно підтвердити якість знань протягом підсумкового контролю у формі заліку чи екзамену. Підсумковий контроль успішності з дисципліни дозволяє викладачу якісно покращити загальну оцінку студента / здобувача першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНИ»

для студентів факультету історії та географії,
здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
з освітньої програми «Історія та археологія»
за спеціальністю **032 Історія та археологія.**
Галузь знань: **Гуманітарні науки**

Модулі	Лекції (год.)	Практичні заняття (год.)	Кількість рефератів	Самостійна робота (год.)	Індивідуальна робота (год.)	Усього годин
Модуль 1	4	2	1	4	4	14
Модуль 2	4	4	1	10	4	22
Модуль 3	8	8	1	16	6	38
Модуль 4	8	10	1	20	8	46
Форма контролю	Е К З А М Е Н					100 балів
Усього	24	24		50	22	120

для студентів факультету історії та географії,
здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
з освітньої програми «Середня освіта . Історія»
за спеціальністю **014.03 Середня освіта / предметною спеціальністю 014.03 Середня освіта (Історія).**
Галузь знань: **Освіта / Педагогіка**

Модулі	Лекції (год.)	Практичні заняття (год.)	Кількість рефератів	Самостійна Робота (год.)	Індивідуальна Робота (год.)	Усього годин
Модуль 1	2	2	1	4	2	10
Модуль 2	4	4	1	8	2	18
Модуль 3	8	6	1	8	8	30
Модуль 4	6	8	1	10	8	32
Форма контролю	З А Л І К					100 балів
Усього	20	20		30	20	90

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНИ»

для студентів факультету історії та географії,
здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
з освітньої програми «Історія та археологія»
за спеціальністю 032 Історія та археологія.
Галузь знань: Гуманітарні науки

№ п/п	Тема	Кількість годин			
		Лекції	Практичні заняття	Індивідуальна робота	Самостійна робота
1.	Українська етнографія як наука: предмет, об'єкт, джерела	2	2	-	2
2.	Методика етнографічних польових досліджень	2	2	2	4
3.	Історія становлення і розвитку етнографії як науки в Україні	2	4	2	6
4.	Історико-етнографічна характеристика українців	2	-	2	2
5.	Антропологічні особливості українців	-	-	2	2
6.	Основні, допоміжні напрямки господарської діяльності	2	2	2	2
7.	Промисли та ремесла в Україні	-	-	2	2
8.	Народний одяг	2	2	-	4
9.	Суспільне життя (громадський побут) українського народу	2	2	2	2
10.	Сім'я та сімейний побут українців	2	-	-	2
11.	Сімейна (родинна) обрядовість українського народу	2	2	-	4
12.	Народне житло та поселення	2	2	-	4
13.	Транспорт та засоби пересування	-	2	-	2
14.	Календарно-побутова обрядовість українців	4	2	2	2
15.	Народна кухня і традиції харчування українців	-	-	2	6
16.	Українська народна і національна символіка	-	-	2	2
17.	Народні знання та світоглядні уявлення і вірування українців	-	-	2	2
Всього:		24	24	22	50

для студентів факультету історії та географії,
здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньої програми «Середня освіта . Історія»
за спеціальністю **014.03 Середня освіта / предметною**
спеціальністю **014.03 Середня освіта (Історія).**
Галузь знань: **Освіта / Педагогіка**

№ п/п	Тема	Кількість годин			
		Лекції	Практичні заняття	Індивідуальна робота	Самостійна робота
1.	Українська етнографія як наука: предмет, об'єкт, джерела	2	2	-	-
2.	Методика етнографічних польових досліджень	2	-	-	4
3.	Історія становлення і розвитку етнографії як науки в Україні	2	4	2	2
4.	Історико-етнографічна характеристика українців	2	-	-	4
5.	Антропологічні особливості українців	-	-	-	4
6.	Основні, допоміжні напрямки господарської діяльності	2	2	-	2
7.	Промисли та ремесла в Україні	-	-	-	2
8.	Народний одяг	2	2	-	2
9.	Суспільне життя (громадський побут) українського народу	2	2	-	2
10.	Сім'я та сімейний побут українців	-	2	-	2
11.	Сімейна (родинна) обрядовість українського народу	2	2	-	2
12.	Народне житло та поселення	2	2	-	2
13.	Транспорт та засоби пересування	-	-	-	4
14.	Календарно-побутова обрядовість українців	2	2	2	2
15.	Народна кухня і традиції харчування українців	-	-	4	2
16.	Українська народна і національна символіка	-	-	2	2
17.	Народні знання та світоглядні уявлення і вірування українців	-	-	-	2
Всього		20	20	10	40

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ

Вивчення «Етнографії України» передбачає розгляд чотирьох модулів курсу:

Модуль I. Теоретичні проблеми вивчення етнографії України.

Модуль II. Історія становлення і розвитку етнографії як науки в Україні.

Модуль III. Матеріальна культура українського народу.

Модуль IV. Духовна культура українського народу.

Модуль I.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ЕТНОГРАФІЇ УКРАЇНИ

Змістовний модуль 1.

Українська етнографія як наука

Поняття «етнографії» та «етнології» як науки про народи в загально-теоретичному та практичному значенні. Основні категорії етнографії (етнології) як науки. Визначення предмету та об'єкту етнографічних досліджень. Співвідношення понять «етнографія», «народознавство», «етнологія», «антропологія». Понятійний апарат курсу: «етнос», «етногенез», «етносфера», «народ», «народність», «нація», «етнічна група», «етнографічна група», «етнічна спільність», «етнічність», «етнічна самосвідомість». Основні завдання етнографії: вивчення регіональних особливостей звичаїв і традицій, побуту українського народу, ознайомлення зі здобутками людства в сфері духовної і матеріальної культури, специфіка сучасних етнічних і етносоціальних процесів в Україні. Характеристика джерел української етнографічної науки. Класифікація етнографічних джерел. Ознайомлення з літературою та структурою навчального курсу «Етнографія України».

Комплексний підхід етнографії до об'єкта дослідження. Зв'язки етнографії з археологією та історією. Місце етнографії в системі суспільних наук. Мистецтвознавчі дисципліни і мовознавство в культурологічній проблематиці етнографії. Фольклористика і вивчення традиційно-побутової культури.

Школи і напрямки в етнографії. Еволюційна школа в етнографії. Дифузійні течії. Функціоналізм. Американська школа історичної етнології. Етнографічні школи в XX – на початку XXI століть.

Методи етнографічних досліджень. Описовий і теоретичний аспекти польового етнологічного дослідження. Порівняльно-історичний метод. Метод реконструкції пережитків. Польова робота етнолога (етнографа): спостереження, опитування, анкетування, інтерв'ю, фіксація етнографічних матеріалів.

Змістовний модуль 2.

Історико-етнографічна характеристика українського народу

Поняття «етнічна група», «етнографічна група», «історико-етнографічний район», «Історико-етнографічна зона / область», Карти історико-етнографічного районування території України. Характеристика етнографічних груп українського народу. Поділ території України на локальні культурно-побутові групи населення, які мають спільні риси мовного, звичаєвого, господарського характеру, зумовлені природним середовищем та історичним розвитком етнографічних і етнічних груп, етнокультурними взаємозв'язками з сусідніми народами. Дослідження українських старожитностей Павлом Шафариком. Карта П. Шафарика «Слов'янські землі» – перша етнічна карта, яка дала наукове уявлення про етнічні межі розселення українців, білорусів, росіян, чехів, словаків, поляків, болгар. Схема історико-етнографічного районування XIX століття етнографічні райони, що різняться за культурно-побутовими ознаками: Полісся, Поділля, Покуття, Волинь, Галичина, Закарпаття, Слобожанщина, Сіверщина, Південь України. Схема історико-етнографічного районування України другої половини XX століття.

Змістовний модуль 3.

Антропологічна характеристика українців

Роль антропології у вивченні україногенезу. Поняття «антропологічний тип», «антропологічне районування», «антропологічна зона», «антропологічна область». Середземноморський тип неолітичного населення України. Антропологічні особливості скіфів, сарматів і населення черняхівської культури. Етапи у формуванні антропологічних типів Східної Європи і Азії. Антропологічні ознаки українців. Антропологічна характеристика українців. Перші антропологічні описи українців у XVIII столітті. Федір Вовк і його внесок в українську антропологію. Експедиція антрополога В. Дяченка. Схема визначення антропологічного складу українського народу за С. Сегедою.

Антропологічне районування території України. Сучасні антропологічні типи українців. Дунайський тип і його ознаки.

Поліський тип. Верхньо-дніпровський тип. Центральнo-український тип та його особливості. Нижньо-дніпровський тип. Динарський тип. Карпато-альпійський тип. Центральнo-українська антропологічна область (Волинський і Поліський варіанти). Карпатська (західна) антропологічна область (східний і західний локальні варіанти). Південна (нижньо-дніпрово-прутська) антропологічна область. Північна антропологічна область. Валдайсько-дніпровський антропологічний комплекс, північний грацильний тип. Розвиток сучасної вітчизняної антропологічної науки. Український антрополог С.Сегеда та його схема антропологічного районування території України. Типовий антропологічний (фізіологічний) портрет українця.

Модуль II.

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ЕТНОГРАФІЇ ЯК НАУКИ В УКРАЇНІ

Змістовний модуль 1.

Становлення і розвиток етнографічної науки в Україні

Перші свідчення про слов'янську спільноту періоду давньої історії України. Накопичення етнографічних знань в період існування Києво-руської держави. Літописи Київської Русі і Галицько-Волинської держави. Нагромадження етнографічних матеріалів про українців як про окремих етнос у світських та церковних актах періоду середньовіччя. Літописи, описи мандрівників, літературні твори як джерела етнографії. Процес збору етнографічних матеріалів про українців у другій половині XVII століття. Твори полемічної літератури, хроніки, козацько-старшинські літописи, описи іноземних авторів про Україну (Еріх Лясота, Павло Алепський, Гійом де Боплан та ін.).

Вивчення традиційно-побутової культури українців у XVIII столітті. Вплив романтизму на українську етнографію XIX століття. Зростання інтересу до народознавчих студій, перші етнографічні експедиції, публікація тематичних праць з української етнографії. Розвиток української етнографії у XIX столітті. Діяльність Комісії для опису губерній Київського учбового округу. Діяльність в сфері етнографії Харківського, Київського, Одеського університетів, Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, Наукового товариства імені Тараса Шевченка. Особливості розвитку української етнографічної науки в XIX – на початку XX століть. Розвиток українського народознавства в Галичині. Вклад окремих історичних постатей в розвиток української етнографічної науки (діяльність Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі

Українки, П. Грабовського, С. Подолинського). Значення етнографічних досліджень П. Чубинського, М. Сумцова, Ф. Вовка, В. Шухевича, Я. Головацького, Д. Яворницького, Д. Багалія, В. Гнатюка та інших.

Змістовний модуль 2.

Українська етнографія в XX – першій третині XXI століть

Періодизація етнографічної науки в Україні. Основні етапи накопичення етнографічних знань та розвитку української етнографічної науки в радянський період. Українознавчі дослідження в системі Всеукраїнської Академії Наук. Етнографічна комісія ВУАН. Вплив сталінських репресій і тоталітарного режиму на наукові школи української етнографії. Створення та діяльність Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Рильського (ІМФЕ), Інституту народознавства (Львів). Наукова етнографічна спадщина вчених української діаспори. Діяльність академічних установ, наукових етнографічних шкіл на сучасному етапі розвитку України. Періодичні видання етнографічного та етнологічного спрямування, пріоритетні напрямки розвитку сучасної етнографічної науки в Україні.

Модуль III.

МАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Змістовний модуль 1.

Основні та допоміжні напрямки господарської діяльності українського народу

Землеробство та тваринництво – головні види традиційної господарської діяльності українців. Основні форми господарювання у період існування Києво-руської держави. Розвиток хліборобства, городництва, садівництва. Роль торгівлі та землеробства для давньоруського суспільства. Основні системи землеробства. Вирубно-вогнева система як одна з найдавніших екстенсивних форм використання землі. Перелогова система землеробства. Особливості трипілля як прогресивної системи землеробства. Традиційні види господарської діяльності українців у період нової історії України. Форми обробітку ґрунту (оранки) в Україні. Вирощування традиційних сільськогосподарських культур. Весняна сівба зернових та зерно-бобових культур. Міри виміру землі: десятина, волока, день, морг. Землеробські знаряддя праці: для обробітку ґрунту; збирання врожаю; обмолоту та переробки зерна.

Розвиток скотарства / тваринництва в Україні. Воли як основна тяглова сила. Значення конярства та вівчарства для господарства українців. Форми випасу худоби: вигонна (стійло-пасовищна) та відгінна. Архаїчні риси полонинного господарства. Індивідуальний випас худоби. Розведення порід свійських тварин. Характеристика тваринництва в Україні. Породи корів, догляд за великою рогатою худобою. Основні напрямки тваринництва в Україні. Давні традиції свинарства, птахівництва.

Допоміжні види господарської діяльності українців: бджільництво, рибальство, збиральництво, полювання (мисливство). Ремесла і промисли. Бджільництво як традиційна господарська діяльність українців. Бортництво. Діяльність П. І. Прокоповича. Історія розвитку рибальства в Україні. Знаряддя для виловлення риби: бредень, верша, ятір. Мисливство.

Витоки давніх ремесел і промислів українців. Ремісничі спеціальності в Україні XV–XIX ст. Домашні промисли і ремесла в Україні в XIX–XX ст. Господарське значення ткацтва, гончарства, вишивання, в'язання, килимарства. Осередки керамічного виробництва в Україні: Опішня, Косів, Коломия, Бубнівка, Моринці, Канів, Ізюм, Дубровниця та ін. Види гончарного круга: прямокутний і круглий. Традиції металургії та обробки заліза. Ливарництво, ковальство, золотарство. Виникнення металургійних заводів у XIX ст. Розвиток ковальського промислу. Осередки золотарства: Київ, Чернігів, Харків, Львів. Обробка шкіри: чинбарство, кушнірство, лимарство. Поширення шевського ремесла. Чоботарство. Кушнірство. Розвиток кожухарства. Орнаментальні мотиви виготовлених тканин. Приготування природних барвників тканин. Деревообробні ремесла і промисли. Розвиток теслярства, столярства. Виготовлення хатнього начиння столярами. Оздоблення майстрами дерев'яних виробів. Стельмахство як деревообробний промисел. Різновиди ложкарства. Асортимент бондарських виробів. Плетіння як кустарний промисел із виготовлення господарсько-побутових та художніх виробів із еластичної сировини. Традиції каменотесного промислу. Виготовлення скла і виробів з нього (гутництво). Перегонка дерева для одержання поташу, смоли, дьогтю, деревного вугілля. Лісорубство. Розвиток промисловості і занепад народних ремесел у XX століття.

Змістовний модуль 2.

Поселення та народне житло

Типи сільських поселень в Україні. Історичні зони сільських поселень на території України: північна, центральна, південна, західна. Особливості забудови селянського двору. Господарські

споруди села. Громадські, побутові та культові споруди населених пунктів. Основні типи традиційних поселень: вуличні, безсистемні, радіальні, лінійні, рядові, квартальні. Типові плани-схеми організації садиби і селянського двору в Україні. Традиційне планування українського народного житла: будівельні матеріали. Інтер'єр та художнє оформлення народного житла: різьба, розпис, декоративні тканини, рушник, ікони. Екстер'єр української хати. Збереження народних традицій у плануванні, архітектурному стилі, художньому оформленні хати. Житлова обрядовість українського народу.

Змістовний модуль 3.

Транспорт та засоби пересування українців

Найдавніші транспортні артерії (сухопутні і водні) в Україні. Торгівельний шлях «із варяг у греки», причини занепаду. Види сезонного транспорту (водний і сухопутний) в Україні. Тяглова сила та упряж (ярмо, голоблі, кінна упряж). Транспортні засоби пересування українців. Водні транспортні засоби (пліт, оплини; човни, лодки, судна, чайки, байдаки, баркаси, баржі, пароплави, пароми, теплоходи). Карпатські плотогони. Види переправ.

Сухопутні шляхи сполучення і транспорт. Види сезонного сухопутного транспорту, тяглова сила. Гужовий сухопутний транспорт (в'ючно-верховий, полозний і колісний). Види полозного транспорту (господарські, вантажні і виїзні сани). Східноєвропейський і західноєвропейський типи саней. Волокуші-сані, гринджоли, бендюхи, корчаги, полусанки, козирки, глабці. Колісні засоби пересування (чотириколісний двоосьовий віз). Вози для перевезення зерна сіна, снопів, соломи; для транспортування лісоматеріалів; для перевезення зерна й подібних вантажів. Чумацька мажа. Будівництво залізниць та розвиток залізничного транспорту по території України. Розвиток сухопутного і водного транспорту та шляхів сполучень в Україні у ХХ–ХХІ століттях. Морський транспорт. Залізничний транспорт. Основні залізничні магістралі в сучасній Україні.

Змістовний модуль 4.

Народний одяг

Народний одяг як джерело вивчення етнічної історії українського народу, її соціально-класової структури, етнічних поглядів і матеріальної культури. Давньоруський одяг населення території України. Специфіка чоловічого і жіночого одягу у середньовіччі. Український традиційний одяг ХVІІ–ХІХ століть. Характеристика основних видів народного одягу, його

класифікація. Типи верхнього одягу: осінньо-весняний, зимовий, плащовий. Формування жіночого і чоловічого комплексів святкового й повсякденного одягу. Регіональні особливості традиційного вбрання українців. Натільний, нагрудний, стегновий (поясний) одяг. Українська вишита сорочка. Пояси, головні убори, взуття, прикраси як невід'ємні складові комплексу народного одягу українців. Дівочі зачіски, особливості зачісок одружених жінок. Чоловічі зачіски і головні убори: брилі, шапки, клепані, кресані та ін. Традиційне взуття українців. Символіка народного одягу. Сучасний костюм (стрій) українців.

Змістовний модуль 5.

Народне харчування

Традиційні продукти харчування українців. Система народного харчування. Основні способи обробки продуктів та приготування українських національних страв. Збереження овочів, фруктів, ягід. Повсякденні страви українців. Різновиди борщу й каші. Приготування вареників, балабушок, галушок. Святкова і обрядова їжа. Хліб у народних звичаях, традиціях, обрядах. Овочеві страви. Використання в їжу м'ясних та молочних продуктів. Гарбузова каша і голубці. Молочні страви. М'ясні страви. Традиційні напої жителів України. Регіональні особливості традиційної кухні. Гастропадщина як ідентифікаційний чинник.

Режим і сезонність народного харчування українців. Дитяче харчування. Особливості харчування українців у пісні та скромні дні. Харчові обмеження і заборони. Пости. Правила поведінки українців та етикет за столом.

Модуль IV.

ДУХОВНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Змістовний модуль 1.

Громадське життя та побут українського народу

Поняття «громада», «громадський побут». Громадський побут як найважливіша галузь народної культури. Традиційні громадські структури в Україні. Еволюція селянської общини (громади). Органи громадського самоврядування українського народу. Громадське землеволодіння – економічна база сільської громади. Займанщина як спосіб одержання земельної власності. Громадський «сход» як головний орган общинного самоврядування. Виборні посадові особи і їх функції. Звичаї та норми життя молодіжних громад. Відмінності між парубочими і

дівочими громадами. Свята громадських об'єднань і осередки громадського спілкування в українському селі.

Роль звичаєвого права в суспільному (громадському) житті українського народу. Основні моральні та громадські регулятори поведінки населення. Історичні відомості про регулювання майнових і немайнових питань. «Руська Правда» як джерело кодифікованого права середньовіччя. Основні норми цивільного права. Громадські і господарські права жінок. Діяльність копного суду. Личкування, могорич. Форми і значення «присяги». Традиції земельної оренди та особистого найму: скіпщина, зажин, замолот. Форми колективної взаємодопомоги в українському селі: толока, супряга, оденки. Організаційні форми громадського самоуправління українців: загальні збори, віче, копа. Базари і ярмарки, їхня роль в духовному і суспільному житті українського народу.

Змістовний модуль 2.

Сім'я (родина) та сімейний побут

Поняття «сім'я», «шлюб». Давні типи і форми сім'ї в Україні та її соціальні функції. Велика неподільна сім'я та її характеристика у XVIII–XIX столітті. Мала сім'я. Дворище та сябрина як давні форми територіального і родинного устрою селян. Регламентованість традиціями обов'язків членів сім'ї. Панівна роль батька та його головні функції як голови сім'ї (родини). Патріархальний характер сімейних відносин українців. Становище жінки та приймака в українській сім'ї. Види приймацтва. Система виховання дітей. Індивідуальний і колективний типи кумівства. Побратимство, посестринство і звичаї духовного споріднення українців.

Сімейні обряди, звичаї, свята. Витоки сімейних обрядів українців та їх еволюція. Основні елементи сімейної обрядовості: звичаї та обряди пов'язані з народженням дитини; весільні звичаї й обряди; похоронно-поминальні звичаї й обряди. Цикли родильної обрядовості. Обереги і магичні дії під час пологів. Вибір імені для новонародженого. Відвідини породіллі. Прилучення дитини до християнського світу (родини). Обряд очищення баби-повитухи і породіллі. Пострижини. Етичні норми і світоглядні традиції у весільній обрядовості українців. Форми дошлюбного спілкування. Обряд сватання. Умовини і заручини. Символіка барвінкових обрядів. Весільний поїзд і весільні чини. Сутність вінчання. Форми весілля та весільні ювілеї. Сучасна українська сім'я. Демографічні особливості сучасної української сім'ї. Рівноправ'я членів сім'ї. Регламентація сімейних стосунків, прав

чоловіка і жінки, дітей та батьків законодавством України. Урочиста реєстрація шлюбу українцями в сучасних умовах. Поховально-поминальна обрядовість українців. Сприйняття смерті. Система дій поховальної обрядовості. Прощання з небіжчиком. Шанування померлого та прилучення до культу предків. Особливості похорону неодружених молодих людей та дітей. Проща і поминки: дев'ятини, сороковини, роковини.

Змістовний модуль 3.

Народні знання та світогляд українців

Народні знання – результат спостереження і досвіду багатьох поколінь українського народу. Відображення у народних знаннях особливостей природного середовища, господарської діяльності українців, рівня їх культурного розвитку, міжетнічних взаємин. Астрономічні знання, спостереження за рухом сузір'їв, небесних тіл, рухом зірок, визначення часу доби, року, літнього і зимового сонцестояння. Метеорологічні знання. Уявлення українців про виникнення світу. Уявлення про землю і небесні світила. Віра у чудодійну властивість Сонця і Місяця впливати на людське життя. Сакральні властивості зірок. Народні засоби визначення погоди. Народні математичні знання. Оригінальні способи зображення чисел. Уявлення народу про основи геометрії. Народний землеробський календар, його дохристиянська основа. Агротехнічні знання: народні одиниці вимірювання земельних ділянок, сипучих тіл, рідин, визначення висоти об'єктів і відстані. Народна метрологія. Одиниці площі, об'єму, ваги. Народна ботаніка і зоологія. Повір'я і легенди, пов'язані з птахами, тваринами, рослинами. Міфологічні образи у світогляді українців, їх класифікація та характеристика. Антропоморфні риси міфологічних істот. Блуд і Вихор, Доля, Відьма в народній уяві. Різновиди нечистої сили: вій, вовкулака, водяник, чорт та ін. Функції домовика. Традиційні форми народної педагогіки. Роль громади у вихованні дітей і молоді. Прищеплення рис народної моралі. Любов до рідної землі. Народна медицина українців. Діяльність знахарів. Категорії відунів та засоби української народної медицини. Народна ветеринарія як важлива ділянка народного досвіду. Народна етика і мораль. Естетичні уявлення та смаки українців. Використання раціональних народних знань сучасною етнологічною наукою в Україні.

Змістовний модуль 4.

Релігійні вірування українського народу

Первісні форми релігійних вірувань населення етнічної території України. (тотемізм, анімізм, фетишизм, магія). Архаїчні культу. Численні заборони і табу в житті українського народу. Поняття язичництва як цілісної системи світоглядних уявлень слов'янської спільноти в Україні. Язичницькі культу і боги стародавніх слов'ян. Пантеон богів: Сварог, Велес, Перун, Дажбог та інші. Запровадження християнства як державної релігії в Київській Русі. Релігійна реформа Володимира Великого. Позитивні та негативні аспекти християнізації Русі. Релігійний фактор в період нової історії України. Особливості релігійного життя українського народу в радянський період його історії. Двоєвір'я або народне православ'я. Відновлення свободи віросповідання у 1990-х роках. Поліконфесійність сучасного українського суспільства. Екуменістичний рух в Україні. Ідея створення національної церкви.

Змістовний модуль 5.

Календарно-побутова обрядовість українців

Календарні свята і обряди, ритуали, звичаї як поєднання раціонального досвіду та естетичних традицій українського народу. Поєднання язичницьких та християнських елементів в українських звичаях та обрядах. Зимовий цикл календарної обрядовості українців. Новорічно-різдвяна обрядовість народу, Святий Вечір. Різдво. Звичай «закликання морозу». Вшанування померлих і живих родичів. Обряд колядування. Народний вертеп. День Преподобної Меланії (Щедрий вечір). Обряд щедрування. Святого Василя (Старий Новий рік). Голодна кутя. Водохреще. Завершення новорічних свят. Народні традиції змішаного язичницько-християнського походження. Весняний цикл календарної обрядовості українців. Масляна як свято весняного пробудження природи. Свято зустрічі зими та весни. Стрітєння. Преподобна Євдокія. Сорок святих. Теплий Олекса. Благовіщення. Великдень. Обряди та атрибути Великодніх свят. Ритуальні дії на Юрія. Свята, пов'язані з польовими роботами. Троїцькі (Зелені) свята. Свята літнього циклу. Купала – давньослов'янське свято літнього сонцестояння. Свята літніх польових робіт. День святих Петра і Павла. Петрівський піст. Іллі. Осінній цикл свят народного календаря : Мокрина. Святий Пантелеймон. День праведного Євдокима. День пам'яті мучеників Маккавеїв (Першого Спаса). Спасівка – піст. День Преображення Господнього (Спас яблучний).

Успіння Пресвятої Богородиці (Перша Пречиста, Хлібний / горіховий Спас). Початок пори весіль. Завершення польових робіт: зажин, жнива, обжинки. День преподобного Симеона Стовпника (Семена). Свіччине весілля. Початок молодіжних вечорниць. День чуда архангела Михаїла («Михайлове чудо»). День Різдва Пресвятої Богородиці (Друга Пречиста). День Воздвиження Чесного Хреста. Покрова Пречистої Богородиці. День пам'яті апостола Луки. Дні великомученика Дмитрія Солунського та Собору архангела Михаїла. День смерті апостола Пилипа. Пилипівський піст. Прикмети, повір'я, звичаї пов'язані з осінніми святами.

Трудові свята і обряди як органічна складова звичаєво-обрядової культури українського народу. Народні традиції у святі Першої борозни. Проводи на полонину в українців Карпат. Свято першого снопа – ідея вшанування хліборобської праці. Дідух – обжинковий сніп для покійних предків Обжинки і жнива. Завивання «Спасової бороди». Святкова та обрядова їжа українців за народним календарем.

Змістовний модуль 6.

Українська народна і національна символіка

Поняття «знаку», «символу», «оберегу» у світосприйнятті українців. Народна символіка українців. Символічне значення дерев та кущів в Україні: дуб, вишня, липа, тополя, явір, клен, калина, верба. Рослини у фольклорі, традиціях та звичаях українського народу. Барвінок, мальви, нагідки, чорнобривці, васильки, ромашки, ружа, любисток як найбільш поширені символи-квіти в українців. Символічне значення птахів та тварин у побуті українців. Народна християнська символіка. Розвиток української національної символіки у ХХ – початку ХХІ століть. Українська геральдика. Державна символіка українців у період Революції гідності, у військових подіях на Сході України. Символічне значення вишитого одягу, вишивка як етноідентифікаційний маркер.

ВИДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ: ЛЕКЦІЯ, ПРАКТИЧНЕ (СЕМІНАРСЬКЕ) ЗАНЯТТЯ, ІНДИВІДУАЛЬНА ТА САМОСТІЙНА РОБОТА

Лекція. На лекціях викладач подає студентам / здобувачам освіти головні напрямки вивчення теми, пропонує основну й додаткову літературу, висвітлює найбільш важливі питання, показує приклад аналізу історико-етнографічних явищ, скеровує процес подальшого самостійного осмислення студентами етнографічного й історичного матеріалу. Лекція не є пасивним для студента видом навчальної діяльності. Вона потребує спеціальної підготовки (читання етнографічних й історичних джерел, уміння поставити запитання, вести діалог з викладачем).

Практичне (семінарське) заняття поглиблює теоретичні знання, отриманні під час лекції. До практичного заняття студенти повинні опрацювати необхідну наукову та науково-методичну літературу з теми, відобразити це у своїх конспектах. На практичному занятті студент повинен вільно й розлого висловити щодо того чи іншого питання теми, спираючись на додатковий матеріал, на знання наукової (основної і додаткової) літератури до теми. Важливим є виконання окремих видів самостійної роботи до теми практичного заняття, яка оцінюється викладачем окремо.

Індивідуальна робота студентів / здобувачів освіти та її види (тестування, анкетування, опитування, консультація): Індивідуальна робота студентів є формою організації навчального процесу, яка передбачає створення умов для як найповнішої реалізації творчих можливостей студентів через індивідуально-спрямований розвиток їх здібностей, науково-дослідну роботу і творчу діяльність. Види індивідуальної роботи студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни «Етнографія України»: тестування, анкетування, опитування, реферат, консультація.

Тести є ефективною формою підготовки студента / здобувача освіти до практичного заняття, а також для самоперевірки студента. Тести застосовується не тільки в поза аудиторній роботі студентів, але й в аудиторній, для контролю якості знань.

Реферат пише студент під час вивчення навчальної дисципліни «Етнографія України» під керівництвом викладача на одну з обраних тем (обсяг 10-15 сторінок). Як форма письмового оформлення доповіді на конкретну тему, за змістом він нагадує тематичний конспект, адже реферат – це спроба розібратися в тій чи іншій темі глибше, можливість самостійно подивитись на історичні події, етнографічні явища, етнічні процеси, з'ясувати те, що раніше

залишилося непоміченим. Водночас, він дає змогу студентові впевненіше орієнтуватися в джерелах та літературі з обраної теми, створює умови для комплексного використання навичок роботи з літературою, розвиває аналітичне, самостійне мислення, вчить логічно й аргументовано висловлювати письмово свою думку до кожного питання плану практичного заняття. Студент отримує індивідуальне завдання: наприклад, проаналізувати особливості традиційного українського житла, світоглядні уявлення, народні знання, громадський та сімейний побут українців тощо), яке оцінюється окремо й фіксується в журналі академічної групи. Результати **тестування** і написання й захист **рефератів** оцінюються окремо й фіксуються в журналі академічної групи.

Анкетування є способом опитування населення, полягає у тому, що дослідник збирає масовий етнографічний матеріал зі широкого кола питань. Етнологи використовують різні типи етнографічних анкет і відповідні анкетні форми опитування населення: анкети, на які репрезентанти інформації відповідають самостійно та анкети, які заповнюються за відповідями респондентів етнологи. Набувши за допомогою анкетування статистичний матеріал в різні роки, етнолог простежує динаміку етнічних процесів, головні тенденції і закономірності етнічного розвитку, а відтак на основі отриманих результатів може пропонувати органам виконавчої та представницької влади певні рекомендації щодо посилення чи послаблення досліджуваних етнологічних явищ.

Самостійна робота є основним способом засвоєння студентом / здобувачем освіти навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових аудиторних занять, без участі викладача. Самостійна робота студента над засвоєнням навчального матеріалу дисципліни «Етнографія України» може виконуватися в бібліотеці, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах, у домашніх умовах користуючись сучасними інформаційними системами через гаджети.

Викладач надає індивідуальну допомогу студентам у формі **консультацій**, пояснюючи складні моменти теми лекційного, практичного занять, спрямовуючи навчальну діяльність студентів, допомагаючи їм правильно організувати свою роботу.

Форми навчальної документації студентів / здобувачів освіти: зошит для лекцій; зошит для практичних (семінарських) занять; термінологічний словник, тека з самостійними роботами, індивідуальною роботою; реферат, електронна презентація, етнографічна програма-питальник ІМФЕ імені М. Т. Рильського заповнена власноруч студентом/здобувачем освіти.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ / ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Підготовка до **практичного (семінарського) заняття** передбачає опрацювання основної літератури у визначеному обсязі, вибіркоче знайомство з додатковою літературою, оцінюються знання питань практичного заняття, повнота їх викладу, до уваги береться також активність студентів під час аудиторних занять, участь у дискусіях, виконання завдань до практичних занять.

Реферат оцінюється за повноту розробки проблеми, знання й використання наукових джерел з теми, логічність побудови роботи, володіння методологією дослідження, новизну вирішення проблеми, самостійність і творчість при виконанні роботи, стиль викладу оформлення (план, посилання, висновки, список використаної літератури, використання текстів оригіналів та ін.)

Під час **модульного чи підсумкового контролю** враховуються знання студентами / здобувачами освіти питань навчального курсу, обов'язкових та додаткових джерел, ключових теоретичних понять, повнота відповіді, розуміння навчального матеріалу, аргументованість відповіді, підтвердження теоретичних положень етнографічними фактами, вміння й навички аналізу праць відомих вітчизняних етнографів.

Рівні навчальних досягнень студентів	Критерії
Високий (А, відмінно, зараховано, 90–100)	Студент / здобувач освіти вільно володіє навчальним матеріалом дисципліни «Етнографія України», розуміє перебіг і взаємопов'язаність явищ історичного й етнічного процесів, володіє навичками комплексного аналізу етнографічних праць, методикою етнографічного дослідження, виявляє творчі здібності, самостійно оцінює окремі етнографічні явища, описує форми духовної і матеріальної культури українського народу, показує знання різних джерел інформації (науково-критичної, монографічної літератури), творчо використовує етнографічний матеріал, наводить приклади, аргументує власні судження на основі наукових праць українських етнографів.

Достатній (BC, добре, зараховано, 75-89)	Студент / здобувач освіти володіє навчальним матеріалом дисципліни «Етнографія України», навичками критичного аналізу наукових праць, методикою етнографічного дослідження, дає визначення етнографічних понять, термінів, наводить приклади на підтвердження суджень вчених-етнографів, добирає аргументи на підтвердження висловленого судження або висновку, вміє систематизувати набуті теоретичні знання, грамотно їх викласти, припускає незначні граматичні помилки у викладі етнографічного матеріалу за питаннями плану практичних занять.
Середній (DE, задовільно, зараховано, 60-74)	Студент / здобувач освіти володіє поверхово навчальним матеріалом дисципліни «Етнографія України», відтворює незначну його частину, дає визначення етнографічного терміну, явища без посилання на словник, підручник, поверхово володіє навичками аналізу етнографічної праці, характеристики явища, події, методикою етнографічного дослідження, припускає граматичні та фактичні помилки у відповідях на питання практичних занять і самостійної роботи.
Низький (FX, F, незадовільно, не зараховано, 35-59, 1-34)	Студент / здобувач освіти слабо відтворює навчальний матеріал дисципліни «Етнографія України» на елементарному рівні або не відтворює його взагалі; не володіє. Методикою етнографічного дослідження, називає окремі етнографічні праці чи явища, не усвідомлюючи їхнього змісту; припускає грубі помилки у відповідях або не дає правильної відповіді на питання практичних занять і самостійної роботи, не опанував робочу навчальну програму дисципліни «Етнографія України» через повну відсутність на аудиторних заняттях, які проводив викладач за розкладом аудиторних занять.

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів

Структура навчальної дисципліни «Етнографія України» складається з чотирьох теоретичних модулів, на які виділяється рівна кількість балів (20 балів), підсумкового контролю (20 балів).

Залікова / екзаменаційна оцінка з навчальної дисципліни «Етнографія України» визначається як підсумкова оцінка результатів засвоєння модулів плюс бали, отримані за поточний контроль (накопичувальна система). Якщо студент вважає суму

балів, отриманих за вивчення модулів, достатньою, він може відмовитися від підсумкового контролю. Якщо ж студент бажає покращити свої результати, підсумковий контроль його право вибору. За результатами вивчення навчальної дисципліни протягом одного семестру студент набирає 1–100 балів.

Академічна успішність студента / здобувача освіти визначається за 100-бальною системою оцінювання з обов'язковим переведенням оцінок до національної шкали та шкали ECTS.

За шкалою ECTS	За національною шкалою	За шкалою навчального закладу
A	відмінно	90–100
BC	добро	75–89
DE	задовільно	60–74
FX	незадовільно з можливістю повторного складання	35–59
F	незадовільно з обов'язковим повторним курсом	1–34

Якщо формою підсумкового контролю є **залік**, то студент / здобувач освіти набирає – 60 балів і більше – «зараховано», 59 і менше балів – «не зараховано». Додаткові бали (20 балів) можуть бути зараховані студентові викладачем за активну участь у етнографічних заходах, творчих розробках (опитування за анкетами-питальниками респондентів при пошуковій роботі етнологів в польових умовах) пов'язаних із вивченням навчальної дисципліни «Етнографія України». За результатами навчання визначається рейтинг кожного студента / здобувача освіти з навчального курсу. Якщо формою підсумкового контролю є **екзамен**, то студент / здобувач освіти на екзамені отримує 40 балів, які плюсуються до суми балів за аудиторну, самостійну роботу – 60 балів. Екзамен – форма підсумкового контролю засвоєння студентом / здобувачем освіти програмного матеріалу з окремої дисципліни за навчальний рік. Він може здійснюватись у двох формах: усній чи письмовій. При цьому письмовий екзамен за необхідності може доповнюватися співбесідою викладача-екзаменатора зі студентами / здобувачами освіти. Під час складання екзамену оцінювання знань успішності студента визначається за 4-х бальною шкалою – «відмінно» (90–100 балів), «добре» (75–89 балів), «задовільно» (60–74 балів), «незадовільно» (35–59 балів). Оцінка, отримана студентом на екзамені з навчальної дисципліни «Етнографія України», заноситься

викладачем у екзаменаційну відомість, а також у залікову книжку студента / здобувача освіти. Назву навчальної дисципліни, оцінку, дату її отримання викладач підтверджує власним підписом.

У період екзаменаційної сесії перед студентами / здобувачами освіти постає завдання в порівняно короткий термін самостійно повторити й систематизувати обсяг навчального матеріалу. При повторенні навчального матеріалу мають виявитися результати самостійної роботи студента – навички та вміння, що сформувалися в процесі вивчення «Етнографії України». СРС при підготовці студентів до заліків чи екзаменів тісно пов'язана з формами навчального процесу: лекціями, семінарами, поточним контролем успішності.

При підготовці до екзаменів студенти / здобувачі освіти повинні керуватися робочою навчальною програмою з дисципліни «Етнографії України», проблемними питаннями, якщо такі передбачені. Викладачі надають методичну допомогу студентам шляхом проведення консультацій. На яких з'ясовуються незрозумілі чи малозрозумілі питання. На екзамен, як правило, виносяться питання переважно проблемного характеру. Він вимагає від студента / здобувача освіти чітких, логічно завершених, аргументованих відповідей на запитання, розуміння причинно-наслідкових зв'язків між історичними фактами, етнографічними явищами, подіями, а також власних оцінок і висновків. На підготовку до відповідей на екзаменаційний білет відводиться до 30–45 хв. Важливо за цей час скласти план своєї відповіді на всі вказані в білеті питання, прагнучи зберегти послідовність у викладі подій, етнографічних фактів і явищ, відновити у пам'яті дати, імена видатних українських етнографів та їх праці. Студент / здобувач освіти повинен продемонструвати знання змісту основних понять і термінів дисципліни «Етнографії України», етнічних, культурних і релігійних подій в українській історії, традиційно-побутовій культурі українського народу, їх хронологію, причини та наслідки, вплив на подальший хід історичного, етнічного й культурного розвитку України.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ СТУДЕНТІВ / ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІНИ «ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНИ»

У методичних рекомендаціях для студентів у вивченні навчальної дисципліни «Етнографія України» наведені плани лекційних і практичних (семінарських) занять та завдання для індивідуальної і самостійної роботи студентів денної і заочної форм навчання. Виконання цих завдань студентами заочної форми навчання може бути зараховано як комплексна контрольна робота. Рекомендації містять перелік основної і додаткової літератури, які можна використати для підготовки і перевірки знань студентів у вигляді підсумкового модульного контролю (кредитно-модульна система оцінювання).

Робота студентів під час вивчення курсу «Етнографія України» повинна бути свідомою і систематичною. Щодня треба виділяти час для читання теоретичних праць із рекомендованого списку літератури і тексти лекцій викладача для підготовки до практичних занять. Два-три рази на тиждень обов'язково слід приділити час роботі в бібліотеці чи за її сайтом для опрацювання необхідної монографічної та іншої наукової етнографічної літератури.

Різні види самостійної роботи, що пропонуються для практичного заняття, виконується на окремих аркушах, їх здають по закінченню практичного (семінарського) заняття викладачеві на перевірку, а потім, після отримання оцінки, збирають в окрему тематичну папку чи в зошит. Якщо студент/ здобувач освіти підготував електронну презентацію, то він її демонструє на практичному (семінарському) занятті і здає на диску чи в класрум дисципліни «Етнографія України» викладачу на перевірку.

Тему реферату студент / здобувач освіти обирає самостійно на початку вивчення навчальної дисципліни «Етнографія України», погоджує з викладачем план і літературу до реферату, згодом – написання окремих питань реферату.

Перевірка знань студентів / здобувачів освіти категоріально-понятійного апарату навчальної дисципліни «Етнографія України», самостійної роботи здійснюється викладачем під час практичного (семінарського) заняття або в поза аудиторний час.

Лекція в організації самостійної роботи студентів

Лекція латинською мовою означає «читання» тобто систематичне, цілісне, аргументоване, усне викладення навчального матеріалу. Курс лекцій не може дати вичерпних знань з «Етнографії України» без ознайомлення студентів / здобувачів освіти з

методологією предмета навчальної дисципліни та самостійної роботи над ним. Подальшу роботу студент / здобувач освіти повинен виконувати самостійно, в тому числі на практичних (семінарських) заняттях.

Провідна роль під час лекції, безумовно, належить викладачу-лектору. Разом із тим ефективність лекції залежить не тільки від її якості, досвіду та майстерності викладача, а й від уміння студентів її слухати, розуміти та записувати. Якість засвоєння змісту лекції студентами / здобувачами освіти значною мірою зумовлена їх особистою увагою, зацікавленістю, прагненням опанувати лекційний матеріал.

Слухання лекції – творчий процес, напружена розумова робота студентів / здобувачів освіти, яка супроводжується особливою психологічною підготовкою до активного сприйняття інформації. Правильне слухання передбачає проникнення в зміст кожної думки, висловлення викладача. Слухаючи лекцію студент сприймає навчальний матеріал, осмислює й прагне його зрозуміти. Тому основою глибокого засвоєння змісту лекції є увага слухачів, тобто їх мимовільна чи довільна зосередженість на певному об'єкті діяльності. Важлива особливість уваги – здатність зосереджуватись одночасно на кількох об'єктах, що дає студенту можливість конспектувати думки викладача, продовжуючи його слухати. Необхідно уважно стежити не тільки за логікою міркувань лектора. Осмислюючи послідовність викладу навчального матеріалу, а й за виразом обличчя, інтонаціями його голосу, жестами, що в комплексі краще допомагає розуміти й засвоювати зміст лекції, виділяти аргументи, узагальнення, висновки, фіксувати їх у конспекті.

На процес сприйняття лекції впливають різні чинники – минулий досвід, раніше накопичені знання, які дають змогу студенту передбачати зміст лекції, сприяють розумовій активності, адже новий лекційний матеріал краще засвоюється й запам'ятовується, коли він сприймається на певні попередні знання, логічно пов'язаний з ними, доповнює й розвиває їх. У зв'язку з цим студентам, які вивчають «Етнографію України», для того щоб краще підготуватися до чергової лекції. Необхідно глибоко усвідомити зміст попередньої, уважно прочитавши свої записи та відповідний розділ підручника чи посібника, а також ознайомитися з текстом наступної лекції з метою встановлення смислового та логічного зв'язку між ними. Щоб активізувати роботу студентів / здобувачів освіти, зробити її цілеспрямованою, викладач напередодні лекції пропонує спеціальні завдання, спрямовані на зіставлення різних думок, на порівняння різних підходів, на добір фактичного матеріалу тощо. Таким чином, у процесі попередньої підготовки до лекції

студенти/ здобувачі освіти отримують певне уявлення про навчальний матеріал, який під час аудиторних занять потрапляє на вже підготовлений ґрунт. Це дає змогу підвищити ефективність сприйняття лекції, зробити її конспектування більш змістовним.

Закріплення нового лекційного матеріалу забезпечується внаслідок запам'ятовування. Запам'ятати основний зміст лекції означає логічно пов'язати його зі знаннями, які студент вже має. Логічно-смісловне запам'ятовування ґрунтується на глибокому проникненні в сутності явища чи події, аналізі інформації, виявленні найсуттєвішого, узагальненні. Тому студентам необхідно постійно розвивати і вдосконалювати таке вміння. Мимовільне запам'ятовування лекції відбувається без вольових зусиль слухача, адже значний інтерес до почутого, наявність зв'язку нової інформації з власними знаннями зумовлює запам'ятовування шляхом логічної переробки нового матеріалу. Слід враховувати, що обидва види пам'яті ефективні на лекції лише за умови розумової активності студентів. Розумовий розвиток студента /здобувача освіти відбувається за умови осмисленого запам'ятовування, свідомого засвоєння знань, набутих на лекції. Водночас, студент повинен враховувати, що процес запам'ятовування протистоїть забуванню – процес пам'яті, який призводить до втрати чіткості та зменшення обсягу закріпленого в пам'яті навчального матеріалу. Найшвидше воно відбувається відразу після сприйняття матеріалу. Учені доводять, що вже через одну годину після зачитування логічно пов'язаного матеріалу в пам'яті слухача залишається близько 70 % інформації, через 3–4 дні – 45%, через 2 тижні – 30%. Основними засобами проти забування є повторення (кілька разове прочитання конспекту лекції) та заучування (багаторазове повторювання) й застосування теоретичних знань на практиці (наприклад, під час практичних занять). Корисним в організації самостійної роботи студентів/здобувачів освіти є метод повторення. Його використання дає змогу ліквідувати можливий розрив між пройденим навчальним матеріалом, і тим, який вивчається; допомагає систематизації матеріалу тощо. Хоча слід враховувати, що в процесі навчання неможливо повністю виключити заучування, адже окремі факти, дати, імена, цифри запам'ятовуються головним чином шляхом кількарізного повторення.

Лекцію необхідно не тільки уважно слухати й ретельно засвоювати, а й обов'язково записувати. За правильної організації самостійної роботи одночасне конспектування та слухання лекції не послаблює, а навпаки, посилює увагу студента. Конспектування («конспект» латинською мовою означає «огляд») – важлива складова самостійної роботи студентів. Його сутність полягає в

процесі розумового засвоєння та стислому викладенні прослуханого чи прочитаного. Конспектування змісту лекцій дисциплінує мислення студента / здобувача освіти, змушує його продумувати, відбирати й узагальнювати лекційний матеріал, розвиває уміння самостійно викладати свої думки, логічно пов'язувати їх між собою, активізує роботу пам'яті, полегшує запам'ятовування, створює основу для подальшого відтворення навчального матеріалу. Вміло написаний конспект дає змогу легко згадати лекцію, вільно орієнтуватися в її змісті. Все це допомагає в подальшому самостійному вивченні «Етнографії України», в тому числі при підготовці до практичних (семінарських) занять.

Однак, слід враховувати, що конспектування лекції – досить складна форма самостійної роботи, оскільки вона обмежена в часі, протягом якого необхідно зробити запис. Деякі студенти не записують зміст лекції, доводячи, що її конспектування заважає уважно слухати викладача, сподіваючись запам'ятати або використати записи однокурсників. Натомість, враховуючи, що конспект є індивідуальним посібником, а кожному запису притаманні певні особливості, студент/здобувач освіти повинен створювати його самостійно. Частина слухачів замість конспекту прагне скласти детальний план теми лекції або записати, на їхню думку, найголовніше, що також не дає необхідного позитивного результату, адже відсутність пропущеної основної інформації з часом призводить до руйнування логічної побудови лекційного матеріалу, робить неможливим його відновлення. Інші студенти / здобувачі освіти, навпаки, не бажаючи глибоко вникати в зміст інформації, намагаються записати лекцію майже дослівно, благаючи викладача говорити повільніше. При цьому ігнорується той факт, що записування не повинно бути механічним, що воно має не заважати, а допомагати студентові / здобувачеві освіти зосереджувати увагу. Усі ці підходи є помилковими, адже блокуються активне сприймання, робота власної думки під час лекції, витрата часу є непродуктивною.

Розумова робота студента / здобувача освіти під час конспектування лекції полягає в тому, щоб чітко зрозуміти тему і план викладу матеріалу, вміти відрізнити істотне від другорядного, усвідомити зв'язок між окремими положеннями, засвоїти закономірності, гіпотези, оцінки та висновки. Для цього необхідно, щоб студент уважно слухав і раціонально записував, тобто конспектував лише головні ідеї, концептуальні положення та висновки, а також їх докази, аргументи, щоб виділити в лекції найсуттєвіше для конспектування, студентам необхідно уважно стежити за характером викладу матеріалу. Тоді неважко помітити,

що найважливіші думки виділяються лектором різними прийомами – темпом мови, інтонацією, повторами, безпосереднім підкресленням тощо. Як правило, чим складніший зміст лекції, тим повільніше вона викладається. Її швидкість уповільнюється на тому місці, де рекомендується зробити запис. Осмислення лекції дає змогу студентові виділити й записати головні положення, після чого – фіксувати аргументи та факти, які або передують висновкам, або викладаються після висновків як їх докази. Загалом запис лекції має бути максимально стислим, але конкретним і точним за змістом.

При конспектуванні лекції рекомендується враховувати її структуру, що як правило, складається з трьох частин: вступу, основного змісту та висновків. У вступі викладач визначає предмет лекції. Формулює її актуальність, мету, головну ідею, вказує джерела і літературу, рекомендації щодо подальшого самостійного вивчення теми. У цій частині лекції важливо зрозуміти й записати формулювання мети лекції та її головної ідеї, оскільки в них визначається завдання, проблемна ситуація, яка буде вирішуватися студентами під керівництвом викладача. У другій частині лекції висвітлюються головні питання її змісту. З кожного питання формулюються короткі висновки, робляться узагальнення, які завершують певну частину змісту лекції й підводять її до наступного розділу. Все це студенту необхідно конспектувати. При цьому записи мають складатися не тільки з теоретичних положень а й висновків. Бажано й доцільно, щоб вони супроводжувалися необхідними фактами, що підтверджують ці положення. Важливим є конспектування загальних висновків лекції де підбивається логічний підсумок розкритої теми, формулюються загальні положення, рекомендації.

Суттєву роль відіграють форма й техніка конспектування лекції. Записи мають бути зручними для їх подальшого використання та економними за технікою виконання. Зошит для запису має містити великі поля, куди вносяться доповнення, власні думки при подальшій самостійній роботі з етнографічними джерелами та відповідною літературою. Можна робити записи й на окремих аркушах. При підготовці до виступу на практичних (семінарських) заняттях ці аркуші легко підібрати з різних конспектів і звести їх разом. У результаті звичайний конспект перетвориться в тематичний, тобто присвячений якійсь одній проблемі (темі).

Для студента / здобувача освіти важливо оволодіти вмінням виділяти окремі положення лекції, висновки, їх докази та обґрунтування. Таке розчленування змісту конспекту лекції викладача має виділятися абзацами, підкреслюватися, виявлятися у

самій формі запису. Інколи в тексті залишають вільне місце для наступної вставки пропущеного матеріалу. У складанні конспекту студенту / здобувачу освіти допомагають навички використовувати поля, колонки, умовні знаки, підкреслення окремих положень, термінів, тез, важливих дат, фактів тощо.

З метою прискорення темпу конспектування лекції, звільнення часу для розумового сприймання змісту лекції застосовуються скорочення окремих слів. Як правило, при конспектуванні лекції студенти / здобувачі освіти використовують власну систему скорочень, яка виробляється поступово й постійно вдосконалюється.

Рекомендуємо дотримуватися таких корисних порад:

– скорочуйте назви, які можна скоротити, застосуйте аббревіатуру;

– використовуйте наукові знаки, загальновідомі символи, наприклад: =; -; ≤; ≥; ≈; ≡; /; ×; % тощо;

– терміни, словосполучення подавайте у вигляді загальноприйнятих скорочень, що корисно запозичити студенту / здобувачу освіти для конспектування найуживаніших слів. Наприклад, слово «державна» – д-ва; «національний» – «нац.»; «область» – «обл.»; «сільське господарство» – «с/г»; «звичаєве право» – «з/п», «етнографія» – «етн-я», «громадський побут» – «г/п», сімейний побут – «с/п» тощо.

Оволодіння слухачами певними елементами «стенографії», які можна кваліфікувати як робочі скорочення, дасть змогу значно продуктивніше використовувати час. Разом із тим важливо, щоб такі скорочення не ускладнили читання власних записів, адже випадкові скорочення призводять до того, що через певний час їх важко чи взагалі неможливо зрозуміти. У результаті конспект лекції стає незрозумілим, тому найзручніше спочатку подати термін чи словосполучення повністю, а в дужках чи на полях – його скорочений варіант. У такому разі місце запису першого скорочення можна буде легко знайти.

Конспект лекції бажано опрацювати того ж дня, коли вона була прослухана. Необхідно уважно прочитати записане, підкреслити чи якимось виділити найголовніше, пронумерувати окремі положення, тези, доповнити пропущене, виправити помилки, уточнити значення окремих слів, фраз, незрозумілих скорочень тощо. Особливу увагу слід приділяти термінологічно-понятійному апарату, якщо в лекції містяться нові, незнайомі поняття, терміни, імена, то їх треба засвоїти. Все це дає можливість уявно відтворити лекцію, проаналізувати й осмислити навчальний матеріал, а отже, ґрунтовніше його засвоїти. При подальшому самостійному вивченні теми лекції попередні записи доповнюються новими, взятими з

посібників, підручників. Таке систематичне поповнювання, що супроводжується самостійною критикою й аналізом поданого викладачем навчального матеріалу, розвиває глибокі теоретичні знання, навички систематичної праці над книгою, статтею, сприяє формуванню у студентів/здобувачів освіти самостійного мислення.

Отже, студент / здобувач освіти повинен сумлінно працювати до лекції, під час лекції та після лекції. Слід зазначити, що вміння слухати, засвоювати, конспектувати й опрацьовувати лекцію дається не відразу, а набувається з досвідом, завдяки наполегливості та працьовитості студентів / здобувачів освіти. Проте цими навичками повинен оволодіти кожний студент, який прагне вивчати не тільки «Етнографію України», а й інші навчальні дисципліни.

Необхідно підкреслити, що лекції з навчальної дисципліни «Етнографія України» читаються в тісному зв'язку з темами практичних (семінарських) занять. Фактично відбувається їх чергування: лекція – практичне (семінарське) заняття, знову лекція і т. д. За такої системи організації вивчення «Етнографії України» є можливість раціонально поєднати лекції та практичні (семінарські) заняття із самостійною роботою студентів / здобувачів освіти, суттєво покращивши рівень засвоєння студентами / здобувачами освіти програмного навчального матеріалу.

Самостійна підготовка студентів до семінарських (практичних) занять

Семінар («семінар» латинською мовою означає «розсадник»), а в нашому розумінні – поширення знань шляхом усних виступів і обговорень у вищій школі; це активна форма начального процесу, вид практичних занять для студентів / здобувачів освіти, який передбачає обговорення під керівництвом викладача підготовлених студентами доповідей і повідомлень чи проблемного, заздалегідь не підготовленого питання, участь студентів у дискусіях, виступи з доповненнями до відповідей одногрупників.

На семінарах студенти / здобувачі освіти розширюють, поглиблюють і зміцнюють набуті на лекціях і під час самостійної роботи теоретичні знання, накопичують у пам'яті нові факти, положення, вчаться критично аналізувати документи і матеріали, набувають навиків публічних виступів, ведення полеміки, обстоювання власних поглядів, виробляють уміння користуватися науковою термінологією й поняттями. Участь у підготовці й обговоренні питань, які виносяться на семінарське (практичне) заняття, допомагає глибше засвоїти «Етнографію України», розвиває самостійність у підходах до аналізу актуальних питань соціально-економічного, суспільно-політичного, культурного та релігійного розвитку українського народу на різних етапах вітчизняної історії.

Залежно від мети, завдань і змісту у вищій школі використовуються різні види семінарських занять. Кожний з них має особливу структуру і методика проведення. Передусім слід підкреслити важливість проведення вступних семінарських занять, тобто на початку вивчення навчального курсу чи певного періоду історії розвитку «Етнографії України». Такі практичні заняття проводяться з метою викликати інтерес до семінарської роботи, психологічно підготувати студентів до цього виду навчання, надати план заняття, список рекомендованої літератури та джерел, методичні поради тощо. Це сприяє усвідомленню студентами / здобувачами освіти важливості роботи на семінарському (практичному) занятті, необхідності брати в ньому активну участь.

Семінар - (розгорнута бесіда) найбільш поширена форма практичного заняття на першому, другому курсах. Характерною особливістю є чітко сформульовані, пов'язані між собою питання певної теми, які формулюються як пізнавальне завдання і на які студенти/здобувачі освіти мають давати відповіді в результаті самостійного вивчення програмного матеріалу. Цей вид семінару не передбачає підготовки письмових доповідей чи рефератів, але вимагає знання фактичного матеріалу з того чи іншого питання, уміння аргументовано викласти свої знання в усній формі. У результаті бесіди з одним студентом заняття поступово переростає в розгорнуту бесіду з іншими учасниками семінару, з'ясовуються другорядні питання, що сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу. Надалі вирішення одного завдання приводить до постановки й розв'язування наступного.

Структурно **семінар-бесіда** має обов'язкові складові, які викладач раціонально використовує в процесі роботи:

1. Вступне слово викладача на семінарському занятті, під час якого він визначає коло питань, що виносяться на обговорення із дисципліни «Етнографії України». Їх зв'язок з питаннями, що вивчалися раніше, ставить конкретне завдання щодо семінарського (практичного) заняття.

2. Основна частина семінару, на яку відводиться найбільше часу – це бесіда з питань, що виносяться на практичне заняття. Викладач ставить запитання до всієї академгрупи, але вибирає серед бажаючих того, хто буде відповідати першим. Надалі до обговорення питань залучаються інші студенти, які доповнюють чи виправляють своїх попередників. Так, семінарське заняття переростає в розгорнуту бесіду викладача з академгрупою.

3. Заключне слово викладача на семінарі до окремого питання потрібне, якщо проблема не з'ясована повністю чи розкрита неправильно. За цих умов викладач зобов'язаний доповнити чи

уточнити питання. Натомість заключне слово після закінчення розгляду всієї теми наприкінці заняття обов'язкове. Викладач оцінює рівень підготовки студентів / здобувачів освіти до семінарського заняття, виставляє відповідні бали, підбиває підсумки відповідей та робить узагальнення з теми, дає завдання на наступне аудиторне практичне заняття.

Семінар-доповідей і повідомлень ставить вищі вимоги до студентів / здобувачів освіти на етапах підготовки до нього. Ретельно готуючись до цього виду семінарських занять, студенти / здобувачі освіти ґрунтовно вивчають і конспектують різні джерела та літературу, продумують відповіді на питання, винесені для розгляду. Під час семінару доповідачі послідовно й логічно викладають свої думки, аргументуючи їх конкретними фактами. Інші студенти уважно слухають виступаючого, зазначають слабкі та сильні сторони його доповіді з метою доповнити, виправити колегу чи вступити з ним у полеміку. Цей вид семінарського заняття дає змогу обговорювати спеціально підготовлені студентами / здобувачами освіти письмові доповіді – реферати, заздалегідь визначати опонентів. Викладач повинен стимулювати підготовку до такого заняття студентів (наприклад, за допомогою масового експрес-опитування), адже за цієї форми занять дехто може проігнорувати підготовку до семінару, покладаючись на своїх одногрупників. Натомість бажано, щоб усі студенти готувалися виступити і в ролі доповідача, і в ролі опонента, залежно від «сценарію», який запропонує викладач. Структурно семінар доповідей і повідомлень складається з таких елементів: вступне слово викладача на семінарі, доповіді студентів з окремих питань плану заняття, обговорення та оцінювання виступу кожного студента, підбиття підсумків семінарського заняття викладачем.

Семінар-диспут – один із найефективніших методів активізації навчального процесу самостійного мислення. Дискусія, тобто колективне обговорення питань, інколи виникає стихійно, під час проведення й інших типів семінару, інколи планується викладачем заздалегідь у формі семінару-диспуту. Семінари дискусійного характеру сприяють виробленню в студентів уміння обговорювати проблеми і знаходити шляхи їх вирішення, висловлювати й аргументувати свої погляди, слухати один одного, виступати в ролі критиків.

Ефективність проведення дискусії досягається за умови дотримання такої схеми проведення семінарського (практичного) заняття: спочатку висувається проблема (завдання), яка потребує вирішення; далі визначається гіпотеза, створюється ситуація, за якої учасники семінару повинні самостійно з'ясувати проблему; нарешті

відбуваються науковий пошук, вирішення проблеми шляхом зіставлення різних думок, їх аргументації та доказу на основі раніше набутих знань.

Враховуючи певні особливості при підготовці **до семінару-диспуту** з дисципліни «Етнографія України», **рекомендуємо використовувати поради:**

Готуючись до диспуту, необхідно виділити основні поняття й терміни, пов'язані з предметом обговорення, уточнити значення термінів, які передбачається використати. Важливо, щоб студенти / здобувачі освіти, які беруть участь у дискусії, вклали в терміни та поняття однаковий зміст. Інакше можливі двозначність, нерозуміння позиції опонента. Починати спростовувати конкретні положення лише після того, як з'ясували предмет диспуту, уважно вислухали й переконалися, що правильно зрозуміли позицію опонента, чітко визначили розходження з власною думкою. Ставлячись з повагою до поглядів і переконань свого опонента, водночас намагайтеся передусім довести внутрішню суперечність положень, які він обстоює. Висуваючи тезу (думка, правильність якої треба довести), добирайте докази й аргументи (положення, за допомогою яких обґрунтовуються тези), стежте за їх логічністю, щоб у них не було суперечностей. Для прикладів добирайте типові, а не випадкові факти. Не плутайте спростування способу доведення, який застосував опонент, і сутності самої тези. Критикувати треба неправильну думку, а не самого опонента. Пам'ятайте, що в суперечці не слід переходити на особистості, принижувати гідність опонента, ображати його різкими або грубими словами. Визначивши помилкові докази, спробуйте довести, що ці докази не стосуються безпосереднього предмета обговорення і не доводять правоти опонента. Ставте опоненту точні й чітко сформульовані, зрозумілі, коректні запитання. Не плутайте при цьому звичайне запитання з риторичним, яке не потребує відповіді.

Отже, особливості проведення будь-якого виду семінарського (практичного) заняття свідчать, що воно безпосередньо пов'язане із самостійною роботою студентів (СРС), передбачає вироблення студентом / здобувачем освіти на основі вивченого навчального матеріалу власного погляду на конкретну проблему, формування самостійного та оригінального мислення. Кожен студент повинен усвідомити, що семінар (практичне) заняття проводиться не лише заради перевірки й оцінювання успішності його знань. У процесі практичної роботи необхідно прагнути з'ясувати причини власних успіхів і невдач, використовувати позитивний досвід своїх колег, щоб надалі ще ефективніше проводити самостійну роботу. Сумлінна систематична самостійна підготовка й активна участь у роботі

семінару – обов'язкова вимога до всіх студентів / здобувачів освіти. Тому важливо, щоб на кожному семінарському занятті активно працювало якомога більше студентів, адже, сама їх недостатня підготовленість є основною причиною незадовільної роботи на семінарських заняттях. На жаль, деякі студенти / здобувачі освіти обмежуються переписуванням рекомендованого навчального матеріалу, зачитуючи готові тексти на семінарі. Інші при підготовці до семінару з дисципліни «Етнографії України» використовують один підручник (посібник) чи конспект лекцій. Часто причина полягає в дефіциті часу, завантаженості з інших, передусім професійно орієнтованих дисциплін. Така «самостійність» має формальний характер, адже вона є неповною й приносить значно менше користі, ніж активна пізнавальна діяльність.

Поради загального характеру, які необхідно послідовно використовувати при підготовці до семінарського заняття:

1. Докладно ознайомтеся з темою і планом семінарського заняття, кожним питанням плану, що виноситься на розгляд.

2. Знайдіть і замотуйте у бібліотеці відповідні рекомендовані джерела та літературу, насамперед обов'язкову.

3. Прочитайте документальні етнографічні джерела й основну наукову літературу до кожного з питань семінару, намагаючись осмислити прочитане.

4. Законспекуйте необхідний етнографічний матеріал, випишіть цитати.

5. Те саме зробіть із додатковою літературою із загального списку, маючи на меті з'ясувати окремі аспекти того чи іншого питання.

6. Складіть план і текст свого виступу на семінарському занятті з кожного питання плану означеного під конкретною темою.

Загальні рекомендації до самостійної роботи студентів (СРС)

Самостійна робота студентів (далі СРС) – одна з основних форм навчального процесу в сучасній вищій школі, головний засіб опанування програмного матеріалу і практичних умінь. У структурі навчального процесу вона здійснюється, з одного боку, поза межами аудиторних практичних (семінарських) занять, коли студент / здобувач освіти індивідуально оволодіває теоретичними знаннями, спираючись при цьому на певні методичні вказівки та поради викладача. З іншого боку, самостійна робота – це систематична, цілеспрямована праця студента / здобувача освіти, що здійснюється під час аудиторних занять, на яких він слухає, засвоює, конспектує лекції; бере участь у семінарських заняттях тощо. Сьогодні, у зв'язку з упровадженням сучасних технологій навчання, відбувається активна переорієнтація зі звичайного інформування студентів,

запам'ятовування ними значного обсягу інформації на всебічний розвиток особистості, самостійне здобуття знань, набуття певного досвіду індивідуальної науково-творчої, пошукової роботи тощо. СРС дає можливість реалізувати найголовніші завдання індивідуальної роботи студента / здобувача освіти при вивченні «Етнографії України» – добитися міцного засвоєння студентом / здобувачем освіти програмного навчального матеріалу, глибокого знання найважливіших етнографічних джерел, явищ, фактів, уміння знаходити й аналізувати навчальну та наукову літературу, виділяти найголовніше, робити правильні висновки й узагальнення, формувати власний погляд на проблеми української етнографії.

Для того щоб опанувати навчальну дисципліну «Етнографія України», скласти залік чи екзамен, студент / здобувач освіти повинен оволодіти методикою (слово «методика» давньо-грецькою мовою означає «спосіб пізнання») індивідуальної роботи, тобто навчитися самостійно вирішувати чимало питань, які постають перед ним. Правильна організація самостійної роботи дає можливість розширити і систематизувати свої знання, вчить раціонально використовувати вільний час, самостійно контролювати й оцінювати індивідуальну працю, підвищує результативність засвоєння теоретичних знань. Працюючи вдома чи в бібліотеці, студент вчиться стежити за науковою інформацією, останніми досягненнями етнографічної (етнологічної) науки, опановує ефективні індивідуальні прийоми пізнання, що дають змогу з найменшими витратами сил і часу отримувати знання з різних джерел тощо.

Слід наголосити, що ефективна СРС можлива лише за умови відповідного інформаційно-методичного забезпечення навчання, тобто підготовлених методичних рекомендацій, списків джерел та літератури, тематики практичних (семінарських) занять, рефератів, також уміння викладачів правильно визначити обсяг і структуру змісту навчального матеріалу, який виноситься на самостійне опрацювання, організувати індивідуальну діяльність студентів. Слід враховувати викладачу, що випускники українських шкіл приходять до ВНЗ, маючи різний рівень підготовки до самостійної роботи. Натомість успішність навчання передбачає певну попередню підготовленість самих студентів / здобувачів освіти до пізнавальної діяльності, наявність у них необхідного мінімального рівня теоретичної та практичної готовності до самостійної роботи. Ефективна організація навчального процесу, вимагає розвитку в студентів таких якостей, як воля, наполегливість, активність, цілеспрямованість, дисциплінованість, сумлінність, бажання та здатність проводити самостійну роботу. Чимало залежить від всебічного розвитку особистості, результатом якого є потяг до знань, прагнення постійного вдосконалення навичок і вмінь.

Процес навчання, спрямований на вивчення дисципліни «Етнографії України», передбачає різні форми самостійної роботи студента: конспектування, опрацювання та засвоєння лекційного матеріалу, роботу з документальними етнографічними й історичними джерелами, рекомендованою літературою, індивідуальне написання реферату, підготовки тематичної презентації до практичного (семінарського) заняття, заліку, екзамену. Оскільки всі форми навчання мають бути націлені на досконале вивчення навчальної дисципліни, дуже важливо знайти раціональне співвідношення між ними, досягти їх високої ефективності.

Основою самостійної роботи студентів (СРС) при вивченні дисципліни «Етнографії України» є систематичне вивчення рекомендованих джерел і літератури, а її успіх значною мірою залежить від наявності в студента / здобувача освіти необхідних збірників документів і матеріалів, навчальних посібників і підручників. Разом з тим нерідко недостатня підготовленість пояснюється невмінням студента своєчасно знайти необхідну літературу в бібліотеці. Звичайно, практичні завдання студента значно полегшується, якщо він отримав від викладача плани практичних (семінарських) занять, де подано список джерел і літератури, зібраних з конкретних тем або питання, а ще краще – методичний посібник, в якому містяться конкретні поради щодо підготовки до тієї чи іншої теми з курсу «Етнографії України».

Методичні рекомендації орієнтують студента / здобувача освіти на правильне вирішення конкретного завдання, допомагають йому організувати самостійну роботу, зробити її цілеспрямованою, націлити індивідуальне мислення на аналіз і систематизацію навчального матеріалу. Однак студенту треба вміти самостійно здійснювати пошук необхідної літератури. Студент / здобувач освіти повинен знати основні вимоги бібліографії, вміти користуватися каталогами, бібліографічними картками, замовляти необхідні книги, застосовувати науковий апарат і бібліографічні видання довідково-інформаційного характеру тощо. Для студента – першокурсника пошук необхідних джерел і літератури може стати серйозною проблемою. Тому варто звернутися за допомогою до бібліографів, працівників бібліотеки, які допоможуть виявити необхідну довідкову літературу, бібліографічні покажчики, засвоїти принцип роботи з бібліотечним каталогом тощо. Надалі студент / здобувач освіти повинен прагнути самостійно відшукувати необхідні джерела і наукову етнографічну літературу.

Сподіваємося, шановні студенти / здобувачі освіти, що в цьому допоможуть наші *поради*:

1. Щоб знайти потрібну книгу, статтю студент / здобувач освіти повинен уміти користуватися бібліотечними каталогами. Вони становлять перелік тематичної наукової літератури, яка зберігається в бібліотеці. Каталог складається з карток, які містять основну інформацію про те чи інше джерело (автора, заголовок, місце видання, видавництво, рік видання, кількість сторінок, бібліотечний шифр тощо).

Наприклад: 902.9 Е-88 Етнографія України : Навч. посіб. / За ред. проф. С. А. Макаруча. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2004. – 520 с.

У лівому верхньому кутку картки вказується шифр книги, який показує місце книги на бібліотечній полиці. У правому нижньому кутку – каталожний індекс: ББК Т-3, який показує, в яких розділах каталогу відображення ця книга.

Студент / здобувач освіти повинен знати, що в бібліотеці є каталоги: алфавітний і систематичний каталог книг, алфавітний каталог періодичних видань, алфавітний каталог авторефератів і дисертацій, алфавітний каталог літератури, виданої іноземними мовами. В алфавітних каталогах картки розміщені в алфавітному і – зворотно-хронологічному порядку прізвищ авторів чи заголовків книг. До них слід звертатися, коли студент знає прізвище та ім'я автора чи назву книги. Необхідно враховувати, що на перше місце ставиться картка з описом останнього переробленого, доповненого видання, а далі – всі попередні. Праці окремого автора розміщуються за алфавітом їхніх назв. Усі ж видання, незалежно від року їх опублікування, містяться в службовому каталозі, яким користуються співробітники бібліотеки, а також у читацькому систематичному каталозі.

У систематичному каталозі картки розміщені відповідно до їх змісту, тобто за галузями знань. Такий каталог складається за певною схемою, з якою студенту варто ознайомитися, щоб прискорити пошуки необхідної літератури. У систематичному каталозі картки розміщені відповідно до їх змісту, тобто за галузями знань. Такий каталог складається за певною схемою, з якою студенту варто ознайомитися, щоб прискорити пошуки необхідної літератури. У систематичному каталозі книги відображено українською, російською та іноземними мовами. Картки на іноземні книги стоять за латинським алфавітом наприкінці кожної рубрики.

Після того, як інформація про необхідні книги знайдена, студент / здобувач освіти повинен чітко й розбірливо заповнити «Вимогу»: вказати номер бібліографічного квитка, дату, власне прізвище, шифр книги, прізвище її автора, назву, рік і місце видання, необхідний том (чи номер, якщо це журнал). Якщо виникає потреба визначити (наприклад, у разі підготовки реферату), що взагалі

написано з тієї чи іншої теми, необхідно звертатися до бібліографічно-довідкового відділу. Для пошуку літератури з певної теми слід використовувати друковані бібліографічні покажчики, які побудовані за розділами, а іноді й за підрозділами. У цій структурі допомагають розібратися допоміжні покажчики (іменний, алфавітний, географічний). Важливе значення має ознайомлення з ретроспективними бібліографічними покажчиками, які подають у систематизованому вигляді наукові праці, що вийшли впродовж певного терміну. Починати пошук необхідно з останніх видань наукової літератури, а потім поступово розширювати його масштаби, використовуючи посилання на інші джерела. Разом з тим слід враховувати, що орієнтуватись у величезному масиві історичної інформації нині стає дедалі складніше. Натомість, спеціальної навчальної історичної літератури та довідково-бібліографічних видань дуже мало. Тому насамперед радимо використовувати ту літературу, що подана в практичних (семінарських) і лекційних заняттях до кожної окремої теми.

Під час самостійної роботи студентів / здобувачів освіти відбувається не лише пізнання історичного змісту джерела, а й одночасно його аналіз, оцінка й засвоєння. Тому студент повинен не обмежуватися лише поверховим ознайомленням, переглядом тексту документа, джерела виписуванням кількох цитат, а прагнути детально й досконало його вивчити. Водночас необхідно пам'ятати, що неточно прочитаний, а тим більше тенденційно сприйнятий документ може стати джерелом неправильної інтерпретації. На основі критичного аналізу історичних й етнографічних джерел треба прагнути самостійно розібратися в тих чи інших аспектах кожного питання плану практичного (семінарського) заняття, визначити власне ставлення до подій, явищ, показати своє вміння підкріплювати фактами, висновками.

З метою підвищення ефективності праці студентів / здобувачів освіти над навчальною дисципліною «Етнографія України» пропонуємо рекомендації щодо роботи з документами й джерелами під час підготовки до занять:

1. Сформулюйте загальне уявлення про структуру та зміст тексту (з'ясуйте, хто автор; ознайомтеся з назвою, структурою; перегляньте текст, зорієнтуйтеся, з яким видом документа маєте справу: законодавчим актом, статистичним, етнографічним джерелом, документом особистого походження тощо; визначте мету його створення (зверніть увагу на дату та місце написання; реконструйте, спираючись на вже відомі та додаткові дані, історичну ситуацію; визначте причини, які привели до появи документа).

2. Уважно прочитайте текст, повертаючись до окремих положень, виділяючи незрозуміле. З'ясуйте незрозумілі місця за допомогою коментарів і приміток, що супроводжують текст, а також додаткової спеціальної літератури.

3. Поділіть текст на закінчені смислові частини. Критично аналізуючи кожен, спробуйте виділити основні положення, ідеї, аргументацію. Розкрийте зв'язки теоретичних положень і конкретних фактів, визначаючи ту їх сукупність, яка стала основою для зробленого висновку.

4. Ще раз перегляньте весь текст документа, джерела. Установіть логічні зв'язки між виділеними частинами; складіть структурний план. На його основі підготуйте тези чи конспект, оформіть відповідні записи в зошиті.

Важливо враховувати, що при підготовці до семінару студенту / здобувачу освіти необхідно не тільки знайти та вивчити рекомендовані джерела й літературу, а й зробити необхідні виписки, підготувати відповіді на питання, винесені для обговорення. Це передбачає вміння ведення конспекту з практичних (семінарських) занять, а отже, необхідність оволодіння методикою самостійного конспектування письмових джерел. Конспективний запис треба поділити на частини відповідно до пунктів плану; кожна частина має містити виклад одного з положень, а також його аргументацію. Конспективна форма запису вимагає не тільки фіксації найважливіших положень джерела, а й наведення необхідних міркувань, доведень. Інколи в конспекті, як правило на полях, роблять власні зауваження. Ретельно занотовуючи історичні документи чи виписки з них, точно вказують бібліографічні дані публікації (автора, назву документа; місце та рік видання книги; сторінку, з якої зроблена виписка).

Наприклад: Вовк, Х. Студії з української етнографії та антропології: нова редакція / Ф.Вовк: передм. О.Г.Таран; прим. О. Г. Таран, С. Л. Маховської, Ю. С. Буйських; упоряд.: О. О. Савчук. Харків: Видавець Савчук О. О., 2015. – 464 с.

Зрозуміло, що при підготовці студента / здобувача освіти до практичних (семінарських) занять робота з першоджерелами обов'язково має поєднуватися з вивченням рекомендованої літератури з «Етнографії України». Це один із найважливіших засобів навчання, який передбачає читання текстів підручників, посібників, наукових статей, довідкової літератури, що вимагає активної розумової діяльності. У процесі формування самостійних умінь і навиків студент має бути залучений до такої діяльності, у ході якої читання текстів з курсу «Етнографії України» буде спрямоване на розуміння смислу прочитаного й разом із тим на стимулювання

пізнавальної активності та мотивації навчання, тобто усвідомлення студентом себе суб'єктом навчання. За таких умов здобувач освіти буде не лише читати необхідну літературу, а й використовуватиме її як джерело знань. Щоб успішно справитися з цим завданням, студент повинен оволодіти відповідною методикою самостійної роботи.

Творча, раціональна робота з книгою з метою глибокого та міцного засвоєння теоретичних знань передбачає, по-перше, оволодіння методикою читання, по-друге, вміння аналізувати текст і записувати його. Головними видами читання є попереднє – загальне ознайомлення з книгою (за зовнішніми ознаками); повне читання тексту з метою засвоєння основних ідей та логіки змісту книги; повторне читання (якщо повне читання виявилось недостатнім для засвоєння прочитаного); часткове читання з метою вивчення додаткової літератури, необхідної для уточнення змісту матеріалу книги. Читаючи текст у процесі підготовки до семінару, студенту / здобувачу освіти слід зосередитися над його змістом, не відволікаючись, не думаючи про щось інше. Інакше читання виявиться малоефективним. Натомість цілеспрямоване й уважне читання розвиває самостійність мислення, необхідну для пізнання сутності питання. При читанні необхідно стежити за розвитком думки автора, щоб зрозуміти зв'язок між положеннями, які висуваються, їх аргументацією та висновками. Оволодіння студента методом правильного читання пов'язане з повноцінним повторенням (відтворенням) і резюмуванням змісту тексту. Крім запам'ятовування конкретних фактів студент / здобувач освіти повинен уміти опрацювати отриману інформацію, письмово викладати власну думку щодо прочитаного. Це сприяє розвитку навичок аналізувати текст, а також самостійних суджень. Натомість детальне конспектування в процесі читання може відволікати увагу студента або зводити її до механічного переписування незасвоєних фрагментів тексту.

Одним із шляхів запам'ятовування та засвоєння навчального матеріалу є ведення записів прочитаного тексту. Основні форми записів студента / здобувача освіти – план, виписки, тези, анотація, резюме, конспект.

План – це перелік основних питань, які розглядаються в книзі чи статті. Він розкриває логіку автора, сприяє кращій орієнтації у змісті праці. Є два способи складання плану: перший – під час самого читання, другий – після ознайомлення з текстом. Складність цієї роботи полягає в тому, що студенту необхідно з'ясувати для себе побудову тексту, хід думок його автора, після чого викласти зміст роботи чітко й лаконічно. План може бути простим (коротким) і складним (розгорнутим). Відмінність останнього полягає в тому, що

він містить не тільки перелік питань, а й розкриває основні ідеї праці, може включати окремі цитати. Зазначимо, що розгорнутим планом зручно користуватися при підготовці до власного виступу чи реферату, адже за його допомогою значно легше пригадати прочитане. План має не поділяти етнографічний матеріал на частини, а пов'язувати його в логічне ціле. Після читання треба поділити його на частини так, щоб кожна з них охоплювала певне питання, а в межах питання – чітко обмежену думку. В кожній частині плану слід сформулювати заголовки і пронумерувати їх як пункти плану відповідно до логічної послідовності прочитаного матеріалу: розділи – римськими цифрами (I, II, III), питання – арабськими (1, 2, 3), думки в межах питань – буквами (а, б, в).

Іншою формою записів є виписки. Це дослівне відтворення зошиті (чи на окремих аркушах) найважливіших місць наукової праці, характерних фактів, дат, або стисле їх викладення. Перевага виписок полягає в точності відтворення тексту, зручності в користуванні записами при подальшій самостійній роботі, у накопиченні фактичного матеріалу та узагальнень. Виписки корисні для повторення, для швидкої мобілізації своїх знань, коли в короткий термін необхідно згадати вивчений матеріал. Виділяючи з тексту найголовніше, виписки допомагають його краще зрозуміти. Без виписок важко обійтися при підготовці усного виступу, письмової роботи. Робити виписки можна як у процесі, так і після закінчення читання.

Значно складнішою і більш повною формою запису є тези (у перекладі з грецької мови – твердження) – стисле викладення основних положень прочитаної праці, за допомогою якого передається її головний зміст. Тези складаються після ґрунтовного вивчення та глибокого усвідомлення змісту книги. Розрізняють тези прості, коли записується думка, і складні, коли додатково робиться коротке обґрунтування, аргументація цієї думки. На відміну від плану, тези розкривають зміст тексту, причому робиться це у формі ствердження чи заперечення. За змістом тези нагадують конспект, хоч останній має більш описовий характер і його положення менш категоричні, ніж у тез.

Наступною формою запису є анотація – стисле узагальнення змісту роботи. Нею зручно користуватися, коли студент / здобувач освіти планує повернутися до тієї чи іншої наукової праці, а на цьому етапі обмежується її короткою характеристикою. Щоб скласти анотацію, необхідно спочатку повністю прочитати й осмислити наукову роботу.

До анотації наближене резюме – запис, який є короткою оцінкою прочитаної праці. Різниця між ними полягає в тому, що анотація стисло характеризує працю в цілому, а резюме зосереджує увагу на її висновках, головних підсумках.

Однак найдосконалішою формою запису є конспект, про основні навички роботи з яким уже йшлося в контексті розгляду питання ролі лекції в організації самостійної роботи студента (СРС). Проте конспектування книги має особливості. Слід враховувати, що складаючи конспект відповідно до змісту книги, необхідно зберігати усі її основні думки та положення. Зміст повинен бути логічним і цілісним, щоб усі його частини подавалися в певній послідовності, пов'язувались і узгоджувались між собою. Враховуючи, що конспект складається насамперед з метою підготовки до практичного (семінарського) заняття, до нього можна одночасно включати навчальний матеріал із кількох книг чи джерел, які пов'язані з основним текстом.

Одне з найскладніших завдань, яке має виконати студент / здобувач освіти – це підготовка доповіді. Ознайомившись і вивчивши рекомендовані документи, матеріали, наукові статті, відповідний розділ підручника чи посібника, на завершальному етапі підготовки до практичного (семінарського) заняття студент повинен підготуватися до доповіді й обговорення запланованих питань. Доповідь, яку планується виголосити на семінарі, має відповідати таким вимогам:

- 1) методологічно правильно і повно розкрити зміст вибраного питання плану, організацію польового етнологічного дослідження;
- 2) показати самостійну роботу над історичними, етнографічними джерелами та літературою;
- 3) продемонструвати вміння планувати чітко все те, що вивчається, а й зрозуміло формулювати головні питання доповіді.

Потрібно розрахувати, щоб час доповіді не перевищував 10 хв., адже інакше студент / здобувач освіти може не встигнути розкрити питання. До того ж чимало труднощів виникає в процесі самого виступу. Досвід проведення практичних (семінарських) занять свідчить, що для студента – доповідача особливого значення набувають три фактори: 1) володіння навчальним матеріалом; 2) володіння собою; 3) володіння аудиторією. Суттєвим недоліком певних студентів є невміння послідовно й логічно викласти на семінарі свої думки. Навіть вивчивши питання семінару, вони інколи не можуть ефективно ним скористатися, відповідають нечітко й незрозуміло. Подолати цей недолік значною мірою допомагає підготовлений заздалегідь план відповіді. Він може стати надійним помічником при підготовці до виступу, а згодом до іспиту.

Важливим елементом самостійної підготовки доповіді є ознайомлення з науковими та публіцистичними статтями, присвяченими явищам та сферам культури та побуту українського народу. Вони містять, як правило нові факти, трактування, сприяють

виробленню історичного мислення. Використання їх на практичному (семінарському) занятті надає йому полемічності та гостроти. Проте студентам слід звернути увагу на наукову коректність подання нових етнографічних матеріалів, концепцій, висновків, оцінок. Важливо остерігатися крайнього максималізму, не допускати механічної підміни старої схеми новою, одного стереотипу іншим. Звичайно, готуючи доповідь, студент / здобувач освіти повинен прагнути зробити її не тільки правильною за формою, а й цікавою за змістом. Для цього у виступі, зокрема, необхідно уникати слів – паразитів («ну», «значить»), тавтологій, іноземних слів, абстрактних понять. Натомість намагайтеся включити до своєї доповіді цікаві етнографічні факти, приказки, прислів'я, «крилаті» вислови. Їх доречне використання поживить виступ, зробить його емоційнішим.

У зв'язку з посиленням ролі СРС, у процесі підготовки до практичних (семінарських) занять особливого значення набуває проведення викладачами консультацій. Вони присвячені як окремим питанням курсу «Етнографії України», так і темам, методиці самостійної роботи над джерелами тощо. Основна мета консультацій викладача до практичних (семінарських) занять передбачає: надання студентам / здобувачам освіти конкретної допомоги в самостійній роботі над навчальним матеріалом; додаткове інформування студентів з питань, що виносяться на практичне заняття; допомога студентам у правильному розумінні тих чи інших положень, які необхідно засвоїти в процесі вивчення теми. Інакше кажучи, консультація покликана сприяти поглибленому вивченню незрозумілих питань плану практичного (семінарського) заняття, які студенти не змогли засвоїти самостійно. Крім того, консультації дають змогу викладачеві виявити і ліквідувати недоліки лекційного курсу, перевірити знання студентів / здобувачів освіти.

Консультації поділяються на три типи: колективні, групові, індивідуальні. Колективні консультації проводяться для великої групи студентів, потоку чи курсу. Вони відбуваються на початку вивчення навчальної дисципліни «Етнографії України» або до певної теми курсу, покликані висвітлювати основні питання організації та методики самостійної роботи студентів над програмним навчальним матеріалом. Групові консультації призначені для студентів академічної чи малокомплектної групи. На них висвітлюються конкретні питання, пов'язані з вивченням тієї чи іншої теми або проблемно-пошукові питання, які відносяться до змістового модуля. На індивідуальні заняття приходять окремі студенти / здобувачі освіти, які були відсутніми на практичних (семінарських) заняттях, або з тих тем практичних занять, що виносяться на самостійне опрацювання в поза аудиторних заняттях. Зрештою, всі типи

консультацій для студента / здобувача освіти, які здійснює викладач, покликані сприяти більш ефективній організації СРС в навчальному процесі, піднесенню рівня її успішності, зокрема у вивченні навчального курсу «Етнографія України».

Підготовка та написання реферату

Складовою самостійної роботи (СРС) студентів / здобувачів освіти у вивченні дисципліни «Етнографія України» є написання реферату. У процесі підготовки до практичного (семінарського) заняття використовують реферат у формі письмового оформлення доповіді на визначену тему. За змістом він нагадує тематичний конспект, але, крім того, це ще й закінчена самостійна робота студента / здобувача освіти. Реферат – це спроба розібратися в тій чи іншій проблемі глибше, можливість самостійно подивитись на історичні події, етнографічні явища, етнічні процеси, з'ясувати те, що раніше залишалося непоміченим. Водночас підготовка реферату дає змогу студентові впевненіше орієнтуватися в джерелах та літературі з обраної теми, створює умови для комплексного використання навичок роботи з літературою, розвиває аналітичне, самостійне мислення, вчить логічно й аргументовано висловлювати на письмі свою думку. Реферат повинен відображати знання студентом / здобувачем освіти проблеми з курсу «Етнографії України», засвідчити вивчення ним спеціально відібраних етнографічних джерел і літератури з конкретного питання, його вміння оформлювати довідковий апарат, список використаних джерел і літератури.

Починаючи роботу, студенту / здобувачу освіти насамперед необхідно чітко сформулювати тему, продумати, які питання та в якій послідовності треба розкрити, оскільки при написанні реферату з курсу «Етнографії України» студентам / здобувачам освіти доводиться вивчати й аналізувати порівняно невеликі історичні відрізки часу, поділі тексту на структурні частини рекомендується застосовувати проблемно-тематичний принцип. Він дає можливість студенту / здобувачу освіти враховувати особливості вибраної теми і в процесі написання успішно вирішувати всі складові загальної проблеми. Важливу роль у написанні реферату відіграє правильна його побудова, тобто збереження належних пропорцій між окремими частинами роботи.

У вступі необхідно обґрунтувати вибір теми реферату – вказати, чому нині виникає необхідність у вивченні та висвітленні цієї проблеми, що може бути пов'язане з певними факторами суспільно-політичного життя, а також визначити завдання, яке автор прагне розв'язати. В основній частині реферату формулюється головний зміст тексту. Виклад матеріалу має бути логічним,

послідовним, без повторів, зайвої констатації загальновідомих фактів, особистих емоцій автора. Головну увагу слід зосередити на пошуку належних аргументів для розкриття поставленої проблеми. Вони можуть бути підкріплені посиланнями на джерела чи результати досліджень учених. За необхідності студент / здобувач освіти може процитувати якийсь важливий фрагмент документа обов'язково подавши його в лапках і точно вказавши в посиланні (наприкінці цитати або у виносках внизу сторінки) джерело, з якого взята цитата. При цьому не допускаються будь-які зміни у формуванні цитати. Слід підкреслити, що цитати є особливою формою фактичного матеріалу. Вони використовуються для того, щоб без перекручень передати думку автора першоджерела, для створення системи доказів, потрібних для характеристики явища чи події, що вивчаються, а також для підкріплення окремих тверджень самого автора реферату. Однак зловживати цитатами не слід, оскільки це зіпсує загальне враження від роботи. Їх кількість має бути оптимальною, тобто визначатися потребами розроблення теми реферату.

У посиланнях по тексту спочатку подаються прізвище й ініціали автора, потім назва книги, місце, рік видання, сторінка (*наприклад*: В. Борисенко Українська етнологія : Навч. посіб. / За ред. В. Борисенко. – К. : Либідь, 2007. – С.125). Якщо це стаття, то після її назви вказується назва журналу (зб-ка), рік видання, порядковий номер випуску, сторінка (*наприклад*: Моця О. П. Етнічні процеси в автохтонному середовищі на етапі ранньомодерної та модерної історії України [Текст] / О. П. Моця // Український історичний журнал. – 2010. – № 1. – С. 41–52). У разі повторення раніше названої праці достатньо подавати прізвище та ініціали автора, а далі писати: «Вказана праця», зазначаючи номер сторінки. При повторному посиланні на те ж джерело, якщо воно використовується підряд, можна обмежитися записом: «Там само», подати необхідну сторінку (*наприклад*: Там само. – С. 236).

У висновках студенту здобувачу освіти необхідно сформулювати основні підсумки, обґрунтувати, що дала робота над цією темою реферату, повідомити, до яких висновків дійшов автор. Висновки мають бути лаконічними, конкретними, логічними, зрозумілими. Слід враховувати, що тут же повинен бути зв'язок даного матеріалу із сучасністю. Наприкінці реферату необхідно скласти список використаних джерел і літератури, використаних у реферативній роботі. При його складанні мають бути витримані бібліографічні правила. Кількість позицій у цьому списку може бути різною. Вона залежить насамперед від обраної теми, наявності відповідних документів і досліджень, а також від рівня їх опрацювання студентом. Слід враховувати, що до списку

включаються лише ті джерела і література, на які автор посилався у своїй роботі. Натомість ті, які лише згадуються в рефераті, але посилань на них немає, до списку не включаються. У списку спочатку подаються назви публікацій джерел за алфавітом. Першими йдуть назви кириличним шрифтом (українські, російські та інші), далі – латинським (англійські та інші). У рубриці «література» слід також за алфавітом подати назви використаних наукових досліджень (монографій, статей).

Рекомендується подавати реферат, текст якого набраний на комп'ютері й відтворений на принтері (з одного боку аркуша). Якщо реферат подається в рукописному варіанті, він має бути написаний без помарок, акуратним, чітким і розбірливим почерком. На титульній сторінці реферату вказують назву ВНЗ, факультет, курс, групу, прізвище, ім'я та по-батькові студента, тему реферату, прізвище та ініціали викладача, під керівництвом якого виконана реферативна робота. На наступній сторінці розміщують план реферату. Всі наступні аркуші необхідно пронумерувати. Орієнтований обсяг реферату для практичних (семінарських) занять з дисципліни «Етнографії України» може становити до 18 сторінок рукописного тексту або до 15 сторінок друкованого тексту.

Наголосимо, що досить часто студенти / здобувачі освіти не вміють готуватися до **підсумкового контролю знань**. Серед типових недоліків у підготовці до **екзамену чи заліку**, які стають причиною низької оцінки, – нездатність студента / здобувача освіти аналізувати явища та сфери традиційної (народної) культури і побуту українського народу, встановлювати зв'язок між ними й робити висновки, готувати й планувати свої відповіді; покладання на механічне заучування максимальної кількості інформації й відповідно – прагнення у своїх відповідях викласти все, що вдалося запам'ятати з цього питання, тощо. Натомість студент/здобувач освіти у процесі навчальної діяльності повинен навчатися правильно готуватись до заліків чи екзаменів, продумувати свої відповіді на екзаменаційні питання, виділяти й ставити в логічну послідовність ключові думки, відповідати не розгорнуто, а використовуючи певну схему, певний порядок викладу, вказуючи лише головні думки, намагаючись відобразити логічну послідовність змісту всієї теми.

В ході підготовки до екзамену чи заліку з навчальної дисципліни «Етнографії України» студент / здобувач освіти має зосередити головну увагу на трьох взаємопов'язаних і взаємозумовних аспектах навчальної діяльності:

- 1) самоконтролі, самооцінці, самоаналізі;
- 2) закріпленні та розвитку індивідуальних навчальних навичок;
- 3) вмінні справлятися зі стресовими ситуаціями, викликаними суб'єктивними чи об'єктивними обставинами.

Для того щоб студент / здобувач освіти у ході самостійної підготовки до підсумкового контролю знань не розгубився й не заплутався у великому обсязі навчального матеріалу, пропонуємо дотримуватися таких порад:

1) запишіть коротко все, що ви можете згадати з тієї теми, яку ви збираєтеся повторювати;

2) перевірте фактичну точність того, що ви пам'ятаєте;

3) перегляньте конспект, порівнюючи його з текстом підручника (посібника), приділяючи особливу увагу ключовим моментам та заголовкам;

4) уважно перечитайте навчальний матеріал з теми, яку повторюєте, виділяючи головні думки;

5) самостійно перевірте рівень засвоєння матеріалу, використовуючи логічну схему чи конспект;

Таким чином, практичні (семінарські) заняття як форма організації навчальної роботи у вищих навчальних закладах (ВНЗ) мають бути тісно пов'язані з СРС над лекційним матеріалом, джерелами, посібниками, підручниками та іншою літературою з навчального курсу «Етнографії України», контролем знань успішності студентів / здобувачів освіти. Необхідно прагнути студентам / здобувачам освіти під час навчання набувати знань не тільки в готовому вигляді, а й самостійною працею. Наголосимо, що наведені вище методичні вказівки до практичних (семінарських) занять з дисципліни «Етнографія України» в основному мають універсальний характер і, можливо, не є бездоганними. Їх треба перевіряти на практиці, вдосконалювати з урахуванням особливостей навчального процесу того чи іншого вищого навчального закладу України.

ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

(24 години для студентів факультету історії та географії)

Лекція 1. ВСТУП ДО ЕТНОГРАФІЇ (2 год.)

План заняття:

1. Предмет, об'єкт, завдання етнографії. Основні категорії етнографії як науки.
2. Методика етнографічного польового дослідження.
3. Феномен етнічності. Основні підходи до визначення етнічності.
4. Вузлові проблеми української етнологічної науки.

Лекція 2. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЕТНОГРАФІЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ (4 год.)

План заняття:

1. Накопичення етнографічних знань в період середньовіччя.
2. Становлення етнографічної науки в період нової історії України:
  - а) особливості розвитку етнографії в ХІХ столітті;
  - б) діяльність відділу етнографії Російського географічного товариства;
  - в) Комісія для опису губерній Київського військового округу та її етнографічна діяльність.
3. Українська етнографічна наука у 1918–1921 рр. Діяльність Етнографічної комісії ВУАН.
4. Процес створення академічних етнографічних установ в Україні. Розвиток етнографії в радянський період.
5. Сучасна етнографічна (етнологічна) наука в Україні.

Лекція 3. ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ (2 год.)

План заняття:

1. Поняття «історико-етнографічне районування» та схеми історико-етнографічного районування етнічної території України у ХІХ–ХХІ століттях.
2. Загальна характеристика етапів становлення етно-регіональних утворень: Середня Наддніпрянщина, Галичина, Волинь, Буковина, Поділля, Полісся, Закарпаття, Сіверщина, Слобожанщина, Таврія, Південь України.

3. Етнографічні групи в Україні: історико-етнографічна характеристика.

а) бойки; б) лемки; в) литвини; г) поліщуки; д) гуцули.

4. Національний склад сучасного українського суспільства. Етнічні групи українців.

Лекція 4. АНТРОПОЛОГІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНЦІВ (2 год.)

План заняття:

1. Антропологічні типи українського народу.
2. Антропологічні зони, області України.
3. Федір Вовк – засновник вітчизняної антропологічної науки.
4. Сучасні антропологічні дослідження в Україні.

Лекція 5. ОСНОВНІ ТА ДОПОМІЖНІ НАПРЯМКИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (2 год.)

План заняття:

1. Традиційні господарські заняття українців.
2. Допоміжні напрямки господарської діяльності українського народу.
3. Промисли та ремесла українців.

Лекція 6. НАРОДНИЙ ОДЯГ (ТРАДИЦІЙНЕ ВБРАННЯ) (2 год.)

План заняття:

1. Поняття «народний одяг», «традиційне вбрання» та його функції. Класифікація видів народного одягу (вбрання) українців.
2. Давньоруський одяг.
3. Український традиційний одяг періоду XV–XIX століть.
4. Регіональні комплекси традиційного вбрання українців у XX–XXI століттях.

Лекція 7. СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ (ГРОМАДСЬКИЙ ПОБУТ) УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (2 год.)

План заняття:

1. Поняття «грумада», «грумадський побут». Функції грумади у суспільному (грумадському) житті українського народу.
2. Поняття «звичаєвого права». Роль звичаєвого права в грумадському побуті українців.
3. Організаційні форми грумадського самоуправління та самоврядування українського народу.
4. Роль базарів і ярмарків у грумадському житті українців.

Лекція 8. СІМ'Я ТА СІМЕЙНИЙ ПОБУТ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (2 год.)

План заняття:

1. Поняття «сім'я», «шлюб», «родина», «сімейний побут».
2. Історичні типи сім'ї в Україні та їх соціальні функції.
3. Становище жінки і чоловіка в українській сім'ї.
4. Сімейні звичаї і обряди в українській родині: родильні обряди, весільна обрядовість, похоронні та поминальні обряди.
5. Сучасна українська сім'я: принципи створення та функції.

Лекція 9. ТРАНСПОРТ ТА ЗАСОБИ ПЕРЕСУВАННЯ (2 год.)

План заняття:

1. Найдавніші транспортні артерії та шляхи пересування в Україні.
2. Види сухопутного транспорту.
3. Види морського транспорту.
4. Вдосконалення видів транспорту в період новітньої історії України та сучасності.

Лекція 10. НАРОДНЕ ЖИТЛО ТА ПОСЕЛЕННЯ (2 год.)

План заняття:

1. Історичні типи українських поселень.
2. Планування та забудова житла українців.
3. Традиційний інтер'єр та екстер'єр житла української хати.
4. Житлова обрядовість українців.

Лекція 11. КАЛЕНДАРНІ ЗВИЧАЇ І ОБРЯДИ В ПОБУТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (2 год.)

План заняття:

1. Поняття «календарно-побутова обрядовість українців», «народний календар», «обряд», «звичай».
2. Зимовий цикл народних свят: етнографічна характеристика.
3. Весняні свята та їх регіональні особливості.
4. Літні свята українців: етнографічна характеристика.
5. Осінній цикл свят українців: етнографічна характеристика.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ (СЕМІНАРСЬКИХ) ЗАНЯТЬ

(20 годин для студентів факультету історії та географії)

Практичне заняття № 1

Тема: ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ ЕТНОГРАФІЇ ЯК НАУКИ (2 год.)

Мета заняття: охарактеризувати етнографію за основними категоріями етнографії як науки: розкрити предмет і завдання етнографії, визначити об'єкт та методологію її досліджень, понятійний апарат дисципліни, проаналізувати місце і роль етнографії в системі гуманітарних наук, її зв'язок з суміжними дисциплінами, співвідношення з поняттями «етнологія», «етнографія», «народознавство».

План заняття:

1. Визначення понять «етнологія», «етнографія». Предмет, об'єкт та завдання етнографії як науки.
2. Основні джерела та методика етнографії. Методика польового етнографічного дослідження.
3. Співвідношення за змістом і обсягом понять: «етнос», «народ», «народність», «нація». Категорії етнографії як науки
4. Феномен етнічності: основні підходи до його розуміння.
5. Етнічні спільноти, їх класифікація.

При розгляді теми практичного (семінарського) заняття потрібно охарактеризувати етнографію за традиційними для будь-якої науки категоріями, визначивши її предмет, об'єкт, джерела, завдання, методологію досліджень. Особливу увагу слід звернути на процес «етнологізації» сучасної етнографічної науки, тяжіння до теоретичних узагальнень. У цьому контексті варто розмежувати поняття «етнографії» та «етнології», порівнявши у першу чергу предмет та методологію цих двох наук. Важливим є визначення також місця етнографії як навчальної дисципліни у системі етнологічного-етнографічного дисциплін, поряд із етнодержавознавством, етнопсихологією, етнопедагогікою, етногеографією, етнодемографією та іншими. Розгляд останніх питань практичного заняття передбачає роботу з теоретичними проблемами: визначення за змістом і обсягом понять «етнос», «народ», «народність», «нація», співвідносячи їх між собою як окремі етапи розвитку одного й того самого явища (окремими етапами розвитку етносу є народність і нація), з іншого – як співвідношення одиничного до загального (оскільки не будь-який етнос є нацією, але для розвитку нації необхідним є етнічне підґрунтя); характеристики конструктивістського та етнонаціонального

підходів до феномену етнічності та критеріїв класифікації і основних видів етнічних спільнот у їх історичному розвитку.

Основні поняття теми: етнографія, етнологія, народознавство, етнос, народність, нація, етногенез, етнічні спільноти, етнографічні групи, етнічні групи, етнічні процеси, етносфера, етнічна самосвідомість, етнічна ідентичність, етнічність, компліментарність, конструктивізм, пасіонарність, примордіалізм.

Пропоновані теми для написання рефератів:

1. Теорія пасіонарності та енергетичних полів Лева Гумільова.
2. Правомірність теорії географічного детермінізму щодо розвитку етнічних спільнот в Україні.
3. Дискусійні питання українського етногенезу.
4. Методика польового етнографічного дослідження в сучасній українській етнологічній науці.

Рекомендована література:

а) основна:

1. Балущок В. Деякі проблемні моменти етногенезу українців та його завершальний етап. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 6. С. 55–64.
2. Балущок В. Обряды и обычаи жизненного цикла украинских цеховых ремесленников (XII–XVII в.в.). *Советская этнография*. 1987. № 2. С. 44–49.
3. Балущок В. Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників. Київ : Либідь, 1993. 117 с.
4. Балущок В. Роль жінки в юнацьких ініціаціях давніх слов'ян. *Родовід*. 1994. № 9. С. 18–25.
5. Балущок В. Формування об'єктивної основи для етногенезу українців. *Народна творчість та етнографія*. 2000. № 1. С. 32–40.
6. Борисенко В. К., Гримич М. В., Гончаров О. П. Українська етнологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 399 с.
7. Воропай О. Етнографія: наука про націю. Лондон, 1963. 24 с.
8. Глушко М. Методика польового етнографічного дослідження : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2008. 288 с.
9. Глушко М. С., Гонтар Т. О., Горинь Г. Й. Українознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-є вид., випр. Київ : Знання, 2006. 568 с.
10. Залізняк Л. Етногенез українців: імперські міфи та історична реальність. *Вісник Київського університету. Сер. Українознавство*. 2002. № 6. С. 5–12.
11. Залізняк Л. Походження українців за даними сучасної етнології. *Дзеркало тижня*. 2007. № 24. С. 21.

12. Етнографія України : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. С. А. Макарчука. 2-е вид., перероб. та допов. Львів : Світ, 2004. 520 с.
  13. Етнографія українців : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. 3-тє вид., перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка 2015. 711 с.
  14. Етнологія : програма та метод. розробки (за вимогами кредитно-трансферної системи) / розроб. Л. В. Костюк. Тернопіль : ТНПУ, 2008. 71 с.
  15. Етнологія : Підручник для студ. вищих навч. закладів / Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника. К., 2006. С.70–86.
  16. Этнология (Этнография): учебник для академического бакалаврата / под. ред. В. А. Козьмина В. С. Бузина. М. : Изд-во «Юрайт», 2015. 438 с.
  17. Кафарський В. І., Савчук Б. П. Етнологія : підручник для студ. вузів. Київ : ЦНЛ, 2006. 432 с.
  18. Кліффорд Д. Клопоти з культурою. Про авторитет етнографії. *Народна творчість і етнографія*. 2004. № 3. С. 70–84.
  19. Наулко В. И. Украинская этнологическая наука: современное состояние и перспективы развития. *Этнографическое обозрение*. 2003. № 6. С.115–123.
  20. Пономарьов А. Етнічність та етнічна історія України : курс лекцій для студ. вузів. Київ : Либідь, 1996. 272 с.
  21. Пономарьов А. П. Українська етнографія : курс лекцій : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 317 с.
  22. Терлецький Л. Етногенез українського народу / НАНУ. Ін-т укр. археограф. та джерел-ва ім. М. С. Грушевського. Львів: П.П. «Інтелект-Бізнес», 2007. 632с.
  23. Тиводар М. Етнологія : навч. посіб. для студ. іст. спец. вищих навч. закл. Львів : Світ, 2004. 624 с.
  24. Хоптяр Ю. А. Етнологія : навч. посіб. Кам'янець-Подільський держ. ун-т. Кам'янець-Подільський, 2005. 144 с.
  25. Юрій М. Ф. Етногенез українського народу : навч. посіб. Вид. 3-є, перероб. Київ : Кондор, 2007. 262 с.
  26. Юрій М. Ф. Етнологія : навч. посіб. Київ : Дакор, 2006. 356 с.
- б) додаткова:
1. Балушок В. Етнічна ситуація на слов'янських землях України в епоху Київської Русі. *Народна творчість та етнографія*. 2004. № 4. С. 46–57.
  2. Зінченко О. Етногенез українців: шляхи становлення нації. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2005. № 33. С. 10–13.
  3. Життя етносу: соціокультурні нариси : навч. посіб. Київ : Либідь, 1997. 240 с.
  4. Катигоренко В. О. Зміни етнічного складу населення України / друга половина ХХ століття. *Історія України*. 1999. № 31/32. С. 6–7.

5. Крисаченко В. Історичні передумови формування етнічної структури населення України. *Стратегії розвитку України*. Київ, 2002. С. 51–64.

6. Моїсеєнко Є. В. Проблеми етнології у науковій періодиці України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05 / Київський нац. ун-т імені Т. Шевченка. Київ, 2009. 20 с.

7. Момрик А. П. Формування концепції етногенезу українського народу (історіографія проблеми) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.05 : / НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського. Київ, 2005. 19 с.

8. Моця О. П. Етнічні процеси в автохтонному середовищі на етапі ранньомодерної та модерної історії України. *Український історичний журнал*. 2010. № 1. С. 41–52.

9. Нельга О. Теорія етносу : курс лекцій. Київ : Тандем, 1997. 367 с.

10. Огульчанський Ю. Етнічна структура українського суспільства: уявні та дійсні проблеми. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 68 с.

11. Павленко Ю. Структура та розвиток етнічної спільності. *Археологія*. 1997. № 3. С. 15–20.

12. Сегеда С. Історична динаміка етнічного складу населення України. *Досвід України в галузі прав національних меншин*. Київ, 1994. С. 7–16.

13. Супругова С. Етнічні спільноти: сутність, ознака, класифікація. *Філософська думка*. 2005. № 5. С. 124–137.

14. Тиводар М. Етнодемографічні процеси на Закарпатті (I – початок III тисячоліття). *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 1. С. 4–31.

15. Фігурний Ю. Основні версії походження українського етносу: фаховий українознавчий аналіз. *Українознавство*. 2010. № 3. С. 213–220.

16. Шакурова О. Модерні концепції етногенезу українців. *Українознавство*. 2011. № 2. С. 192–194.

Практичне заняття № 2

Тема: НАКОПИЧЕННЯ ЕТНОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ В ПЕРІОД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА НОВОГО ЧАСУ (2 год.)

Мета заняття: простежити процес накопичення етнографічних знань українців у період середньовіччя; визначити основні види джерел цього періоду та дати їм характеристику на предмет наявності етнографічної інформації. Розглянути особливості процесу накопичення етнографічних знань в період

нової історії України, визначити специфіку періоду другої половини XVII – середини XVIII століття в порівнянні з попереднім часом, охарактеризувати основні етнографічні джерела: «Синопис», козацькі літописи; з'ясувати внесок окремих історичних осіб в розвиток етнографічних знань в Україні.

План заняття:

1. Традиції літописання XII – середини XVII століть.
2. Етнографічна інформація в творах полемістів та її значення.
3. Зарубіжні автори про етнографічні знання українців у XV – середині XVII століть.
4. Історичні умови розвитку етнографії в XVII–XVIII століттях:
  - а) перша етнографічна експедиція Російської АН в Україну;
  - б) анкета-програма Федора Туманського для опису України;
  - в) «Чернигивского наместничество топографическое описание...» О. Шафонського;
  - г) «Топографическое описание Харьковского наместничества» М. Загорівського;
  - д) «Летописное повествование о Малой России...» О. Рігельмана;
  - е) «Записки о Малороссии, ее жителях...» Я. Марковича.
5. Просвітницький напрям в українській етнографії другої половини XVIII століття.

При вивченні теми особливу увагу слід звернути на період середньовіччя як початковий етап розвитку етнографії як науки, тому слід використовувати словосполучення «процес накопичення етнографічних знань», пояснивши чому. У ході розгляду передбачених планом практичного (семінарського) заняття питань потрібно проаналізувати літописи та інші види етнографічних джерел XII – середини XVII століть; визначити місце полемічної літератури та творів усної народної творчості в системі джерел етнографічної інформації; розглянути погляди іноземних авторів щодо етнографічних знань населення етнічної території сучасної України; визначити загальні закономірності процесу накопичення етнографічних знань періоду середньовіччя про українців.

Перший період нової історії для накопичення етнографічних знань був достатньо плідним. Тому перед характеристикою основних джерел даного часу, потрібно визначити історичні умови розвитку українських земель упродовж другої половини XVII – середини XVIII століття: події Національно-визвольної війни під керівництвом гетьмана Богдана Хмельницького (створення Гетьманщини, доба Руїни), політичний розвиток України в подальший період. Тому критично слід підійти до оцінки козацьких

літописів як джерела етнографічних знань цього часу. Визначити також причини та результати першої етнографічної експедиції Російської Академії Наук в Україну. Наступні питання семінару передбачають розгляд таких етнографічних джерел: Анкета-програма Ф.Туманського для опису України, «Чернигівського наместничество топографическое описание...» А.Шафонського, «Топографическое описание Харьковского наместничества» М.Загоровського, «Летописное повествование о Малой России...» О.Рігельмана, «Записки о Малороссии, ее жителях...» Я.Марковича за планом: історія створення, короткі відомості про автора, етнографічна цінність праці. Останнє питання передбачає вивчення діяльності істориків, етнографів та основних ідей просвітницького напрямку в українській етнографії другої половини XVIII століття.

Основні поняття теми: історичне джерело, етнографічне джерело, етнографічні знання, літопис, літописання, топографічний опис, просвітництво, експедиція.

Пропоновані теми для написання рефератів:

1. Етнографічна цінність творів І.Вишенського.
2. Густинський літопис – цінне джерело етнографічного матеріалу початку XVII ст.
3. Проспер Меріме про традиції та побут козаків.
4. Арабські та візантійські етнографічні джерела періоду Давньоруської держави.
5. «Синописис» як джерело етнографічної інформації.
6. «Космографія» С.Величка в етнографічній спадщині українського народу.
7. «Вірші. Приповіді посполиті» Климентія Зинов'єва.
8. «Описание всех в Российском государстве обитающих народов...» І.Георгі.
9. Усна народна творчість як джерело етнографічних знань.

Рекомендована література:

а) основна:

1. Бовгиря А. «Новгород-Сіверський літопис» – пам'ятка української історіографії другої половини XVIII ст. *Сіверянський літопис*. 2003. № 5/6. С. 89–93.
2. Борисенко В. К., Гримич М. В., Гончаров О. П. Українська етнологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 399 с.
3. Висоцький А. А. Літописні зведення Київської Русі. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2005. № 26. С. 22–23.
4. Горленко В. Ф. Нариси з історії української етнографії та російсько-українських етнографічних зв'язків / Академія наук УРСР, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії. Київ : Наук. думка, 1964. 248 с.

5. Горленко В. Перша етнографічна програма на Україні. *Народна творчість та етнографія*. 1957. № 4. С. 34–46.

6. Горленко В. Ф. Становление украинской этнографии конца XVIII – первой половине XIX ст. / АНУССР. Київ : Наук. думка, 1988. 214 с.

7. Горленко В. Литвини в Україні. *Пам'ятки України*. 2001. № 1/2. С. 85–103.

8. Етнографія України : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. С. А. Макарчука. 2-е вид., перероб. та допов. Львів : Світ, 2004. 520 с.

9. Кулаковський П. Чернігівщина на картах Боплана. *Сіверянський літопис*. 2003. № 1. С. 9–16.

10. Скрипник Г. А. Народознавча спадщина Павла Чубинського з погляду сучасної етнології. *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 2. С. 4–22.

11. Скрипник Г. Українська етнологія крізь призму часу: втрати і здобутки // *Матеріали до української етнології* : Збірник наук. праць. Вип. 10(13) / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. К., 2011. С.1–10.

12. Степовик Д. Звичаї іноземців в описах українського мандрівника XVIII ст. *Народна творчість та етнографія*. 2004. № 5. С.47–51.

13. Українці : іст.-етнограф. моногр. у 2 кн. Кн. 1 / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ ; Опішне : Укр. народознавство, 1999. 528 с.

14. Глушко М. С., Гонтар Т. О., Горинь Г. Й. Українознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-є вид., випр. Київ : Знання, 2006. 568 с.

15. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів : Фенікс, 1994. 608 с.

б) додаткова:

1. Вчені Росії про Закарпаття. Із карпатознавчої спадщини. Ужгород : Ужгородська міська друкарня, 2009. 520 с.

2. Гнатюк В. Нарис української міфології / підгот. та опр. тексту, вступ. ст. і примітки Р. Кирчів. Львів : Ін-т народознавства НАНУ, 2000. 264 с.

3. Де ля Фліз Д. П. Альбоми. Т. 1 / НАН України, Ін-т укр. археології та джерелознав. імені М. Грушевського, Ін-т рукописів Нац. б-ки України імені В. Вернадського. Київ, 1996. 254 с.

4. Качкан В. Українське народознавство в іменах. Київ : Либідь, 1994. Кн.1. 333 с.

5. Кирчів Р. Донаукові зацікавлення українським фольклором та етнографією [Текст] / Р. Кирчів // *Народна творчість та етнографія*. 2005. №1. С.40–48.; 2005. №2. С.50–59, № 3. С. 52–64.

6. Наулко В., Матвійішин Я. Нові відомості про Де ла Фліза. *Київська старовина*. 1993. № 5. С. 52–54.

7. Мельник Л. Г. Маловідомий опис Гетьманщини першої чверті XVIII ст. *Вісник Київського національного ун-ту. Серія: Історія*. 2001. Вип. 55. С. 13–17.

8. Пономарьов А. П. Українська етнографія : курс лекцій : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 317 с.

9. Становлення української етнологічної (етнографічної) думки. *Етнологія*: підручник для студ. вищих навч. закладів / Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2006. С. 70–86.

10. Сумцов М. Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слободської України : вибрані праці / Харківський обл. центр народної творчості, Християн. благод. фонд імені Андрія Первозваного, ЦНБ Харківського нац. ун-та ім. В. Н. Каразіна. Харків : АТОС, 2008. 558 с.

11. Українське народознавство [Текст]: навч. посіб. / М. С. Глушко, Т. О. Гонтар, Г. Й. Горинь ; за ред. С. П. Павлюка. 2-е вид., перероб і доповн. К. : Знання, 2004. – 570 с.

Практичне заняття № 3

Тема: РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОГРАФІЇ В ХІХ–ХХІ СТОЛІТТЯХ (4 год.)

Мета заняття: визначити особливості етнографічних досліджень в Україні в ХІХ столітті; розглянути діяльність Російського географічного товариства; визначити внесок провідних вчених-етнографів Київського та Харківського університетів в накопичення та систематизацію знань традиційної культури та побуту українського народу; вивчити етнографічну діяльність Комісії для опису губерній Київського учбового округу. Розглянути зміст і особливості розвитку вітчизняної етнографічної науки наприкінці ХІХ на початку ХХ століть; визначити закономірності виникнення та поширення народознавчих осередків на початку ХХ століття; проаналізувати специфіку етнографічних досліджень українських етнографів в радянську добу; простежити основні етапи формування академічних установ в Україні у 1990-х роках; простежити розвиток етнографічних (етнологічних) досліджень в незалежній Україні.

План заняття:

1. Умови та особливості розвитку етнографічної науки в Україні в першій половині ХІХ століття.

2. Діяльність Російського географічного товариства (РГТ) та його вплив на розвиток етнографічної думки в Україні:

а) програма РГТ та її значення для розвитку української етнографії;

б) основні теми описів українців кореспондентами РГТ;

в) етнографічні видання РГТ.

3. Діяльність Комісії для опису губерній Київського учбового округу.

а) діяльність Комісії до відкриття відділення етнографії;

б) розробка етнографічної програми Комісії;

в) діяльність Комісії після відкриття відділення етнографії.

4. Розвиток української етнографічної науки наприкінці XIX століття.

5. Створення академічних установ в УРСР. Діяльність Етнографічної комісії ВУАН.

6. Особливості розвитку етнографії в радянський період:

а) діяльність інститутів АН УРСР;

б) етнографічна проблематика досліджень радянського періоду.

7. Розвиток етнографічних (етнологічних) досліджень в незалежній Україні.

Для вивчення історії розвитку української етнографії важливим виступає XIX століття, оскільки на цей час припадає становлення її як науки. Проте важливо відзначити умови розвитку етнографічної науки в цей час (перебування етнічних українських земель у складі Австрійської та Російської імперій, імперське законодавство). Детально потрібно з'ясувати діяльність Російського географічного товариства як загальноімперського наукового центру, що виникає у 1845 році. Проте основний акцент слід робити на питання його впливу на розвиток етнографії на теренах України. Розглядаючи останній сюжет, важливо звернути увагу на діяльність з 1850 року Комісії для опису губерній Київського учбового округу, пояснивши, що мова йде про Київську, Полтавську, Чернігівську, Волинську, Подільську губернії. Потрібно, також визначити специфіку діяльності цієї установи після відкриття відділення етнографії та дати загальну характеристику її структурі (чотирьом відділенням: географічному, природничо-історичному, промисловому, статистичному). Вивчення теми передбачає визначення загальних особливостей розвитку етнографії в Україні упродовж XIX–XX століть: етнографічна проблематика, зміна методології етнографічних досліджень, внесок вчених цього періоду у розвиток вітчизняної етнографічної науки. Важливим виступає з'ясування значення етнографічних польових досліджень

Київського наукового товариства імені Т. Шевченка і Кабінету антропології та етнології імені Хведора Вовка. Окремим аспектом вивчення є процес формування перших академічних установ в УРСР, наявність відповідних спеціалізованих структурних підрозділів для етнографічних досліджень: кабінет казкової творчості, гурток для вивчення українського танцю та інших, проаналізувати проблеми діяльності українських етнографів у ХХ столітті та незалежної України (XXI столітті).

Пропоновані теми для написання рефератів:

1. Етнографічна діяльність М. Маркевича.
2. Етнографічна діяльність М. Костомарова.
3. Етнографічна діяльність П. Чубинського.
4. Етнографічна діяльність М. Сумцова.
5. Етнографічні праці першої половини ХХ століття.
6. Діяльність академічних установ етнологічного-етнографічного спрямування в сучасній Україні.

Рекомендована література:

а) основна:

1. Арсенич П. Етнографічна і культурно-освітня діяльність Володимира Шухевича. *Народна творчість і етнографія*. 2004. № 3. С. 15–23.
2. Божко Л. М. Етнографічні дослідження Поділля у 20-30-х роках ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. істор. наук : 07.00.05 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. 20 с.
3. Борисенко В. К., Гримич М. В., Гончаров О. П. Українська етнологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 399 с.
4. Врублевський В. Г. До створення Української Академії наук. *Український історичний журнал*. 1993. № 1. С. 29–39.
5. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології: нова редакція / передм. О. Г. Таран ; прим. О. Г. Таран, С. Л. Маховської, Ю. С. Буйських ; упоряд. : О. О. Савчук. Харків : Видавець Савчук О. О., 2015. 464 с.
6. Горленко В. Ф. Нариси з історії української етнографії та російсько-українських етнографічних зв'язків / Академія наук УРСР, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії. Київ : Наук. думка, 1964. 248 с.
7. Горленко В. Ф. Становление украинской этнографии конца XVIII – первой половине XIX ст. / АНУССР. Київ : Наук. думка, 1988. 214 с/
8. Гуржій О., Парахіна М. Етнологічні осередки України в 20-х – на поч. 30-х рр. ХХ століття. Нарис діяльності. Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2004. 248 с.

9. Гуслистий К. Українська радянська етнографія. *Народна творчість і етнографія*. 1967. № 1. С.7–18.

10. Еволюція українського народознавства. *Українці* : історико-етнографічна монографія у двох книгах. Опішне : Укр. народознавство, 1999. С. 23–36.

11. Микитчук С. Розвиток етнографії в Наддніпрянській Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття (історіографічний аспект). *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 4/5. С. 119–125.

12. Наулко В. И. Украинская этнологическая наука: современное состояние и перспективы развития. *Этнографическое обозрение*. 2003. № 6. С. 115–123.

13. Репрессированные этнографы / сост. Д. Д. Тумаркин ; РАН. Ин-т этнологии и антропологи шимени Н. Н. Миклухо-Маклая. Москва : Восточная литература, 2003. Вып. 2. 495 с.

14. Рубан О. Етнографічна комісія АНУ. *Народна творчість і етнографія*. 1999. № 4. С. 126–131.

15. Сніжко В. Етнографічні дослідження в теорії наукового українознавства. *Українознавство*. 2011. № 2. С. 183–187.

16. Скрипник Г. Українська етнологія крізь призму часу: втрати і здобутки // *Матеріали до української етнології* : Збірник наук. праць. Вип. 10(13) / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. К., 2011. С. 1–10.

б) додаткова:

1. Дмитренко М. Видатний український народознавець Микола Сумцов. *Народна творчість і етнографія*. 2004. № 3. С. 3–14.

2. Зайцева З. Інтеграція Наукового товариства імені Тараса Шевченка у науково-інформаційний простір (1894–1914 рр.). *Пам'ять століть*. 2005. № 3/4. С. 235.

3. Иванова Ю. Из истории Института этнографии (личные воспоминания). *Этнографическое обозрение*. 2003. № 5. С. 43–53.

4. Качкан В. Українське народознавство в іменах. Київ : Либідь, 1994. Кн.1. 333 с.

5. Острянин Д. Світогляд Михайла Максимовича. Київ : Держполітвидав УРСР, 1960. 165 с.

6. Пасько-Єфімова В. Осередок і опора (до 120-річчя Південно-Західного відділення РГТ у Києві). *Старожитності*. 1993. № 9/10. С. 26–28.

7. Пінчук Ю. Микола Іванович Костомаров (1817–1885). Київ : Наук. думка, 1992. 232 с.

8. Ревуненков Е., Решетов С. Сергей Михайлович Широкогоров. *Этнографическое обозрение*. 2003. № 3. С. 100–118.

9. Решетов А. Институт антропологии и этнографии – Институт этнографии АН СССР. 1933–1943 гг. *Этнографическое обозрение*. 2003. № 5. С. 24.

10. Сорочук Л. Наукові фольклорно-етнографічні пошуки Миколи Костомарова. *Література. Фольклор. Проблеми поетики* : зб. наук. пр. / Ін-т філології Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. Вип. 28, ч. 1. С. 265–271.

11. Скрипник Г. А. Народознавча спадщина Павла Чубинського з погляду сучасної етнології. *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 2. С. 4–22.

12. Сумцов М. Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України: вибрані праці / Харківський обл. центр народної творчості, Християн. благод. фонд імені Андрія Первозваного, ЦНБ Харківського нац. ун-та ім. В. Н. Каразіна. Харків : АТОС, 2008. 558 с.

13. Храмов Ю. та ін. Створення УАН – визначна подія в історії України ХХ століття. *Народна творчість і етнографія*. 1998. № 5-6. С. 3–10.

14. Щербаківський Д. Козак Мамай: мистецько-етнографічні праці / упоряд., передм., комент. та прим. М. В. Волкової ; за заг. ред. А. П. Яреценка. Харків : Факт, 2008. 512 с.

15. Якимович Г. І. Науково-експедиційні дослідження на Бойківщині. *Берегиня*. 2008. № 3. С. 25–30.

Практичне заняття № 4

Тема: ОСНОВНІ ТА ДОПОМІЖНІ НАПРЯМКИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (2 год.)

Мета заняття: вивчити особливості основних напрямків господарської діяльності українського народу, починаючи з періоду середньовіччя; простежити специфіку допоміжних видів господарства українців; розглянути роль ремесел і промислів у народному побуті українців, їх з'ясувати фактори впливу та причини господарської спеціалізації окремих регіонів України; виокремити територіальну специфіку господарської діяльності українців у ХІХ – ХХ століттях.

План заняття:

1. Основні форми господарювання українців.
2. Допоміжні види господарської діяльності українців: бджільництво, рибальство, збиральництво, полювання.
3. Домашні промисли і ремесла українців.
4. Територіальна специфіка господарської діяльності українців.

Розгляд теми практичного (семінарського) заняття передбачає вивчення основних галузей господарської діяльності українського народу, допоміжних видів господарських занять українців та ролі ремесел і промислів у народному побуті. Слід звернути увагу як на традиційні види господарювання українського народу (землеробство, тваринництво), на додаткові – бджільництво, рибалство, збиральництво, полювання (мисливство). Доцільним є з'ясування регіональної специфіки господарської діяльності українців, зміни основних видів господарювання в історичному розвитку, особливостей землеробських знарядь праці та їх вдосконалення. При вивченні народних промислів і ремесел українців слід характеризувати гончарство, ткацтво, шевство, деревообробні ремесла і промисли, металообробні ремесла і промисли, гутництво, ремесла і промисли пов'язані з обробкою шкіри, килимарство, вишивка, чумацтво, виробництво ювелірних прикрас (золотарство, конвісарство) тощо.

Пропоновані теми для підготовки рефератів та електронних презентацій:

1. Роль торгівлі та землеробства для Києво-руської держави.
2. Основні системи землеробства в період нової історії України.
3. Вирощування традиційних сільськогосподарських культур.
4. Основні напрямки розвитку тваринництва в Україні.
5. Кустарні ремесла і промисли українців.

Рекомендована література:

а) основна:

1. Богомазова Т. Г. Кустарные деревообрабатывающие промыслы украинцев в конце XIX – нач. XX века / Т. А. Бернштам (отв. ред.) ; РАН, Музей антропологии и этнографии имени Петра Великого. Санкт-Петербург, 1999. 164 с.

2. Борисенко В. К., Гримич М. В., Гончаров О. П. Українська етнологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 399 с.

3. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології: нова редакція / передм. О. Г. Таран ; прим. О. Г. Таран, С. Л. Маховської, Ю. С. Буйських ; упоряд. : О. О. Савчук. Харків : Видавець Савчук О. О., 2015. 464 с.

4. Глушко М. Історія народної культури українців : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2014. 223 с.

5. Глушко М. Основні сільськогосподарські заняття. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 228–253.

6. Глушко М. Підсобні заняття, домашні ремесла і промисли. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука.

Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 254–276.

7. Глушко М. С., Гонтар Т. О., Горинь Г. Й. Українознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006. 568 с.

8. Горленко В. Ф. Народна землеробська техніка українців : історико-етнографічна монографія / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Київ : Наук. думка, 1971. 164 с.

9. Гошко Ю. Г. Населення Українських Карпат : XV–XVIII ст. Заселення. Міграції. Побут / АН УРСР, Державний музей етнографії та худож. промислу. Київ : Наук. думка, 1976. 205 с.

10. Дідух Л. Ремесло у Київській Русі. *Історія в школах України*. 2005. № 5. С. 41.

11. Етнографія українців : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. 3-тє вид., перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка 2015. 711 с.

12. Етнографія України : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. С. А. Макарчука. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів : Світ, 2004. 520 с.

13. Культура і побут населення України : навч. посіб. для вузів / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко ; упоряд. В. І. Наулко ; гол. ред. С. В. Головка. Вид 2-е, допов. та перероб. Київ : Либідь, 1993. 288 с.

14. Модзир М. Художні ремесла та промисли. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 369–393.

15. Павлюк С. П. Традиційне хліборобство України: агротехнічний аспект / АН УРСР, Львів. від., Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Т. Рильського ; ред. Ю. Г. Гошко. Київ : Наукова думка, 1991. 224 с.

16. Пономарьов А. П. Українська етнографія: курс лекцій : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 317 с.

17. Пошивайло О. М. Етнографія українського гончарства : Лівобережна Україна. Київ : Молодь, 1993. 408 с.

18. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів : Фенікс, 1994. 608 с.

б) додаткова:

1. Данилевський Г. Чумаки: Художньо-документальний нарис. Київ : Либідь, 1992. 110 с.

2. Кара-Васильєва Т. В., Чорноморець А. Д. Українська вишивка. Київ : Либідь, 2002. 160 с.

3. Качкан В. Жива глина: Мандрівка в минуле та сьогоднішнє Опішного / Упр. культ. Полтав. обл. держ. адмін., Нац. музей заповідник укр. гончарства в Опішному. Опішне : Укр. народознавство, 1994. 180 с.

4. Лазаренко В. М., Вовкотруб Ю. М. Каравани українського степу. 2-ге вид., доп. Черкаси : Ваш Дім, 2004. 92 с.
5. Макарець С. В. Ринок продукції тваринництва на Полтавщині епохи вільного підприємництва (кінець XIX – початок XX століття). *Історична пам'ять* : наук. зб. Полтава, 2008. Вип. 2. С. 81–87.
6. Найден О. С. Українська народна іграшка: історія, семантика, образна своєрідність, функціональні особливості. Київ : Арттек, 1999. 256 с.
7. Пошивайло О. М. Етнографія українського гончарства : Лівобережна Україна. Київ : Молодь, 1993. 408 с.
8. Пошивайло О. Гончарська столиця України / Упр. культ. Полтав. облдержадмін., Держ. музей-заповідник укр. гончарства в Опішному. Опішне : Укр. Народознавство, 2000. 72 с.
9. Проскурова С. В. Чумацтво як українське соціокультурне явище : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 09.00.12 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2001. 18 с.
10. Українці : істрично-етнографічна монографія. У 2 кн. Кн. 1 / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ ; Опішне : Укр. народознавство, 1999. 528 с.
11. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна. К. : Либідь, 1993. 256 с.
12. Українське народознавство : навч. посіб. / М. С. Глушко, Т. О. Гонтар, Г. Й. Горинь ; за ред. С. П. Павлюка. 2-ге вид., перероб. і доповн. К. : Знання, 2004. 570 с.
13. Шаповал Л. І. Словник етнографічних (етнологічних) понять і термінів : термінологічний словник / Полтавський нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленко. Полтава : АСМІ, 2016. 298 с.

Практичне заняття № 5

Тема: УКРАЇНСЬКЕ ТРАДИЦІЙНЕ ВБРАННЯ (2 год.)

Мета заняття: простежити історію формування українського костюма; вивчити класифікацію видів народного одягу в Україні; визначити регіональні особливості в пошитті та оздоблення традиційного вбрання українців; ознайомитися з народними традиціями в конструюванні сучасного одягу, підкресливши своєрідність та специфічність естетичних смаків українців.

План заняття:

1. Поняття «одяг», «традиційне вбрання». Класифікація видів вбрання і функції одягу.

2. Традиційне вбрання українців у княжу добу.
3. Український одяг XVII – початку XX століть.
4. Локально-територіальні особливості народного одягу на території України.
5. Народні традиції в конструюванні сучасного українського одягу (вбрання).

Вивчення історії українського традиційного вбрання є обов'язковим для з'ясування особливостей матеріальної культури українського народу як етнічного маркера національної культури. Розглянути особливості жіночого і чоловічого вбрання, зважаючи на хронологічний критерій. Важливо звернути увагу на роль одягу щодо станової приналежності населення України, його специфіку періоду середньовіччя, нової історії України. Окремо слід розглянути сорочку як обов'язковий елемент традиційного вбрання. Вивчити специфіку поясного і нагрудного жіночого й чоловічого одягу при поділі на повсякденний і святковий. Не слід забувати про верхній одяг, порівнюючи види чоловічого та жіночого вбрання. Відповідь слід супроводжувати показом відповідних ілюстрацій із запропонованих у списку літератури виданнях. Цікавими є питання про чоловічі і жіночі зачіски, прикраси, оздоблення українського вбрання. Особливістю вивчення даної теми є обов'язковий розгляд специфіки одягу етнографічних груп в Україні: гуцулів, лемків, бойків, поліщуків, литвинів, а також простеження вплив інших народів що проживають в Україні на формування регіональних комплексів традиційного вбрання.

Пропоновані теми для написання рефератів:

1. Святковий одяг українського народу.
2. Чоловічі головні убори.
3. Жіночі головні убори.
4. Чоловіче взуття.
5. Жіноче взуття.
6. Жіночі прикраси.
7. Зачіски українців.
8. Народна косметика.

Рекомендована література:

а) основна:

1. Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Український стрій : навч. посіб. для вищих і серед. навч. закл. / Ін-т народознавства НАНУ, Львів. Акад. мистецтв. Науково-дослід. Центр. Львів Фенікс, 2000. 328 с.
2. Бойківщина : історико-етнографічне дослідження. Київ : Наукова думка, 1983. 304 с.

3. Борисенко В. К., Гримич М. В., Гончаров О. П. Українська етнологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 399 с.
4. Брун В., Тильке М., Светличная Г. История костюма от древности до Нового времени. Москва : ЭСКСМО, 2005. 463 с.
5. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології: нова редакція / передм. О. Г. Таран ; прим. О. Г. Таран, С. Л. Маховської, Ю. С. Буйських ; упоряд. : О. О. Савчук. Харків : видавець Савчук О. О., 2015. 464 с.
6. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Київ : Оберіг, 1991. Т. I. 456 с. ; Т. II. 448 с.
7. Глушко М. Історія народної культури українців : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2014. 223 с.
8. Етнографія Києва і Київщини : традиції і сучасність. Київ : Наукова думка, 1986. 269 с.
9. Етнографія України : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. С. А. Макарчука. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів : Світ, 2004. 520 с.
10. Етнографія українців : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. 3-тє вид., перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка 2015. 711 с.
11. Косміна О. Традиційне вбрання українців. Київ : Балтія-Друк, 2008. Т. 1: Лісостеп. Степ. 160 с.
12. Культура і побут населення України : навч. посіб. для вузів / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко ; упоряд. В. І. Наулко ; гол. ред. С. В. Головка. Вид 2-ге, допов. та перероб. Київ : Либідь, 1993. 288 с.
13. Кульчицька О. Народний одяг західних областей УРСР. Київ : Наукова думка, 1959. 15 с. : 74 табл.
14. Матейко К. Український народний одяг. Київ : Либідь, 1977. 195 с.
15. Николаева Т. А. Украинская народная одежда: Среднее Поднепровье. Киев : Наук. думка, 1987. 247 с.
16. Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма. Київ : Либідь, 1996. 176 с.
17. Ніколаєва Т. О. Український костюм. Надія на ренесанс / НАН України, Ін-т мистецтвознав., фольклору та етнографії імені М. Рильського. Київ : Дніпро, 2005. 320 с.
18. Сілецький Р. Народний одяг. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. С. 316–346.
19. Стамеров К. Нариси з історії костюмів : у 2-х ч. Ч. I. Київ, 1978. 244 с.
20. Український літопис вбрання: Наук. художні реконструкції : книга-альбом / упоряд. і авт. тексту З. Васіна. Київ : Мистецтво, 2003. Т. 1. 448 с.

21. Хмара Г. Основні ознаки в мотивуванні назв українського одягу. *Рідний край*. Полтава, 2003. № 2 (9). С.74–78.

б) додаткова:

1. Глушко М. С., Гонтар Т. О., Горинь Г. Й. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 2-ге вид., перероб і доповн. Київ : Знання, 2004. 570 с.

2. Каменська Н. М., Нікуленко С. І. Костюм в Україні від епохи Київської Русі до XXI століття. Харків : Золоті сторінки, 2004. 207 с.

3. Кікоть А. А. Семіозис українського костюма: гендерні репрезентації : монографія / Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2010. 299 с.

4. Коцан В. В. Традиційний народний одяг гуцулів Рахівщини: ХІХ – перша половина ХХ ст. : наук.-метод. посіб. / Упр. культури Закарпат. ОДА, Закарпат. музей нар. архіт. та побуту. Ужгород : Вид-во Олександра Гаркуші, 2012. 161 с.

5. Ковальчук О. В. Українське народознавство. Книга для вчителя. Київ : Освіта, 1992. 176 с.

6. Пономар Л. Г. Народний одяг Правобережного Полісся середини ХІХ – середини ХХ століть : іст.-етногр. атлас : словник / відп. ред. Г. А. Скрипник; НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, ГО «Центр дослідж. та відродження Волині». Київ : Бизнесполіграф, 2015. 267 с.

7. Пономарьов А. П. Українська етнографія : курс лекцій : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 317 с.

8. Пономарьов А. П., Артюх Л. Ф., Косміна Т. В. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник. Київ : Либідь, 1993. 256 с.

9. Стасько Б. В., Марусик Н. І. Український народний одяг (Західні етнографічні регіони) : навч.-метод. посіб. / Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2009. 120 с.

10. Стельмашук Г. Г. Традиційні головні убори українців / НАН України. Ін-т народознавства. Київ : Наукова думка, 1993. 240 с.

11. Супруненко В. П. Ми – українці : Енциклопедія українознавства у 2-х кн. Кн. 2. Вся Україна в цифрах, фактах, подіях і особах / мал. Н. Музиченко; макет К. Ткаченко. Дніпропетровськ : Дніпро-книга, 1999. 144 с.

12. Табачник Д. В. Український літопис вбрання : кн.-альбом / авт.-упоряд. З. Васіна; наук. ред. Л. Ключко. Київ : Мистецтво, 2006. Т. 2 : ХІІ – поч. ХХ ст. : наукові художні реконструкції. 445 с.

13. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів : Фенікс, 1994. 608 с.

14. Український народний одяг / пер. англ. О. Пашак-Ткач ; ред. П. Одарченко, Г. Царинник ; іл. Г. Титла. Торонто ; Philadelphia : Світова Федерація Українських Жіночих Організацій. Комісія народного мистецтва, 1992. 306 с.

15. Українці : іст.-етнограф. моногр. у 2 кн. Кн. 1 / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ ; Опішне : Укр. народознавство, 1999. 528 с.

16. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна. К. : Либідь, 1993. 256 с.

17. Шаповал Л. І. Словник етнографічних (етнологічних) понять і термінів : термінологічний словник / Полтавський нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленко. Полтава : АСМІ, 2016. 298 с.

Практичне заняття № 6

Тема: ГРОМАДСЬКИЙ ПОБУТ І ЗВИЧАЄВІСТЬ (2 год.)

Мета заняття: з'ясувати особливості суспільного життя (громадського побуту) українців; охарактеризувати роль громади в житті українського села; визначити систему громадського управління в селі; простежити еволюцію звичаєвого права українців; розглянути діяльність громадських об'єднань в українському селі в період нової історії України.

План заняття:

1. Роль громади в житті українського села, її еволюція.
2. Поняття «звичаєве право». Роль звичаєвого права у регулюванні громадського побуту українців.
3. Основні форми громадського самоврядування.
4. Громадська взаємодопомога українців.

При розгляді теми слід спочатку визначитися з її понятійним апаратом, зокрема: «звичаєве право», «громада», «самоврядування». Слід звернути особливу увагу потрібно на важливість та імперативність для українців норм звичаєвого права і простежити його еволюцію упродовж ХІХ століття. Слід зазначити про провідну роль громади у регулюванні взаємин між односельцями. Потрібно, також визначити зміну видів громад, зокрема, процес об'єднання дівочих і парубочих громад у молодіжні упродовж другої половини ХІХ століття. Розгляд останніх питань практичного заняття передбачає висвітлення видів громадського самоврядування українців, виборних посад, ролі старійшин та авторитетних людей громади у ході її розвитку. Важливо, акцентувати увагу на

обов'язковій колективній громадській допомозі у разі виникнення такої потреби в українській родині та зменшення ролі громади у регулюванні взаємин у період новітньої історії України.

Пропоновані теми для написання рефератів:

1. Господарські функції селянської громади в українському селі XVII–XIX століть.
2. Звичаєве право в житті запорізького козацтва.
3. Громадське дозвілля і етикет.
4. Парубоча і дівоча громади.
5. Форми колективної взаємодопомоги в українському селі XVII–XIX століть.

Рекомендована література:

а) основна:

1. Богдан С. Скільки є в українців способів привітань? // Українська мова і література в середніх школах, ліцеях, гімназіях та колегіумах. – 2000. – №3. – С. 212–223.
2. Бойківщина : історико-етнографічне дослідження. Київ : Наукова думка, 1983. 304 с.
3. Борисенко В. К., Гримич М. В., Гончаров О. П. Українська етнологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 399 с.
4. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Київ : Оберіг, 1991. Т. I. 456 с. ; Т. II. 448 с.
5. Глушко М. Історія народної культури українців : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2014. 223 с.
6. Глушко М. С., Гонтар Т. О., Горинь Г. Й. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 2-ге вид., доповн. Київ : Знання, 2004. 570 с.
7. Горинь Г. Громадський побут сільського населення Українських Карпат : XIX – 30-ті роки XX ст. / АН України, Ін-т народознавства. Київ : Наук. думка, 1993. 200 с.
8. Гошко Ю. Г. Населення Українських Карпат : XV–XVIII ст. Заселення. Міграції. Побут / АН УРСР, Державний музей етнографії та худож. промислу. Київ : Наук. думка, 1976. 205 с.
9. Етнографія українців : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. 3-тє вид., перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка 2015. 711 с.
10. Етнографія України : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. С. А. Макарчука. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів : Світ, 2004. 520 с.
11. Етнографія Києва і Київщини : традиції і сучасність. Київ : Наукова думка, 1986. 269 с.
12. Іванівська О. П. Звичаєве право в Україні. Етнотворчий аспект : навч. посіб. Київ : Ексоб, 2002. 263 с.
13. Культура і побут населення України : навч. посіб. для вузів / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко ; упоряд. В. І. Наулко ; гол.

ред. С. В. Головка. Вид 2-ге, допов. та перероб. Київ : Либідь, 1993. 288 с.

14. Кирчів Р. Етнографічне дослідження Бойківщини. Київ : Наукова думка, 1978. 174 с.

15. Макарчук С., Тарновський Р. Громада і громадський побут. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 444–463.

16. Українська родина: родинний і громадський побут : навч.-метод. посіб. для вчителів та викладачів народознавства. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2000. 424 с.

17. Шаповал Л. І. Словник етнографічних (етнологічних) понять і термінів : термінологічний словник / Полтавський нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленко. Полтава : АСМІ, 2016. 298 с.

б) додаткова:

1. Вільшанська О. Л. Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни. *Український Історичний Журнал*. 2004. № 4. С. 56–70.

2. Глушко М. С., Гонтар Т. О., Горинь Г. Й. Українознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3 вид., випр. Київ : Знання, 2006. 568 с.

3. Крикун Ю. С. Звичаєве право українців у наукових дослідженнях 1920-х – на початку 1930-х років : автореф. дис. ... канд. історич. наук : 07.00.05 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2009. 20 с.

4. Полесьє. Матеріальна культура. Київ : Наукова думка, 1988. 448 с.

5. Поріцький А. Я. Побут сільськогосподарських робітників України в період капіталізму. *Український історичний журнал*. 1965. № 8. С. 143–145.

6. Супруненко В. Народина. Витоки нації, символи, вірування, звичаї та побут українців. Запоріжжя : Берегиня, 1993. 136 с.

7. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів : Фенікс, 1994. 608 с.

8. Пономарьов А. П. Українська етнографія : курс лекцій : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 317 с.

9. Українці : іст.-етнограф. моногр. у 2 кн. Кн. 1 / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ ; Опішне : Укр. народознавство, 1999. 528 с.

10. Українська минушина. Ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна. К. : Либідь, 1993. 256 с.

11. Українське народознавство : навч. посіб. / М. С. Глушко, Т. О. Гонтар, Г. Й. Горинь ; за ред. С. П. Павлюка. 2-ге вид., перероб і доповн. К. : Знання, 2004. 570 с.

Практичне заняття № 7

Тема: СІМ'Я (РОДИНА) І СІМЕЙНА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНЦІВ (2 год.)

Мета заняття: простежити еволюцію шлюбно-сімейних відносин в Україні; визначити основні етапи формування української сім'ї; охарактеризувати первісні форми шлюбу та сім'ї; розглянути особливості життя української родини; вивчити основні цикли сімейно-родинних звичаїв і обрядів українців.

План заняття:

1. Поняття «сім'ї» і «шлюбу». Первісні форми шлюбу.
2. Основні етапи становлення української родини.
3. Типи, структура і функції сім'ї.
4. Внутрішньо-сімейні стосунки в українській родині.
5. Обрядовість, пов'язана з народженням дитини.
6. Весільний обрядовий цикл.
7. Похоронно-поминальна обрядовість українців.

При розгляді теми особлива увага має бути звернена на основні етапи розвитку сім'ї (кровоспоріднена, пуналуальна, патріархальна сім'ї) та української родини зокрема (велика патріархальна сім'я, розширена сім'я братського типу, мала сім'я, нуклеарна родина). Важливим є розгляд таких понять як «сім'я», «шлюб», «ендогамія», «екзогамія», «полігінія», «поліандрія». Доцільно визначити права та обов'язки кожного члена сім'ї в українській родині (статус батька, матері, невістки, зятя, дитини) та способи вирішення внутрішньо-сімейних конфліктів. На особливу увагу заслуговує сімейна (родинна) обрядовість українців. При розгляді п'ятого питання плану потрібно перш за все охарактеризувати такі складові родильних обрядів як ім'янаречення, одвідки, вибір кумів, продирина, хрестини, пострижини. При вивченні весільної обрядовості українців окремо доцільно вивчити передвесільний, власне весільний та післявесільний її етапи. Сьоме питання потребує розкриття етапів похоронно-поминальної обрядовості українців та розуміти утилітарне значення похоронних обрядів і поминальних звичаїв в українській традиційній звичаєво-обрядовій культурі.

Пропоновані теми для написання рефератів:

1. Звичаї та обряди пов'язані з народженням дитини.
2. Регіональні особливості весільних обрядів українців.
3. Похоронно-поминальний обрядовий цикл українців.
4. Взаємовідносини в українській традиційній сім'ї (родині).

Рекомендована література:

а) основна:

1. Балушок В. Роль жінки в юнацьких ініціаціях давніх слов'ян. *Родовід*. 1994. № 9. С. 18–25.
2. Бойківщина : історико-етнографічне дослідження. Київ : Наукова думка, 1983. 304 с.
3. Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні: історико-етнографічне дослідження / АН УРСР. Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського ; відп. ред. М. М. Пазяк. Київ : Наук, думка, 1988. 192 с.: іл.
4. Борисенко В. Нова весільна обрядовість у сучасному селі: на матеріалах південно-східних районів України. Київ : Либідь, 1979. 134 с.
5. Борисенко В. К. Українське весілля : традиції і сучасність. Київ : Стило, 2010. 136 с.
6. Борисенко В. К., Гримич М. В., Гончаров О. П. Українська етнологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 399 с.
7. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології: нова редакція / передм. О. Г. Таран ; прим. О. Г. Таран, С. Л. Маховської, Ю. С. Буйських ; упоряд. О. О. Савчук. Харків : Видавець Савчук О. О., 2015. 464 с.
8. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Київ : Оберіг, 1991. Т. I. 456 с. ; Т. II. 448 с.
9. Вудвуд Л. Ф. З родини йде життя людини. Народознавство: Родинознавство. Обряди та свята. Сценарії. Дитячий фольклор [Текст] / Л. Ф. Вудвуд, І. М. Вудвуд. Донецьк: Центр підготовки абітурієнтів, 1998. 116 с.
10. Глушко М. Історія народної культури українців : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2014. 223 с.
11. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / упоряд. тексту і авт. післямови Я. Левчук. Київ : Либідь, 2006. 256 с.
12. Етнографія українців : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. 3-тє вид., перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка 2015. 711 с.
13. Етнографія України : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. С. А. Макарчука. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів : Світ, 2004. 520 с.
14. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 5. Поховально-поминальні звичаї та обряди / голов. ред. Г. Скрипник ; НАН України, ІМФЕ імені М. Т. Рильського. Київ : Вид-во ІМФЕ, 2020. 464 с.
15. Здоровега Н. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. Київ : Наукова думка, 1974. 159 с.

16. Ігнатенко І. Традиційна обрядово-магічна культура українців : навч.-метод. посіб. Київ : Інтелектуальна книга, 2017. 160 с.

17. Кирчів Р. Сімейні звичаї та обряди. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 485–503.

18. Кравець О. М. Сімейний побут і звичаї українського народу : історико-етнографічний нарис / АН РСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Київ : Наук. думка, 1966. 200 с.

19. Круковська В. І. Українське весілля. Львів : Євросвіт, 2005. 92 с.

20. Курочкін О. В. Українці в сім'ї європейській: звичаї, обряди, свята. Київ : Б-ка українця, 2004. 248 с.

21. Новарчук Б. Д. Сучасне українське весілля. Луцьк : Надстир'я, 1993. 140 с.

22. Чмелик Р. П. Мала українська селянська сім'я другої половини ХІХ – початку ХХ століття (структура і функції) / за ред. М. Горбань. Львів : Ін-т народознавства НАНУ, 1999. 142 с.

23. Українська родина: родинний і громадський побут : навч.-метод. посіб. для вчителів та викладачів народознавства. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2000. 424 с.

б) додаткова:

1. Борисенко В. Нова весільна обрядовість у сучасному селі: на матеріалах південно-східних районів України. Київ: Либідь, 1979. 89 с.

2. Гайова Є. Лемківське весілля. *Народна творчість та етнографія*. 2008. № 1. С. 80–88.

3. Коваль-Фучило І. Голосіння в контексті похоронного ритуалу. *Народна творчість і етнографія*. 2000. № 1. С. 33–44.

4. Культура і побут населення України : навч. посіб. для вузів / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко ; упоряд. В. І. Наулко ; гол. ред. С. В. Головка. Вид 2-ге, допов. та перероб. Київ : Либідь, 1993. 288 с.

5. Небесна З. Сімейне виховання українців Бойківщини в системі гуманітарної освіти. *Українознавство*. 2010. № 4. С. 183–186.

6. Пономарьов А. П. Развитие семьи и семейно-брачных отношений на Украине. Київ, 1989. 320 с.

7. Пономарьов А. П. Українська етнографія : курс лекцій : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 317 с.

8. Сивачук Н. Дитина у світогляді українського народу. *Початкова школа*. 2000. № 5. С. 49–52.

9. Скуратівський В. Берегиня. Київ : Рад. письменник, 1987. 278 с.

10. Скуратівський В. Погостини. Київ : Либідь, 1991. 127 с.
11. Стельмахович М. Народна педагогіка. Київ : Радянська школа, 1985. 312 с.
12. Соколовська К. Культурно-побутові ознаки сучасних українців. *Персонал*. 2008. № 3/4. С. 124–134.
13. Стельмахович М. Г. Народне дитинознавство. Київ : Знання, 1991. 48 с.
14. Супруненко В. Народини. Витоки нації, символи, вірування, звичаї та побут українців. Запоріжжя : Берегиня, 1993. 136 с.
15. Супруненко В. Ми – українці: енциклопедія українознавства. Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 1999. Кн. 1. 412 с.; Кн. 2. 144 с.
16. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів : Фенікс, 1994. 608 с.
17. Українці : іст.-етнограф. моногр. у 2 кн. Кн. 1 / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ ; Опішне : Укр. народознавство, 1999. 528 с.
18. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна. К. : Либідь, 1993. 256 с.
19. Українське народознавство : навч. посіб. / М. С. Глушко, Т. О. Гонтар, Г. Й. Горинь; за ред. С. П. Павлюка. 2-ге вид., перероб. і доповн. К. : Знання, 2004. 570 с.
20. Шаповал Л. І. Словник етнографічних (етнологічних) понять і термінів : термінологічний словник / Полтавський нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленко. Полтава : АСМІ, 2016. 298 с.
21. Щербань О. Весільний обряд у с. Великі Будища (Полтавщина, Україна). *Берегиня*. 2009. № 2. С. 5–34.

Практичне заняття № 8

Тема: СВІТОГЛЯДНІ УЯВЛЕННЯ, ВІРУВАННЯ ТА ПОВІР'Я УКРАЇНЦІВ (2 год.)

Мета заняття: проаналізувати особливості формування українського народного світогляду; розглянути походження і розвиток українських народних вірувань і повір'їв; охарактеризувати міфологічний (демонологічний) пантеон українців; визначити особливості релігійного життя українського народу в історичній ретроспективі.

План заняття:

1. Первісні форми релігійних вірувань українців.
2. Міфологічний (демонологічний) пантеон українців.
3. Система оберегів від нечистої сили в народній традиції.

4. Слов'янський язичницький пантеон та його особливості в українській демонології.

5. Гадання, замовляння, заклинання, ворожіння як специфічні види народних знань українців.

Розгляд даної теми є вкрай важливим для висвітлення особливостей духовної історії українського народу. Дану тезу слід конкретизувати значною залежністю матеріальної культури від духовних надбань народу. Тим більше, що релігійний чинник у ході розвитку українського етносу завжди відігравав важливу роль. Після характеристики первісних вірувань населення етнічної території України (анімізм, тотемізм, фетишизм, магія), доцільно детально охарактеризувати запобіжні обрядові дії українців, прослідкувати, які з них дійшли до нашого часу. При розгляді третього і четвертого питань потрібно не лише розглянути язичництво як систему світоглядних переконань у життя слов'янського населення, але й простежити його залишки у ході подальшого розвитку українського народу (на прикладі календарної обрядовості народу), а також вивчити особливості гадання, замовляння, ворожіння як специфічних видів народних знань. Значним за обсягом є останнє питання, тому його доцільно розглянути схематично, висвітливши специфіку появи відокремлених від Російської православної церкви общин в Російській імперії, збільшення кількості протестантських общин на рубежі XIX–XX століть, специфіку релігійного життя українців в радянський період, особливості законодавства в релігійній сфері та розмаїття релігійних общин в сучасній Україні.

Пропоновані теми для написання рефератів:

1. Людські химери в українській демонології.
2. Християнська релігія в світоглядно-побутовому контексті.
3. Дохристиянські вірування українців.

Рекомендована література:

а) основна:

1. Борисенко В. К., Гримич М. В., Гончаров О. П. Українська етнологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 399 с.

2. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: космогонічні українські народні погляди та вірування. Київ : Довіра, 1992. 416 с.

3. Виноградова Л. Н. Народная демонология и мифоритуальная традиция славян / РАН. Ин-т славяноведения. Москва : Индрик, 2000. 324 с.

4. Галайчук В. Українська міфологія. Харків, 2016. 245 с.
  5. Галайчук В. Світоглядні уявлення та вірування. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 548–624.
  6. Гнатюк В. Нарис української міфології / підгот. та опр. тексту, вступ. ст. і примітки Р. Кирчів. Львів : Ін-т народознавства НАНУ, 2000. 264 с.
  7. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / упоряд. тексту і авт. післямови Я. Левчук. Київ : Либідь, 2006. 256 с.
  8. Ігнатенко І. Традиційна обрядово-магічна культура українців : навч.-метод. посіб. Київ : Інтелектуальна книга, 2017. 160 с.
  9. Етнографія українців : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. 3-тє вид., перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка 2015. 711 с.
  10. Етнографія України : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. С. А. Макарчука. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів : Світ, 2004. 520 с.
  11. Лобовик Б. Вірування давніх українців та їхніх пращурів. Київ : Укр. центр духов. культури, 1996. 48 с.
  12. Нечуй-Левицький І. С. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Київ : Обереги, 2003. 143 с.
  13. Українські міфи: демонологія, легенди / упоряд. М. Дмитренко. Київ : Музична Україна, 1992. 144 с.
  14. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.
  15. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. Київ : Либідь, 1992. 638с.
  16. Українські чари / упоряд. О. Таланчук. Київ : Наукова думка, 1992. 96 с.
- б) додаткова:
1. Глушко М. Історія народної культури українців : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2014. 223 с.
  2. Історія релігій в Україні : навч. посіб. / А. Колодний, П. Яроцький, Б. Лобовик та ін. ; за ред. А. Колодного, П. Яроцького. К., 1999. 736 с.
  3. Ковальчук Н. Трансформація християнських уявлень у традиційній календарній обрядовості (історико-етнографічне дослідження на матеріалах Волинського Полісся). *Народна творчість та етнографія*. 2007. № 2. С.105–112.
  4. Культура і побут населення України : навч. посіб. для вузів / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко ; упоряд. В. І. Наулко ; гол. ред. С. В. Головка. Вид 2-ге, допов. та перероб. Київ : Либідь, 1993. 288 с.
  5. Лозко Г. С. Українське народознавство / Г. С. Лозко. 2-ге вид., допов. та перероб. – К. : АртЕк, 2004. 472 с.
  6. Милорадович В. П. Українська відьма : нариси з української демонології / упоряд., пер., передм. О. М. Таланчук ; худож. оформл. І. А. Вишинський. Київ : Веселка, 1993. 72 с.

7. Народні повір'я / автор-упорядник М. К. Дмитренко. Київ : Народознавство, 1997. 68 с.
8. Пономарьов А. П. Українська етнографія : курс лекцій : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 317 с.
9. Саган О. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан. Київ, 2004. 912 с.
10. Скиба О. В. Народні вірування та повір'я, пов'язані з культом померлих, у дослідженнях вітчизняних народознавців ХІХ–ХХ століть *Гуманітарні науки*. 2009. № 1. С. 182–188.
11. Соколовська К. Культурно-побутові ознаки сучасних українців. *Персонал*. 2008. № 3/4. С. 124–134.
12. Супруненко В. Народина. Витоки нації, символи, вірування, звичаї та побут українців. Запоріжжя : Берегиня, 1993. 136 с.
13. Супруненко В. Ми – українці: енциклопедія українознавства. Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 1999. Кн. 1. 412.; Кн. 2. 144 с.
14. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів : Фенікс, 1994. 608 с.
15. Українці : іст.-етнограф. моногр. у 2 кн. Кн. 2 / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ ; Опішне : Укр. народознавство, 1999. 499 с.
16. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна. К. : Либідь, 1993. 256 с.
17. Українське народознавство : навч. посіб. / М. С. Глушко, Т. О. Гонтар, Г. Й. Горинь ; за ред. С. П. Павлюка. 2-ге вид., перероб і доповн. К. : Знання, 2004. 570 с.
18. Шаповал Л. І. Словник етнографічних (етнологічних) понять і термінів : термінологічний словник / Полтавський нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленко. Полтава : АСМІ, 2016. 298 с.
19. Якиминська Л. В. Актуалізація селянських та козацьких архетипів у світоглядних уявленнях українців Степового Побужжя (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. історич. наук : 07.00.05 / Київ нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2009. 19 с.

Практичне заняття № 9

Тема: ПОСЕЛЕННЯ І НАРОДНЕ ЖИТЛО (2 год.)

Мета заняття: простежити основні типи та зони народних поселень в Україні; визначити техніки забудови житла, особливості інтер'єру та екстер'єру української хати; її регіональну специфіку; вивчити житлову обрядовість українців, техніки забудови чистого двору, призначення споруд господарського двору.

План заняття:

1. Основні види та зони народних поселень.
2. Характеристика вигляду забудови чистого двору.
3. Інтер'єр та екстер'єр української хати.
4. Господарські споруди селянського двору.
5. Житлова обрядовість українців.

У ході вивчення особливостей матеріальної культури українського народу важливим є вивчення особливостей народного житла. Тому при розгляді теми потрібно з'ясувати історичні зони поселень українців, які традиційно розглядають за географічним принципом, їх основних видів за економічними зв'язками (село, присілок, хутір). Потрібно, також охарактеризувати типи народних поселень: кругові, рядові, ланцюгові, розсіяно-гніздові, скупчені, безсистемні, вуличні, пояснивши їхні підтипи. Важливим є розгляд поняття «двору» та його видів (наближеного та віддаленого). Окремим аспектом розгляду теми є особливості господарських приміщень, їх призначення, місце розташування. Невід'ємним виступає питання житлової обрядовості, вивчаючи яку слід простежити, які з її елементів є характерними і для сучасної української родини.

Пропоновані теми для написання рефератів:

1. Особливості народного житла Наддніпрянщини.
2. Особливості народного житла Лемківщини.
3. Декоративне оздоблення української хати.
4. Особливості гуцульського житла.
5. Особливості поліського типу народного житла.
6. Народне жило Півдня України.

Рекомендована література:

а) основна:

1. Білокінь Ф. Села Полтавщини за генеральним описом Лівобережної України 1765–1769 рр. *Сіверянський літопис*. 2003. № 1. С. 40–55.
2. Борисенко В. К., Гримич М. В., Гончаров О. П. Українська етнологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 399 с.
3. Будзар М. Панська сільська садиба XIX ст. як культурна форма (на матеріалі Полтавщини та Чернігівщини). *Народна творчість та етнографія*. 2006. № 3. С. 103–107.
4. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Київ : Оберіг, 1991. Т. I. 456 с. ; Т. II. 448 с.
5. Гудченко З. Містечка України. *Народна творчість та етнографія*. 2006. № 1. С. 51–57.

6. Данилюк А. Давня архітектура українського села : етнографічний нарис. Київ : Техніка, 2008. 256 с.

7. Данилюк А. Українська хата. Київ : Либідь, 1991. 134 с.

8. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 9. Народна житлобудівна культура. Екологія та організація середовища проживання / голов. ред. Г. Скрипник ; НАН України, ІМФЕ імені М. Т. Рильського. Київ : Вид-во ІМФЕ, 2020. 944 с.

9. Етнографія українців : навч. посіб. / за ред. С. А. Макаруча. 3-тє вид., перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка 2015. 711 с.

10. Етнографія України : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. С. А. Макаруча. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів : Світ, 2004. 520 с.

11. Каюн В. О. Вихід з общини та створення хуторів і відрубів на Полтавщині у 1906–1916 роках. *Перші Череванівські читання* : зб. матеріалів регіонал. наук.-практ. конф. (20 вер. 2006 р.) / Полт. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2007. С.40–44.

12. Косміна Т. Сільське житло Поділля кінцець XIX–XX ст. : істор.-етнограф. дослідж. / за ред. В. І. Наулко ; АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Т. Рильського. Київ : Наукова думка, 1980. 189 с.

13. Самойлович В. П. Народна архітектура України в ілюстраціях. Київ : Абрис, 1999. 281 с.

14. Самойлович В. Народное архитектурное творчество. Київ : Наукова думка, 1977. 232 с.

15. Самойлович В. Українське народне житло. Київ : Наукова думка, 1972. 56 с.

16. Сілецький Р. Поселення, двір, житло. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макаруча. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 292–315.

17. Стельмах Г. Історичний розвиток сільських поселень на Україні. Київ : Наукова думка, 1964. 230 с.

18. Українське народне житло : комплект листівок / упоряд. та авт. тексту Т. В. Косміна ; худож. З. О. Васіна. Київ : Мистецтво, 1986. 18 листівок.

б) додаткова:

1. Бойківщина : історико-етнографічне дослідження. Київ : Наукова думка, 1983. 304 с.

2. Бойко Н. Без вола хата гола. *Українська культура*. 2006. № 7. С. 40–42.

3. Етнографія Києва і Київщини : традиції і сучасність. Київ : Наукова думка, 1986. 269 с.

4. Коваленко О. В. Вплив природних умов на містобудівну структуру та розпланування Полтави XVII–XVIII століття. *Географія*

та екологія Полтави : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (25 квіт. 2008 р.) / Полтавський державний пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2008. С. 93–99.

5. Культура і побут населення України : навч. посіб. для вузів / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко ; упоряд. В. І. Наулко ; гол. ред. С. В. Головка. Вид 2-ге, допов. та перероб. Київ : Либідь, 1993. 288 с.

6. Полесьє. Матеріальна культура. Київ : Наукова думка, 1988. 448 с.

7. Пономарьов А. П. Українська етнографія : курс лекцій : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 317 с.

8. Рябцев Ю. Крестьянское жилище и утварь. *Преподавание истории в школе*. 1995. № 3. С. 62–66.

9. Супруненко В. Ми – українці: енциклопедія українознавства. Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 1999. Кн. 1. 412 с. ; Кн. 2. 144 с.

10. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів : Фенікс, 1994. 608 с.

11. Українці : іст.-етнограф. моногр. у 2 кн. Кн. 1 / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ ; Опішне : Укр. народознавство, 1999. 527 с.

12. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна. К. : Либідь, 1993. 256 с.

13. Українське народознавство : навч. посіб. / М. С. Глушко, Т. О. Гонтар, Г. Й. Горинь ; за ред. С. П. Павлюка. 2-ге вид., перероб і доповн. К. : Знання, 2004. 570 с.

14. Шаповал Л. І. Словник етнографічних (етнологічних) понять і термінів : термінологічний словник / Полтавський нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : АСМІ, 2016. 298 с.

Практичне заняття № 10

Тема: КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНЦІВ (2 год.)

Мета заняття: простежити історію формування українських календарних звичаїв та обрядів; розмежувати поняття «обряду», «ритуалу», «свята»; підкреслити своєрідність та специфічність календарних обрядів українців; охарактеризувати зміст народного календаря та розкрити зміст його природних циклів.

План заняття:

1. Поняття «календар», «обряд», «ритуал», «свято», «звичай».
2. Етнографічна характеристика свят зимового циклу.
3. Етнографічна характеристика свят весняного циклу.
4. Етнографічна характеристика свят літнього циклу.
5. Етнографічна характеристика свят осіннього циклу.

З'ясування питань практичного заняття (семінару) передбачає розгляд перш за все класифікацій українських обрядів та пояснення їхніх видів: okazійної та календарної обрядовості; спонукальних та запобіжних обрядів, а також розмежування за змістом і обсягом понять «обряд», «ритуал», «свято», «звичай» як співвідношення одиничного до загального. У ході розгляду наступних питань слід висвітлити основні свята українців зимового, весняного, літнього та осіннього циклів, надаючи їм етнографічну характеристику. Проте важливим виступає звернення уваги як на православні свята, так і елементи дохристиянських вірувань. Окремою проблемою, яку слід висвітлювати, аналізуючи символічність тих чи інших календарних обрядів, є роль дітей у здійсненні обрядових дій.

Пропоновані теми для написання рефератів:

1. Особливості дитячого щедрування і колядування в Україні.
2. Русалії як обов'язкові обряди весняного циклу.
3. Язичницькі традиції в українських обрядах.
4. Купальська обрядовість українського народу.

Рекомендована література:

а) основна:

1. Борисенко В. К., Гримич М. В., Гончаров О. П. Українська етнологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 399 с.
2. Влад М. Стрітенне : книга гуцульських звичаїв і вірувань. Київ : Укр. письменник, 1992. 222 с.
3. Волицька І. В. Театральні елементи в традиційній обрядовості українців Карпат кінця ХІХ – поч. ХХ ст. / АН України, Ін-т народознавства. Київ : Наук. думка, 1992. 137 с.
4. Воробйова І. Християнські свята давнього Києва: осінній цикл. *Народна творчість і етнографія*. 2000. № 5/6. С. 57–62.
5. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Київ : Оберіг, 1991. Т. I. 456 с. ; Т. II. 448 с.
6. Гавриш П. А., Гавриш Р. Л. Народний календар Полтавської губернії : Історико-етнографічні нариси. Ч. 1: Осінньо-зимовий цикл / ПДПУ ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2000. 100 с.
7. Гавриш П. А., Гавриш Р. Л. Народний календар Полтавської губернії : Історико-етнографічні нариси. Ч. 2: Весняно-літній цикл / ПДПУ ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2001. 115 с.
8. Гавриш П. Я., Гавриш Р. Л., Копил В. В. Полтавський народний календар : історико-етнографічні нариси. Полтава : Інтер Графіка, 2002. 212 с.
9. Галайчук В., Рачковський Г. Календарна обрядовість. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 503–547.

10. Етнографія українців : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. 3-тє вид., перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка 2015. 711 с.
11. Етнографія України : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. С. А. Макарчука. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів : Світ, 2004. 520 с.
12. Ігнатенко І. Традиційна обрядово-магічна культура українців : навч.-метод. посіб. Київ : Інтелектуальна книга, 2017. 160 с.
13. Із зразків української обрядово-церковної пісенності та поезії, приурочених до календарних свят. *Народна творчість і етнографія*. 1999. № 4. С. 64–66.
14. Жадан Л. Календарні свята і обряди: Зимовий цикл. *Все для вчителя*. 2001. № 2/3. С. 60–61.
15. Катрій Ю. Значення традиційної християнської обрядовості для етнографічного розвитку України. *Народна творчість і етнографія*. 2000. № 1. С.10–24.
16. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. У 3-х кн., 6 т. Кн. 1. Т. 1: Зимовий цикл; Т. 2: Весняний цикл. Київ : Обереги, 1994. 400 с.
17. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. У 3-х кн., 6 т. Кн. 2. Т. 3: Весняний цикл. Т. 4: Літній цикл / Степан Килимник. Київ : АТ «Обереги», 1994. 528 с.
18. Климець Ю. Д. Купальська обрядовість на Україні / АН УРСР. Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Київ : Наукова думка, 1990. 143 с.
19. Курочкін О. Новорічні свята українців: традиції і сучасність. Київ : Либідь, 1978. 191 с.
20. Курочкін О. Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка» (з історії народних масок) / Упр. культ. Полтав. обл. держ. адмін., нац. музей-заповідник укр. гончарства в Опішному. Опішне : Укр. народознавство, 1995. 391 с.
21. Найдєн О. Купальські обряди на Полтавщині та Вінниччині. *Народне мистецтво*. 2007. № 3/4. С. 58–61.
22. Різдвяні свята в Україні : Етнографічний нарис з доданням українських народних пісень. Київ : Музична Україна, 1992. 150 с.
23. Соколова В. Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белоруссов XIX – нач. XX в. Москва : Наука, 1979. 284 с.
24. Сорочук Л. Обрядово-календарне коло – українознавчі виміри. *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Українознавство*. Вип. 5. 2001. С. 19–22.
25. Сосенко К. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечора. Репринтне вид. Київ : СІНТО, 1994. 360 с.
26. Таланчук О. Зимова обрядовість. Колядки і щедрівки. *Українська мова і література*. 2002. № 23/24. С. 3–13.

27. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна. К. : Либідь, 1993. 256 с.

28. Українське народознавство : навч. посіб. / М. С. Глушко, Т. О. Гонтар, Г. Й. Горинь ; за ред. С. П. Павлюка. 2-ге вид., перероб і доповн. К. : Знання, 2004. 570 с.

29. Шаповал Л. І. Словник етнографічних (етнологічних) понять і термінів : термінологічний словник / Полтавський нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленко. Полтава : АСМІ, 2016. 298 с.

б) додаткова:

1. Борисенко В. Різдвяно-новорічні свята в Україні. – Б.М.: Родовід, 2005. – 163с.

2. Буковинські віночки: нові обряди і звичаї / упоряд.: О. С. Романець, А. Ф. Яківчук. Ужгород : Карпати, 1966. 208 с. : іл.

3. Великдень в Україні: нариси про Великодні свята з народними піснями. Київ : Музична Україна, 1993. 128 с.

4. Глушко М. Походження «полазника» як звичаю зимової календарної обрядовості українців. *Народна творчість і етнографія*. 2003. № 3. С. 33–37.

5. Головатюк В. Українська обрядова пісенність Підляшшя в етнографічному контексті (зимовий цикл). *Народна творчість і етнографія*. 2000. № 1. С. 66.

6. Гороховська Н. Народний календар. Вересень. *Шкільний світ*. 2001. № 33. С.7.

7. Данилюк І. Соціальні цінності в українських народних традиціях. *Вісник Київського університету імені Т. Г. Шевченка. Українознавство*. Вип. 5. 2000. № 4. С. 48–53.

8. Культура і побут населення України : навч. посіб. для вузів / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко ; упоряд. В. І. Наулко ; гол. ред. С. В. Головка. Вид 2-ге, допов. та перероб. Київ : Либідь, 1993. 288 с.

9. Ковальчук Н. Трансформація християнських уявлень у традиційній календарній обрядовості (історико-етнографічне дослідження на матеріалах Волинського Полісся). *Народна творчість та етнографія*. 2007. № 2. С. 105–112.

10. Курочкін О. В. Українці в сім'ї європейській: звичаї, обряди, свята. Київ : Б-ка українця, 2004. 248 с.

11. Лозко Г. С. Коло Свароже : Відроджені традиції. Київ : Укр. письменник, 2004. 222 с.

12. Приходченко К. І. Календарний рік у вправах і завданнях. Зима. Харків : Основа, 2004. 144 с.

13. Скуратівський В. Мандрівка до Русалії. *Берегиня*. 1999. № 1/2. С. 26–50; № 3/4. С. 22–41.

14. Скуратівський В. Місяцелік. Український народний календар. Київ : Мистецтво, 1993. 208 с.
15. Скуратівський В. Т. Святвечір : нариси-дослідження. У 2-х кн. Кн. 2. Київ : Перлина, 1994. 192 с.
16. Скуратівський В. Святки. Київ : Українознавство, 1994. 120 с.
17. Скуратівський В. Т. Дідух: Свята українського народу / В. Т. Скуратівський; худож. оформ. О. Коваль, Н. Коваль. Київ: Освіта, 1995. 272 с.
18. Старков В. Весняні ігри в традиційній календарній обрядовості українців: від Стрітення до Великодня. *Пам'ять століть*. 2001. № 2. С. 116–121.
19. Стеллова Н. Календарна обрядовість та фольклор українців Підляшшя. *Народна творчість і етнографія*. 1999. № 2/3. С. 117–123.
20. Українське народознавство: навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів: Фенікс, 1994. 608 с.
21. Українці: іст.-етнограф. моногр. у 2 кн. Кн. 2 / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ; Опішне: Укр. народознавство, 1999. 544 с.
22. Цюсь А. В. Фізичне виховання в календарній обрядовості українців: навч. посіб. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк: Надстир'я, 2000. 374 с.
23. Щербак І. Обрядові форми статевої ідентифікації дітей в традиційній культурі українців. *Народна творчість і етнографія*. 2000. № 1. С. 114–118.
24. Яворницький Д. Як святкували запорожці Новий рік. *Народна творчість і етнографія*. 2003. № 1/2. С. 3–4.

ПИТАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

(форма контролю – письмова робота, тести, написання реферату на одну із запропонованих тем, виготовлення електронних презентацій, складання термінологічного словника, заповнення анкет-питальників ІМФЕ імені М. Т. Рильського (2 чи 3 респондентів))

Модуль І.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ЕТНОГРАФІЇ УКРАЇНИ

1. Методика польового етнографічного дослідження.
2. Методика проведення етнографічних експедицій.
3. Характеристика проблем української етнографічної (етнологічної) науки.
4. Характеристика основних теорій етносу: біологічна, енергетична, соціальні теорії в радянську добу; примордіалістська, інструменталістська, конструктивістська.
5. Характеристика основних концепцій нації: політична, психологічна, культурологічна.
6. Характеристика етнографічних груп українського народу (литвини, поліщуки, гуцули, лемки, бойки).
7. Українська діаспора: співпраця з Україною.
8. Позначити на контурній карті історико-етнографічні регіони та райони України.
9. Охарактеризуйте етнічні групи українського народу в сучасній Україні.
10. Висвітліть етапи етнічної історії України, формування етнічної території України;
11. Охарактеризуйте антропологічне районування території України.
12. Позначити на контурній карті антропологічні області українців.
13. Феномен етнічності в етнологічній науці.

Понятійний апарат модуля: етнографія, етнологія, відносини міжетнічні, етноконфесійна група, етнічна група, етнографічна група, етнічна спільнота, депортація, дискримінація, діаспора, еміграція, етнізація, етнікос, етнос, етнічність, етогенез, етнічні процеси, етноконфесія, етносфера, ідентичність, ментальність етнічна, народ, народність, нація, історична пам'ять, історично-етнографічний регіон, історично-етнографічний район, історично-етнографічна область, самоідентифікація, етнічна самосвідомість, сепаратизм, субетнос, антропологічні ознаки, антропологічне районування, традиційно-побутова культура.

Модуль II.

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ЕТНОГРАФІЇ ЯК НАУКИ В УКРАЇНІ

1. Вклад українських вчених у вітчизняну і світову етнографічну науку:

- а) дослідження Г. Новицького;
- б) мандрівні нотатки Г. Григоровича-Барського;
- в) внесок Ф. Сафоновича в розвиток української етнографії;
- г) етнографічна діяльність В. Тарнавського;
- д) етнографічна діяльність О. Афанас'єва-Чужбинського;
- к) етнографічна діяльність Д. Де ла Фліза;
- л) етнографічна діяльність Павла Чубинського;
- м) діяльність Російського географічного товариства (РГТ) по етнографічному вивченню українського народу;
- н) діяльність Комісії Київського учбового округу;
- о) діяльність Етнографічної Комісії ВУАН;
- п) створення академічних етнографічних установ в Україні у радянську добу;
- р) діяльність ІМФЕ імені М. Т. Рильського НАН України в 1990-х – перші десятиліття ХХІ століття;
- с) діяльність Інституту народознавства НАН України в 1990-х – перші десятиліття ХХІ століття.

2. Новітні наукові праці, дослідження про традиційно-побутову культуру українців.

3. Виготовити фотопортрети сучасних вчених-етнографів в Україні.

Модуль III.

МАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

1. Типи народних поселень в Україні у ХХ–ХХІ століттях.
2. Інтер'єр та екстер'єр української хати.
3. Житлова обрядовість українського народу.
4. Плетіння з рослинних матеріалів як один із видів художніх ремесел українців.
5. Регіональні особливості вишивки у народному побуті українців.
6. Виготовлення виробів з бісеру як один із видів художніх ремесел українців.
7. Виготовлення виробів з кістки та рогу як один із видів художніх ремесел українського народу.
8. Художня обробка дерева як один із видів ремесел українців.
9. Металообробні ремесла й промисли українців.

10. Ремесла і промисли пов'язані з обробкою шкіри.
11. Деревообробні ремесла і промисли українців.
12. Землеробські галузі господарства українців.
13. Розвиток тваринництва в Україні у ХХ–ХХІ століттях.
14. Допоміжні галузі господарювання українців.
15. Обрядові страви осіннього циклу народного календаря.
16. Обрядові страви зимового циклу народного календаря.
17. Обрядові страви весняного циклу народного календаря.
18. Обрядові страви літнього циклу народного календаря.
19. Алкогольні та безалкогольні напої українців.
20. Характеристика полозного транспорту українців.
21. Сухопутний транспорт в Україні.
22. Морський транспорт в Україні.
23. Одяг гуцулів: етнографічні особливості.
24. Одяг бойків: етнографічні особливості.
25. Одяг лемків: етнографічні особливості.
26. Одяг поліщуків: етнографічні особливості.
27. Одяг литвинів: етнографічні особливості.

Понятійний апарат модуля: барка, баркас, байдак, пліт, човен, grindжолі, ридван, віз, гарба, мажа, поселення, двір, дворище, хутір, село, селище, присілок, хата, призьба, покуть, піч, мисник, комора, господарські споруди двору, корчма, шинок, кептарик, плахта, запаска, фerezея, каптан, корзно, сорочка, кірсетка, лейбик, камізелька, сіряк, кобеняк, опанча, свита, юпка, кабат, черес, крайка, постолі, личаки, чоботи, черевики, хустка, вінок, очіпок, путря, лемішка, мамалига, затірка, куліш, драглі, щерба, урда, галушки, вареники, пироги, коровай, лежень, дивень, шишки, калита, кисіль, узвар, квас, наливка, оковита, варенуха, медовуха, пиво.

Модуль IV.

ДУХОВНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

1. Міфологічний пантеон українців.
2. Язичницькі обряди в календарній обрядовості українців.
3. Народний календар українців.
4. Світоглядні уявлення та вірування українців.
5. Церковний православний календар у побуті українців.
6. Весільна обрядовість українського народу у ХХ століття.
7. Укладання шлюбу в сучасній Україні.
8. Звичаї та обряди пов'язані з народженням дитини.
9. Поховально-поминальна обрядовість українського народу.
10. Громадський побут і звичаєвість українського народу.

11. Сімейний побут українського народу.
12. Народна символіка.
13. Національна символіка.
14. Народні знання.
15. Світоглядні вірування, повір'я, демонологія українців.

Понятійний апарат модуля: гадання, ворожіння, народні знання, екуменістичний рух, католицизм, національна церква, православ'я, протестантизм, полігінія, поліандрія, пуналуарна сім'я, патріархальна сім'я, релігійна община, уніатство, язичництво, громада, громадський побут, звичаєве право, громадське самоврядування, судочинство, парубоча та дівоча громади, громадські центри спілкування, обряд, ритуал, звичай, традиція, свято, календарна обрядовість, новорічно-різдвяна обрядовість українців, колядування, щедрування, посипання, звичай першого показника, веснянки, великодня обрядовість, «Зелені свята», Трійця, купальська обрядовість, жнивварська обрядовість, сімейна обрядовість, сім'я, шлюб, народний календар, символ, оберег, весілля, весільна обрядовість, умовини, сватання, заручини, бгання короваю, дівич-вечір, перейма, перезва, обдаровування молодих, обряд покривання молодої, колачини, міни, пироги, весільний обрядовий стіл, родильна обрядовість, породілля, «жінка при надії», родиво, народини, пологи, баба-повитуха, зливки, одвідки, ім'янаречення, «бабина каша», хрещення, кумівство, посестринство, похорон, домовина, тризна, проща, помана, поминки, дев'ятини, сороковини, півроку по небіжчику, роковини смерті людини, обрядові похоронні та поминальні страви.

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ВИНЕСЕНІ НА САМОСТІЙНЕ ОПРАЦЮВАННЯ СТУДЕНТАМ/ЗДОБУВАЧАМ ОСВІТИ

Тема 1. ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ УКРАЇНЦІВ (2 год.)

Мета заняття: з'ясувати роль транспорту в житті українського народу; простежити процес формування основних водних артерій та сухопутних шляхів на території України; охарактеризувати основні види водного та сухопутного транспорту українців; визначити основні торгівельні шляхи та їх зміну в історичному розвитку.

План заняття:

1. Мережа транспортних сухопутних шляхів та водних артерій України. Основні етапи їх формування.
2. Основні види водного транспорту українців.
3. Характеристика сухопутного транспорту українців.

Розглядаючи перше питання потрібно простежити основні етапи формування мережі сухопутних шляхів та транспортних артерій на етнічній території українців. Важливо відзначити їхні зміни в порівнянні з періодом середньовіччя та нової історії України. Потрібно охарактеризувати торгівельні шляхи та їхні зміщення у ході історичного розвитку та територіальних змін. Слід також, охарактеризувати основні водні артерії в історичному минулому і сьогоденні. Розглядаючи ці аспекти, в наступних питаннях плану заняття пропонується визначитися з основними видами гужового (мажа, ридван, гринджоли) та водного (барка, баркас, човен, чайка) транспорту, простеживши його сезонну та територіальну специфіку.

Пропоновані теми для написання рефератів:

1. Торгівельний шлях «із варяг у греки» в історії українців.
2. Особливості гужового та водного транспорту етнографічних груп України (бойки, лемки, гуцули): спільні та відмінні риси.
3. Характеристика транспортних сухопутних шляхів в Україні в період середньовіччя та нового часу.
4. Види транспорту в Україні у XIX–XXI століттях.

Рекомендована література:

а) основна:

1. Борисенко В. К., Гримич М. В., Гончаров О. П. Українська етнологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 399 с.
2. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. Київ : Мистецтво, 1995. 336 с.

3. Глушко М. Історія народної культури українців : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2014. 223 с.
4. Глушко М. Транспорт. Етнографія українців : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 277–291.
5. Глушко М. Традиційний транспорт українців. Радянська школа. 1990. № 7. С. 15–23
6. Етнографія українців : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. 3-тє вид., перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка 2015. 711 с.
7. Етнографія України : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. С. А. Макарчука. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів : Світ, 2004. 520 с.
8. Наулко В. І., Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. Культура і побут населення України : навч. посіб. для вузів / упоряд. В. І. Наулко ; гол. ред. С. В. Головка. Вид 2-ге, допов. та перероб. Київ : Либідь, 1993. 288 с.
9. Пономарьов А. П. Українська етнографія : курс лекцій : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 317 с.
10. Приходько М. Сухопутний транспорт на Україні. Народна творчість і етнографія. 1975. № 5. С. 63–66.
11. Супруненко В. Ми – українці: енциклопедія українознавства. Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 1999. Кн.1. 412 с.; Кн. 2. 144 с.
12. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів : Фенікс, 1994. 608 с.
13. Українці : іст.-етнограф. моногр. у 2 кн. Кн. 2 / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ ; Опішне : Укр. народознавство, 1999. 544 с.

б) додаткова:

1. Бойківщина : історико-етнографічне дослідження. Київ : Наукова думка, 1983. 304 с.
2. Глушко М. С., Гонтар Т. О., Горинь Г. Й. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 2-ге вид., перероб і доповн. Київ : Знання, 2004. 570 с.
3. Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження / відп. ред. Ю. Гошко. Київ, 1983. 470 с.
4. Етнографія Києва і Київщини: традиції і сучасність. Київ : Наукова думка, 1986. 269 с.
5. Кирчів Р. Етнографічне дослідження Бойківщини. Київ : Наукова думка, 1978. 174 с.
6. Лазаренко В. М., Вовкотруб Ю. М. Каравани українського степу. 2-ге вид., доп. Черкаси : Ваш Дім, 2004. 92 с.
7. Полесьє. Матеріальна культура. Київ : Наукова думка, 1988. 448 с.

8. Пономарьов А. П., Артюх Л. Ф., Косміна Т. В. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник. Київ : Либідь, 1993. 256 с.

9. Супруненко В. Народини. Витоки нації, символи, вірування, звичаї та побут українців. Запоріжжя : Берегиня, 1993. 136 с.

10. Шаповал Л. І. Словник етнографічних (етнологічних) понять і термінів : термінологічний словник / Полтавський нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленко. Полтава : АСМІ, 2016. 298 с.

Тема 2. НАРОДНІ ЗНАННЯ УКРАЇНЦІВ (2 год.)

Мета заняття: розглянути зміст народних знань українців; простежити їх зв'язок із сільськогосподарським циклом землеробського календаря; показати самобутність народних знань та їх вплив на формування календарної та родинної обрядовості українського народу, загалом на традиційно-побутову культуру.

План заняття:

1. Поняття та особливості народних знань українців.
2. Характеристика народної астрономії, космогонії, метеорології.
3. Народна метеорологія та землеробський календар.
4. Народна ботаніка та зоологія.
5. Народна медицина і ветеринарія.

Розглядаючи тему практичного заняття, пов'язану з характеристикою народних знань українців, слід вказати на наявність чітко диференційованих накопичених українським народом знань у різних сферах життя людини. Потрібно простежити їх тісний зв'язок з основними й допоміжними видами господарської діяльності українців, їх релігійними переконаннями, світоглядними уявленнями. Вивчаючи дану тему, доцільно охарактеризувати народний календар, метеорологію, космогонічні і астрономічні знання, українську міфологію, медицину, ветеринарію, ботаніку і зоологію тощо. Аналізуючи ту чи іншу сферу народних знань слід простежити об'єктивні і суб'єктивні чинники їх виникнення, особливості практичного застосування та регіональну специфіку.

Пропоновані теми для написання рефератів:

1. Народна педагогіка.
2. Математичні знання українців.
3. Регіональні особливості народних знань.
4. Астрономічні знання українців.

Рекомендована література:

а) основна:

1. Болтарович З. Народне лікування українців Карпат кінця XIX – початку XX століть. Київ, 1980. 119 с.
2. Борисенко В. К., Гримич М. В., Гончаров О. П. Українська етнологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 399 с.
3. Глушко М. Історія народної культури українців : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2014. 223 с.
4. Етнографія України : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. С. А. Макарчука. 2-ге вид., перероб. та доп. Львів : Світ, 2004. 520 с.
5. Етнографія українців : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. 3-тє вид., перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка 2015. 711 с.
6. Наулко В. І., Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. Культура і побут населення України : навч. посіб. для вузів / упоряд. В. І. Наулко ; гол. ред. С. В. Головка. Вид 2-ге, допов. та перероб. Київ : Либідь, 1993. 288 с.
7. Нечуй-Левицький І. С. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Київ : Обереги, 2003. 143 с.
8. Пономарьов А. П. Українська етнографія : курс лекцій : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 317 с.
9. Рачковський Г. Народні знання. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2015. С. 548–586.
10. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів : Фенікс, 1994. 608 с.
11. Українські міфи: демонологія, легенди / упоряд. М. Дмитренко. Київ : Музична Україна, 1992. 144 с.
12. Українські чари / упоряд. О. Таланчук. Київ : Наукова думка, 1992. 96 с.
13. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. Київ : Либідь, 1992. 638 с.

б) додаткова:

1. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: космогонічні українські народні погляди та вірування. Київ : Довіра, 1992. 416 с.
2. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. Київ : Мистецтво, 1995. 336 с.
3. Глушко М. С., Гонтар Т. О., Горинь Г. Й. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 2-ге вид., перероб і допов. Київ : Знання, 2004. 570 с.
4. Народні повір'я / авт.-упорядн. М. К. Дмитренко. Київ : Народознавство, 1997. 68 с.

5. Пономарьов А. П., Артюх Л. Ф., Косміна Т. В. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник. Київ : Либідь, 1993. 256 с.

6. Скуратівський В. Т. Покуть : народознавчі матеріали про знаменні віхи людського буття, давні укр. звичаї та обряди. Київ : Довіра, 1992. 235 с.

7. Стельмахович М. Г. Народне дитинознавство. Київ : Знання, 1991. 48 с.

8. Стельмахович М. Народна педагогіка. Київ : Радянська школа, 1985. 312 с.

9. Супруненко В. Ми – українці: енциклопедія українознавства. Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 1999. Кн. 1. 412 с.; Кн. 2. 144 с.

10. Супруненко В. Народини. Витоки нації, символи, вірування, звичаї та побут українців. Запоріжжя : Берегиня, 1993. 136 с.

11. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.

12. Українці : іст.-етнограф. моногр. у 2 кн. Кн. 2 / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ ; Опішне : Укр. народознавство, 1999. 544 с.

13. Шаповал Л. І. Словник етнографічних (етнологічних) понять і термінів : термінологічний словник / Полтавський нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленко. Полтава : АСМІ, 2016. 298 с.

Тема 3. НАРОДНЕ ХАРЧУВАННЯ І НАЦІОНАЛЬНА КУХНЯ (2 год.)

Мета заняття: охарактеризувати особливості народного харчування та національної кухні українців; висвітлити основні способи заготівлі, зберігання продуктів, приготування їжі; класифікувати традиційні та обрядові страви і напої українців; проаналізувати сутність продуктивно-харчових форм виявлення гостинності, благодійності і милосердя в Україні; визначити специфіку правил етикету, поведження за столом.

План заняття:

1. Способи заготівлі, зберігання продуктів, приготування їжі.
2. Традиційні страви та напої українців.
3. Обрядові, святкові страви та напої українців.
4. Режим харчування. Харчові заборони та обмеження.
5. Етичні норми поведження членів сім'ї та гостей за столом.

У ході вивчення даної теми практичного заняття потрібно чітко визначити причинно-наслідкові зв'язки господарської діяльності українського народу та харчового раціону українців. Важливим є розмежування традиційних повсякденних та обрядових

страв (в контексті календарної та сімейної обрядовості українців). При розгляді третього питання обов'язковим є з'ясування ролі напоїв у житті українців, їх обрядово-сміслового значення. Слід вказати, на важливість постів у харчовому режимі і житті української православної родини, інших харчових заборон та обмежень. Доцільно, також запропонувати характеристику традиційного режиму харчування українця, його залежність від сезонних польових робіт, матеріального стану української родини. Окремо потрібно проілюструвати забобонність українського народу у ході випічки хліба, приготування їжі, зберігання харчових продуктів тощо. З'ясування головних норм поведінки за столом слід здійснювати на основі аналізу звичаєвого права українського народу, що було основним регулятором етикету за столом.

Пропоновані теми для написання рефератів:

1. Продуктивно-харчові форми виявлення традиційної гостинності, благодійності, милосердя українців.
2. Хліб у житті українців та пов'язані з ним обряди й забобони.
3. Піст у системі народного харчування українців.

Рекомендована література:

а) основна:

1. Артюх Л. Пости в народному побуті українців. *Людина і світ*. 1992. № 2. С. 15–18.
2. Артюх Л. Народне харчування українців та росіян північно-східних районів України. Київ : Наукова думка, 1982. 154 с.
3. Артюх Л. Рецепти українських страв і напоїв. *Народна творчість і етнографія*. 1990. № 5. С. 14–21.
4. Артюх Л. Українська народна кулінарія: історико-етнографічне дослідження. Київ : Наукова думка, 1977. 106 с.
5. Борисенко В. К., Гримич М. В., Гончаров О. П. Українська етнологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 399 с.
6. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології: нова редакція / передм. О. Г. Таран ; прим. О. Г. Таран, С. Л. Маховської, Ю. С. Буйських ; упоряд. О. О. Савчук. Харків : Видавець Савчук О. О., 2015. 464 с.
7. Глушко М. Народна кухня. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 316–346.
8. Глушко М. С., Гонтар Т. О., Горинь Г. Й. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 2-ге вид., перероб. і доповн. Київ : Знання, 2004. 570 с.
9. Гонтар Г. Народне харчування українців Карпат. Київ: Наукова думка, 1979. 116 с.

10. Доцяк В. Українська кухня. Вид. 2-е, доп. Львів : Оріяна, 1998. 512 с.
11. Етнографія України : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. С. А. Макарчука. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів : Світ, 2004. 520 с.
12. Етнографія українців : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. 3-тє вид., перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка 2015. 711 с.
13. Карсекіна В. В., Скрипка Л. М. Страви української кухні : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1993. 239 с.
14. Козацькі страви / збір., записи Я. Мельничук, Б. Карабін. Львів, 1990. 102с.
15. Маркевич Н. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян. *Українці: народні вірування, повір'я, демонологія*. Київ : Либідь, 1991. С. 52–169.
16. Пономарьов А. П., Артюх Л. Ф., Косміна Т. В. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник. Київ : Либідь, 1993. 256 с.
17. Скоряк А. Особливості традицій харчування та народної кулінарії Полтавщини; від минулого до сучасного. *Берегиня*. 2009. № 3. С. 74–87.
18. Страви української кухні / за ред. В. П. Запорожця ; укл.: Шалімов С. А. та ін. Київ : Державне вид-во технічної літ., 1951. 207 с.
19. Шаповал Л. І. Словник етнографічних (етнологічних) понять і термінів : термінологічний словник / Полтавський нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленко. Полтава : АСМІ, 2016. 298 с.

б) додаткова:

1. Гавриш П. Я., Гавриш Р. Л., Копил В. В. Полтавський народний календар : історико-етнографічні нариси. Полтава : Інтер Графіка, 2002. 212 с.
2. Глушко М. Історія народної культури українців : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2014. 223 с.
3. Дубовіс Г. О. Українська кухня: повне зведення рецептів національної кухні XVIII–XXI ст. Харків : Фоліо. 2006. 591 с.
4. Дунцова К. Г., Станкович Г. Етикет за столом. Москва : Наука, 1991. 78 с.
5. Карсекіна В. В., Скрипка Л. М. Страви української кухні : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1993. 239 с.
6. Качалка Н. І хліб духмяний на столі, або традиційні рецепти української пекарні. *Берегиня*. 1992. № 1. С.107–110.
7. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. У 3-х кн., 6 т. Кн. 1. Т. 1: Зимовий цикл; Т. 2: Весняний цикл. Київ: Обереги, 1994. 400 с.
8. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. У 3-х кн., 6 т. Кн. 2. Т. 3: Весняний цикл. Т. 4: Літній цикл. Київ : Обереги, 1994. 528 с.

9. Клиновецька З. Страви й напитки в Україні. Київ : Час, 1991. 223 с.
10. Мицик В. Каша – мати наша : Етнологічні нариси. Київ : Україна, 2002. 192 с.
11. Наулко В. І., Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. Культура і побут населення України : навч. посіб. для вузів / упоряд. В. І. Наулко ; гол. ред. С. В. Головка. Вид. 2-ге, допов. та перероб. Київ : Либідь, 1993. 288 с.
12. Пономарьов А. П. Українська етнографія : курс лекцій : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 317 с.
13. Різдвяні свята в Україні : Етнографічний нарис з доданням українських народних пісень. Київ : Музична Україна, 1992. 150 с.
14. Скуратівський В. Місяцелік. Український народний календар. Київ : Мистецтво, 1993. 208 с.
15. Скуратівський В. Святки. Київ : Українознавство, 1994. 120 с.
16. Скуратівський В. Т. Святвечір : нариси-дослідження. У 2-х кн. Кн. 2. Київ : Перлина, 1994. 192 с.
17. Супруненко В. Ми – українці: енциклопедія українознавства. Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 1999. Кн. 1. 412 с.
18. Хліб наш насущний: Використання хліба в українських обрядах і звичаях / М. Ткач, Н. Данилевська (упоряд.). Київ : Український центр духовної культури, 2003. 220 с.
19. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів : Фенікс, 1994. 608 с.
20. Українці : іст.-етнограф. моногр. у 2 кн. / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ ; Опішне : Укр. народознавство, 1999. Кн. 1. 528 с. ; Кн. 2. 544 с.
21. Щербань О. Різдвяні опішненські ласощі. *Чумацький шлях*. 2008. № 6. С. 4–5.
22. Ярещенко А. Етнографічні особливості України. *Українські традиції* / упоряд. В. О. Ковалевський ; худож.-оформлювач В. І. Осипов. Харків, 2006. С. 353–429.

Тема 4. НАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА СИМВОЛІКА (2 год.)

Мета заняття: простежити історію формування національної і народної символіки українського народу; розмежувати поняття «національна символіка», «народна символіка»; підкреслити своєрідність та специфічність обрядів і звичаїв українців пов'язаних із символікою; охарактеризувати етнічну своєрідність окремих регіонів України, що втілювалася в символіці й атрибутиці – геральдичних знаках, печатках, прапорах, які є історичною пам'яткою народу.

План:

1. Поняття «народна символіка» та «національна символіка».
2. Символічне значення дерев, кущів, рослин у народному побуті українців.
3. Символічне значення птахів і тварин у народному побуті.
4. Становлення і розвиток національної символіки українського народу.

Рекомендована література:

а) основна:

1. Борисова О., Климов А. Історія української державності : підручник у 2-х т. Київ : Кондор, 2018. Т. 1. 344 с.; Т. 2. 464 с.
2. Гломозда К., Яневський Д. Історичні гербові відзнаки та прапоріві барви України. *Київський вісник*. 1990. № 221. С. 3.
3. Гречило А. Земельна геральдика. *Пам'ятки України*. 1991. № 3. С. 42.
4. Жук В. Герб Полтави: який він насправді? *Полтавський вісник*. 2008. № 12. С. 7.
5. Децинський Л. Є. Історія України та її державності : курс лекцій. Львів : Львівська політехніка, 2009. 476 с.
6. Історія держави і права України : конспект лекцій для бакалаврів спеціальності «081 Право» денної форми навчання. Луцьк : Луцький НТУ, 2016. 116 с.
7. Лепявко С. Прапори з 1665 року. *Пам'ятки України*. 1991. № 3. С. 48–51.
8. Українські символи / М. Дмитренко, Л. Іваннікова, З. Лозко та ін. Київ : Ред. часопису «Народознавство», 1994. 141 с.
9. Сергійчук В. І. Доля української національної символіки. Київ : Тов-во «Знання УРСР», 1990. 48 с.
10. Сергійчук В. І. Національна символіка України : науково-художня книжка. Київ : Веселка, 1992. 109 с.
11. Словник символів культури України : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. 3-тє вид. доп. і випр. Київ : Міленіум, 2005. 352 с.
12. Українські символи / М. Дмитренко, Л. Іваннікова, З. Лозко та ін. Київ : Ред. часопису «Народознавство», 1994. 141 с.
13. Українці : іст.-етнограф. моногр. У 2 кн. / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ ; Опішне : Укр. народознавство, 1999. Кн. 1. 528 с. ; Кн. 2. 544 с.
14. Шаповал Л. І. Словник етнографічних (етнологічних) понять і термінів : термінологічний словник / Полтавський нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленко. Полтава : АСМІ, 2016. 298 с.
15. Якимович Б. До питання про українську національну символіку. *Пам'ятки України*. 1991. № 1. С. 2–12.

б) *додаткова:*

1. Глушко М. С., Гонтар Т. О., Горинь Г. Й. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 2-ге вид., перероб і доповн. Київ : Знання, 2004. 570 с.

2. Лозко Г. Деревя та куці. *Чумацький шлях*. 2018. № 1. С. 24–25.

3. Наулко В. І., Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. Культура і побут населення України : навч. посіб. для вузів / упоряд. В. І. Наулко ; гол. ред. С. В. Головка. Вид 2-ге, допов. та перероб. Київ : Либідь, 1993. 288 с.

4. Панченко В. Миська геральдика Полтави. *Науковий світ*. 2006. № 10. С. 26–27.

5. Пасічник М. С. Історія України та її державності : конспект лекцій. Львів, 2011. 760 с.

6. Пастернак О. Пояснення тризуба, герба Великого київського князя Володимира Святого. Київ : Веселка, 1991. 47 с.

7. Пономарьов А. П. Українська етнографія : курс лекцій : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 317 с.

8. Пономарьов А. П., Артюх Л. Ф., Косміна Т. В. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник. Київ : Либідь, 1993. 256 с.

9. Попович М. В. Національна культура і культура нації. Київ: Знання, 1991. 64 с.

10. Сікорський І. Національний характер українців. *Чумацький шлях*. 2019. № 2. С. 20–25.

11. Сергієнко П. П. Соборна Україна: від ідеї до життя. Київ : Знання, 1993. 64 с.

12. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська державна ідея. Проблеми формування, еволюція, реалізація. Київ, 1997. 36 с.

13. Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : міжвідом. наук. зб. праць / редкол. : Я. Д. Ісаєвич (гол. ред.), В. І. Горинь та ін. Київ : Наукова думка, 1992. 226 с.

14. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів : Фенікс, 1994. 608 с.

15. Українці : іст.-етнограф. моногр. у 2 кн. / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ ; Опішне : Укр. народознавство, 1999. Кн. 1. С. 87–94.

Тема 5. ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ (2 год.)

Мета заняття: розкрити поняття «історико-етнографічне районування», історико-етнографічний район», історико-етнографічний регіон», визначити основні підходи до визначення окремих етнографічних регіонів, районів, зон чи областей у поділі

державної території України в історичному розвитку, охарактеризувати етнографічні групи населення України відповідно робочої схеми історико-етнографічного районування території України.

План:

1. Поняття «історико-етнографічне районування», «історико-етнографічний район», «історико-етнографічна зона / область», «історико-етнографічний регіон».

2. Основні підходи до визначення історико-етнографічних районів України.

3. Загальна характеристика історико-етнографічних регіонів України та етнографічних груп українського народу.

Рекомендована література:

а) основна:

1. Глушко М. Історико-етнографічне районування України: сучасний стан і наукові перспективи. *Народна творчість та етнологія*. 2018. № 3. С. 9–21.

2. Горленко В. До проблеми вивчення етнографічної групи українців «литвини». *Полісся: мова, культура, історія* : матеріали міжнарод. конф. Київ, 1996. С. 194–200.

3. Горленко В. Етнографічне районування. *Географічна енциклопедія України*. Київ, 1989. Т.1. С. 393–394.

4. Горленко В. Литвини в Україні. *Пам'ятки України*. 2001. № 1/2. С. 85–103.

5. Данилюк А. Поліщуки. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2000. № 6. С. 8.

6. Етнографічні групи українців Карпат. Бойки / за ред. С. Павлюка. Львів : Фоліо, 2020. 385 с.

7. Етнографічні групи українців Карпат. Гуцули / за ред. С. Павлюка. Львів : Фоліо, 2020. 384 с.

8. Етнографічні групи українців Карпат. Лемки / за ред. С. Павлюка. Львів : Фоліо, 2020. 368 с.

9. Етнографія України : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. С. А. Макарчука. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів : Світ, 2004. 520 с.

10. Етнографія українців : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. 3-тє вид., перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка 2015. 711 с.

11. Заставний Ф. Д. Українські етнічні землі. Львів : Світ, 1993. 175 с.

12. Кирчів Р. Етнографічне районування. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С.185–214.

13. Макарчук С. А. Історико-етнографічні райони України: навч. посіб. / С. А. Макарчук. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 352 с.

14. Макаруч С. Історико-політичне та етнографічне районування України: питання співвіднесеності. *Народні зошити*. 2001. № 3. С. 388–393.

15. Моця О. П. Етнічні процеси в автохтонному середовищі на етапі ранньомодерної та модерної історії України. *Український історичний журнал*. 2010. № 1. С. 41–52.

16. Супругова С. Етнічні спільноти: сутність, ознака, класифікація. *Філософська думка*. 2005. № 5. С. 124–137.

б) додаткова:

1. Бодак Я. Лемківські трудові пісні-діалоги. *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 6. С. 46–55.

2. Глушко М. С., Гонтар Т. О., Горинь Г. Й. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 2-ге вид., перероб і доп. Київ : Знання, 2004. 570 с.

3. Дністрянський М. Регіональні етнографічні відмінності в Україні: чинники формування та тенденції трансформації. *Педагогічна думка*. 2009. № 3. С. 32–38.

4. Зан М. Етнічні процеси на Закарпатті в сучасну добу. *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 1. С. 31–42.

5. Катигоренко В. О. Зміни етнічного складу населення України: друга половина ХХ століття. *Історія України*. 1999. № 31/32. С. 6–7.

6. Любчик І. Становлення національної ідентичності лемків. *Київська старовина*. 2006. № 3. С. 80–97.

7. Наконечний В. М. Лемки в ХХ столітті: життя на етнічних землях та в нових геополітичних умовах : автореф. дис. ... канд. історич. наук / Київ нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2008. 19 с.

8. Наулко В. І., Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. Культура і побут населення України : навч. посіб. для вузів / упоряд. В. І. Наулко ; гол. ред. С. В. Головка. Вид 2-ге, допов. та перероб. Київ : Либідь, 1993. 288 с.

9. Павленко Ю. Структура та розвиток етнічної спільноти. *Археологія*. 1997. № 3. С. 15–20.

10. Пономарьов А. Етнічність та етнічна історія України : курс лекцій для студ. вузів. Київ : Либідь, 1996. 272 с.

11. Пономарьов А. П. Українська етнографія : курс лекцій : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 317 с.

12. Пономарьова І. С. Греки Приазов'я: етнонаціональні процеси в аспекті трансформації традиційної культури : автореф. дис. ... д-ра історич. наук / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 33 с.

13. Тиводар М. Етнодемографічні процеси на Закарпатті (I – початок III тисячоліття). *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 1. С. 4–31.

14. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів : Фенікс, 1994. 608 с.

15. Українці : іст.-етнограф. моногр. у 2 кн. / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ ; Опішне : Укр. народознавство, 1999. Кн. 1. С. 87–94.

16. Чмелик Р. До методики визначення меж українських етнічних територій у контексті сучасних інтерпретацій етнічності. *Народна творчість та етнологія*. 2016. № 2. С. 34–44.

17. Ярещенко А. Етнографічні особливості України. *Українські традиції* / упоряд. В. О. Ковалевський ; худож.-оформлювач В. І. Осипов. Харків, 2006. С. 353–429.

Тема 6. АНТРОПОЛОГІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНЦІВ (2 год.)

Мета заняття: з'ясувати основні антропологічні ознаки українця, що передаються у спадок, визначити антропологічні типи світової людності; висвітлити антропологічну історію українського народу згідно новітніх методів антропологічного дослідження в Україні; розкрити схему антропологічного складу українського народу на сучасному етапі.

План:

1. Антропологічні особливості українського народу.
2. Антропологічні зони, області території України.
3. Антропологічні типи українців.
4. Федір Вовк – засновник вітчизняної антропологічної науки.
5. Сучасні антропологічні дослідження в Україні.

Рекомендована література:

а) основна:

1. Антропологические данные о составе древнего населения на территории Украины : сб. науч. трудов. Киев, 1984. 122с.

2. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології. Київ : Либідь, 1995. 335 с.

3. Восточные славяне. Антропология и этническая история. 2-е изд. / отв. ред. Т. И. Алексеева. Москва : Научный мир, 2002. 342 с.

4. Гохман И. И. Население Украины в эпоху мезолита и неолита (антропологический очерк). Москва, 1966. 196 с.

5. Дяченко В. Д. Антропологічний склад українського народу : порівнял. дослідж. народів УРСР і суміж. територій : монографія / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського. Київ : Наук. думка, 1965. 27 с.

6. Сегеда С. Антропологічний склад українського народу (спроба комплексного аналізу). *Народознавчі зошити*. 1998. З. 2 (20). С. 113–128.

7. Сегеда С. Антропологічний склад українського народу: етногенетичний аспект. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 2001. 254 с.

8. Сегеда С. Антропологічний склад українського народу: новий погляд. *Народна творчість та етнографія*. 2001. № 4. С. 96–103.

9. Сегеда С. Основи антропології : курс лекцій. Київ : Либідь, 1995. 208 с.

б) додаткова:

1. Борисенко В. К., Гримич М. В., Гончаров О. П. Українська етнологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 399 с.

2. Етнографія України / під ред. С. Макарчука. Львів : Світ, 1994. 520 с.

3. Наулко В. І., Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. Культура і побут населення України : навч. посіб. для вузів / упоряд. В. І. Наулко ; гол. ред. С. В. Головка. Вид 2-ге, доп. та перероб. Київ : Либідь, 1993. 288 с.

4. Пономарьов А. П. Українська етнографія : курс лекцій : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 317 с.

5. Сегеда С., Савчук Б. Українська етнологія. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2004. С. 292–310.

6. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів : Фенікс, 1994. 608 с.

7. Українці : історико-етнографічна монографія у 2-х кн. Кн. 2 / за наук. ред. А. Пономарьова. Опішне : Укр. Народознавство, 1999. 544 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

(форма контролю – письмова робота, написання реферату на одну із запропонованих тем, виготовлення електронних презентацій, складання термінологічного словника):

1. Міфологічний (демонологічний) пантеон українців.
2. Язичницькі обряди в календарній обрядовості народу.
3. Первісні вірування та повір'я предків українського народу.
4. Світоглядні уявлення та вірування українців у середньовіччі та новому часі.
5. Церковний православний календар.
6. Народна символіка.
7. Національна символіка.
8. Українська геральдика.
9. Характеристика історико-етнографічних зон України наприкінці XIX – на початку XX століть: Полісся, Карпати, Поділля, Середня Наддніпрянина, Слобожанщина, Південь України.
10. Історико-етнографічне районування України у XX – XXI ст.
11. Поняття «антропологічний тип», «антропологічна ознака».
12. Антропологічний склад українського народу.
13. Характеристика теорій етносу: біологічна, енергетична, соціальні теорії в радянський час; примордіалістська, інструменталістська, конструктивістська.
14. Характеристика основних концепцій нації: політична, психологічна, культурологічна.
15. Характеристика етнографічних груп в сучасній Україні (литвини, поліщуки, гуцули, лемки, бойки).
16. Сучасна українська діаспора: співпраця з Україною.
17. Антропологічне районування території України.
18. Формування етнічної території України в історичній ретроспективі.
19. Вклад українських вчених у вітчизняну і світову етнографічну науку:
  - а) дослідження Г. Новицького;
  - б) мандрівні нотатки Г. Григоровича-Барського;
  - в) внесок Феодосія Сафоновича в розвиток етнографії;
  - г) етнографічна діяльність В. Тарнавського;
  - д) етнографічна діяльність О. Афанас'єва-Чужбинського;
  - е) етнографічна діяльність Д. Де ла Фліза;
  - и) етнографічна діяльність Ф. Туманського.
20. Діяльність Російського географічного товариства (РГТ) та його вплив на розвиток етнографічних знань в Україні.

21. Етнографічна діяльність Комісії для опису губерній Київського учбового округу.

22. Розвиток української етнографічної науки наприкінці XIX століття.

23. Створення академічних установ в УРСР.

24. Діяльність Етнографічної комісії ВУАН у 1920 – на початку 1930-х рр.

25. Розвиток етнографії в радянський період української історії XX століття.

26. Розвиток етнографічних (етнологічних) досліджень в незалежній Україні.

Пропоновані теми для підготовки електронних презентацій:

1. Роль торгівлі та землеробства в Київській Русі.

2. Основні системи землеробства в період нової історії України.

3. Вирощування українцями традиційних сільсько-господарських культур.

4. Основні напрямки розвитку тваринництва в Україні.

5. Зміни типів народних поселень в радянській Україні.

6. Плетіння з рослинних матеріалів як художнє ремесло українського народу.

7. Виготовлення виробів з бісеру як один із видів художніх ремесел українців.

8. Виготовлення виробів з кістки та рогу – художнє ремесло українців.

9. Художня обробка дерева як один із видів ремесел українців.

10. Обрядові страви в сімейному побуті жителів Наддніпрянщини.

11. Обрядові, святкові страви зимового циклу народного календаря.

12. Обрядові, святкові страви весняного циклу народного календаря.

13. Обрядові, святкові страви літнього циклу народного календаря.

14. Обрядові, святкові страви осіннього циклу народного календаря.

15. Характеристика зимового транспорту українців.

16. Характеристика сухопутного транспорту українців.

17. Характеристика морського транспорту українців.

18. Одяг гуцулів: етнографічні особливості.

19. Одяг бойків: етнографічні особливості.

20. Одяг лемків: етнографічні особливості.

21. Одяг поліщуків: етнографічні особливості.

22. Одяг литвинів: етнографічні особливості.
23. Рослинні та тваринні символи у побуті українського народу.
24. Алкогольні й безалкогольні напої українців.
25. Народний етикет та дозвілля.
26. Декоративно-ужиткове мистецтво українського народу.
27. Допоміжні галузі господарства українців.
28. Шкіряні промисла і ремесла.
29. Весільна обрядовість населення етнографічних районів..
30. Родильна обрядовість українського народу.
31. Похоронно-поминальна обрядовість українців.

Скласти термінологічний словник за поняттями: відносини міжетнічні, етнічна група, етнографічна група, етноконфесійна група, етнолінгвістична група, локальна група етносу, депортація, дискримінація, діаспора, еміграція, етнічні процеси, етнос, етнічність, етоногенез, етнографія, етноконфесія, етнологія, етносфера, етноцид, етнічна ідентичність, маргінал етнічний, ментальність етнічна, народ, нація, історична пам'ять, ідентичність, історико-етнографічне районування, історично-етнографічний район, історично-етнографічний регіон, самоідентифікація, етнічна самосвідомість, сепаратизм, субетнос, гадання, ворожіння, екуменістичний рух, католицизм, християнство, язичництво, уніатство, календарна обрядовість, національна церква, обряд, ритуал, свято, звичай, традиція, патріархальна сім'я, православ'я, протестантизм, полігінія, поліандрія, пуналуарна сім'я, релігійна община, реформація, секта, сімейна обрядовість, сім'я, шлюб, барка, баркас, байдак, двір, дворище, хутір, село, селище, присілок, хата, призьба, комора, дах, господарські споруди селянського двору, техніки забудови хати, гражда, вуличні поселення, гринджоли, ридван, віз, гарба, мажа, кептарик, плахта, запаска, фerezея, каптан, чайка, сорочка, кірсетка, лейбик, камізелька, сіряк, кобеняк, опанча, свита, постолі, чоботи, юпка, кабат, черес, личаки, черевики, хустка, вінок, намітка, убрус, обрус, літник, андарак, шорц-спідниця, шаровари, гачі, кисіль, лемішка, мамалига, путря, затірка, куліш, драглі, щерба, урда, вареники, галушки, пироги, борщ, каша, варенуха, оковита, узвар.

Завдання для індивідуальної роботи:
виготовлення електронних презентацій, заповнення анкет-питальників ІМФЕ імені М. Т. Рильського, виготовлення фотопортретів вчених-етнологів

1. Виготовити фотопортрети вчених-етнографів. Г. Новицького; Г. Григоровича-Барського; Феодосія Сафоновича, В. Тарнавського, О. Афанас'єва-Чужбинського, П. Чубинського, Д. Де ла Фліза, Гюльденштедта, Галагана, М. Костомарова, М. Маркевича Ф. Колесси, Х. Вовка, А. Лободи, В. Петрова та сучасних українських етнологів.

2. Позначити на контурній карті історико-етнографічні регіони та райони України, межі розселення етнографічних груп українського народу.

3. Позначити на контурній карті антропологічні області України та антропологічні типи українців.

4. Заповнити анкети-питальники ІМФЕ імені М. Т. Рильського (2 чи 3 респондента).

5. Участь в підготовці й проведенні етнографічних заходах на факультеті «Ярмарок народних страв», «Рушник у звичаях і традиціях українського народу», «Полтавська сорочка – мамина пам'ять», «Народна символіка українців», «Адріївські вечорніці», «Свіччине весілля», «Хустка – жіночий головний убір: майстер-клас її пов'язування», « Вінок – головний убір дівчини», «Йде по світу Коляда...», «Весна –красна що ти нам принесла...», «Великдень вітає нас», «Покрова пресвята, покрій мені голівоньку..».

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Теорія пасіонарності та енергетичних полів Л. Гумільова.
2. Правомірність теорії географічного детермінізму щодо розвитку етнічних спільнот в Україні.
3. Формування етнічної території українців у XVII–XVIII століттях.
4. Етнічні землі українців.
5. «Теорія націй» Й. Гердера.
6. Обмеження та ліквідація української державності у XVIII столітті.
7. Етнографічна діяльність М. Маркевича.
8. Етнографічна діяльність М. Костомарова.
9. Особливості народного житла Наддніпрянщини.
10. Особливості народного житла поліщуків і литвинів.
11. Особливості народного житла гуцулів.
12. Особливості народного житла лемків.
13. Особливості народного житла бойків.
14. Особливості народного житла Південної України.
15. Декоративне оздоблення української хати.
16. Інтер'єр українського житла у XIX–XX століттях.
17. Святкове традиційне вбрання українців у XIX – першій половині XX століть.
18. Жіночі прикраси.
19. Зачіски українців.
20. Народна косметика.
21. Торгівельний шлях «із варяг у греки» в історії українського народу.
22. Особливості водного транспорту етнографічних груп України.
23. Особливості сухопутного транспорту етнографічних груп України.
24. Характеристика транспортних сухопутних шляхів в Україні.
25. Продуктивно-харчові форми виявлення традиційної гостинності українців.
26. Хліб у житті українців та пов'язані з ним народні обряди і забобони.
27. Піст у системі народного харчування українців.
28. Господарські функції селянської громади в селі.
29. Звичаєве право в житті запорізького козацтва.
30. Громадське дозвілля і етикет українців.

31. Регіональні особливості весільних обрядів українців.
32. Похоронно-поминальний обрядовий цикл.
33. Родинні зв'язки: види, специфіка.
34. Людські химери в українській демонології.
35. Християнська релігія в світоглядно-побутовому контексті.
36. Дохристиянські вірування українців.
37. Особливості дитячого щедрування і колядування в Україні.
38. Русалії як обов'язкові обряди весняного циклу.
39. Язичницькі традиції в українських обрядах.
40. Купальська обрядовість українців.
41. Великодня обрядовість в Україні.

ПАКЕТ ВІЗУАЛЬНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНИ»

1. Відео Кирилич – Співи.
2. Музичний фільм «Від хати до хати».
3. Музичний фільм «Йде по світу коляда».
4. Народні пісні народного хору «Калина».
5. Електронний довідник «Українська минувшина».
6. Українська епіка у кобзарській традиції.
7. Збірка пісень «Обереги Полтавщини».
8. Гуцульські вечорниці (відео)
9. Бойківські вечорниці (відео).
10. Андріївські вечорниці (відео).
11. Мирослав Палійчук (соліст-цимбаліст), село Видинів, Снятинський район, Івано-Франківська область – збірка пісень і мотивів.
12. Леся Горлицька «З лемківського краю» (збірка лемківських пісень).
13. Відеопрезентації про регіональні комплекси традиційного вбрання українців.
14. Відеопрезентація «Народне житло (хата) українців».
15. Відеопрезентація «Сімейна обрядовість українців»
16. Презентація «Весільний обряд Середньої Наддніпрянщини».
17. Презентація «Весільний обряд Гуцульщини».
18. Презентація «Весільний обряд Бойківщини».
19. Відеопрезентація «Новорічно-різдвяна обрядовість».
20. Відеопрезентація «Великодня обрядовість українців».
21. Відеопрезентація «Зелені свята. Трійця».
22. Відеопрезентація «Купальська обрядовість українців».
23. Презентація «Жнивварська обрядовість українського народу».
24. Свято Покрови. День українського козацтва.
25. Збірка весільних народних пісень.
26. Збірка голосінь, плачів за померлими.
27. Портрети українських етнологів XIX – XXI століть.
28. Ілюстративні матеріали до модуля «Матеріальна культура українського народу»
29. Ілюстративні матеріали до модуля «Духовна культура українського народу».
30. Карти «Історико-етнографічне районування України», «Антропологічне районування території України».

**ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ
(ЕКЗАМЕНУ ЧИ ЗАЛІКУ)
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНИ»**

1. Предмет, об'єкт, завдання етнографії (етнології) як науки.
2. Основні джерела та методи етнографічних досліджень.
3. Методика польового етнографічного дослідження.
4. Етнічні спільноти, їх класифікація.
5. Етнічний склад населення України та етнічні процеси.
6. Формування етнічної території українського народу.
7. Перша етнографічна програма Федора Туманського.
8. Розвиток української етнографічної науки в XIX – на початку XX століття.
9. Етнографічна діяльність Миколи Костомарова.
10. Етнографічна діяльність Павла Чубинського.
11. Діяльність Етнографічної комісії ВУАН (1921–1933 рр.).
12. Особливості розвитку етнографії в радянську добу української історії
13. Сучасна етнографічна (етнологічна) наука в Україні.
14. Становлення та діяльність академічних установ в незалежній Україні.
15. Пріоритетні наукові проблеми сучасної етнології (етнографії) України.
16. Етнографічна характеристика свят зимового циклу народного календаря.
17. Етнографічна характеристика свят весняного циклу народного календаря.
18. Етнографічна характеристика свят літнього циклу народного календаря.
19. Етнографічна характеристика свят та обрядів осіннього циклу
20. Історико-етнографічне районування території України.
21. Етнографічні групи українського народу.
22. Антропологічне районування України.
23. Етнічні землі та етнічні групи українців.
24. Методика етнографічного експедиційного дослідження.
25. Феномен етнічності. Основні підходи до його визначення.
26. Топографічний опис «Черниговського наместничества топографическое описание...» О. Шафонського.
27. «Топографическое описание Харьковского наместничества» М. Загоровського.

28. Діяльність Російського географічного товариства та його вплив на розвиток етнографічної думки в Україні.

29. Перша етнографічна експедиція Російської Академії Наук в Україну.

30. Діяльність Комісії для опису губерній Київського учбового округу в XIX столітті.

31. Теорія енергетичних полів та пасіонарності Л. Гумільова. Правомірність теорії географічного детермінізму.

32. Антропологічні типи українського народу.

33. Первісні форми релігійних вірувань жителів етнічної території України.

34. Зарубіжні автори про етнографічні знання українців XV – сер. XVII століть.

35. Язичництво як світоглядна система переконань людини.

36. Роль звичаєвого права в регулюванні громадського побуту українців.

37. Тваринництво (скотарство) як основна галузь господарства українського народу

38. Громадський побут (суспільне життя) українського народу.

39. Організація та функції сільської громади.

40. Основні форми громадського самоврядування українців.

41. Організаційні форми та основні функції молодіжних об'єднань українців.

42. Звичаєве право в народному побуті українців.

43. Основні галузі господарювання українського народу.

44. Допоміжні види господарювання українців.

45. Домашні промисли та ремесла українців.

46. Металообробні ремесла українського народу.

47. Художні ремесла і промисли українців.

48. Деревообробні промисли та ремесла.

49. Шкірообробні промисли та ремесла українців

50. Жниварська обрядовість українського народу.

51. Народний календар українців.

52. Землеробська (трудова) обрядовість українців.

53. Чумакування як різновид торгово-візничого промислу в Україні.

54. Гадання, замовляння, ворожіння як специфічні види народних знань.

55. Похоронно-поминальний обрядовий цикл українців.

56. Народина, родиво (особливості обрядів, пов'язаних із народженням дитини).

57. Весільна обрядовість українців.

58. Сімейний побут українського народу.

59. Історичні типи та функції української сім'ї.
60. Первісні форми шлюбних взаємин та розвиток в Україні.
61. Характеристика демонологічного пантеону українців.
62. Світоглядні вірування та повір'я.
63. Історичні типи народних поселень.
64. Народне житло в Україні.
65. Інтер'єр та екстер'єр української хати.
66. Особливості народного житла жителів Наддніпрянщини.
67. Характерні риси народного житла Південної України.
68. Поліський тип народного житла.
69. Гуцульський й бойківський типи народного житла.
70. Класифікація традиційного вбрання українців.
71. Регіональні комплекси народного одягу населення України.
72. Давньоруське вбрання населення України.
73. Український народний одяг XV–XIX століттях.
74. Сучасний український костюм.
75. Головні убори та взуття українців.
76. Сухопутний транспорт в Україні.
77. Водні засоби пересування українців.
78. Мережа транспортних сухопутних шляхів та водних артерій України.
79. Народна педагогіка.
80. Народна медицина.
81. Народна символіка українців.
82. Національна символіка українців.
83. Обрядова та святкова їжа українців.
84. Повсякденні страви українців.
85. Народний етикет і дозвілля.
86. Піст у системі народного харчування українців.
87. Алкогольні та безалкогольні напої в системі харчування українців.
88. Центри громадського життя в українському селі.
89. Житлова обрядовість українського народу.
90. Релігійні звичаї та обряди українського народу.

РЕКТОРСЬКА КОНТРОЛЬНА РОБОТА З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНИ»

*Пояснювальна записка до ректорської контрольної роботи
з дисципліни «Етнографія України»
для студентів факультету історії та географії*

Завдання до ректорської контрольної роботи з нормативного курсу «Етнографія України», обсягом 120 годин (чотири кредита). Вони складені на основі авторської програми з навчальної дисципліни, затвердженої на засіданні Вченої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 2 від 25 вересня 2009 року).

Укладач ректорської контрольної роботи врахувала новітні підходи до сприйняття й оцінки етнічних процесів, етнографічного матеріалу, діяльності авторитетних українських вчених - етнологів у розвитку вітчизняної етнографії.

Студентам/здобувачам освіти пропонується 30 варіантів завдань по 3 питання у кожному.

Студент / здобувач освіти повинен знати:

1. Дискусійні проблеми українського етногенезу.
2. Основні поняття етнографічної науки, її завдання та методика.
3. Етапи етнічної історії населення України, формування етнічної території.
4. Схеми історико-етнографічного районування території України.
5. Етнографічна характеристика етнографічних груп українського народу.
6. Карту антропологічного районування території України.
7. Характеристику антропологічних типів населення України.
8. Етнорегіональну і національну символіку.
9. Основні та допоміжні галузі господарювання українців.
10. Народні промисли та ремесла українців.
11. Поселення та народне житло українців.
12. Комплекси народного одягу історико-етнографічних районів України.
13. Суспільні відносини (громадський побут) в Україні.
14. Сімейний (родинний) побут українського народу.
15. Народний етикет, взаємовідносини між членами української родини.

16. Етнографічна характеристика календарних й сімейних свят, обрядів українців.
17. Транспортні засоби пересування українців.
18. Зміст основних етнографічних понять і термінів.
19. Біографії (портрети) українських вчених етнографів, антропологів.
20. Джерела і література з ключових проблем курсу «Етнографії України».

*Студент/ здобувач освіти повинен **вміти**:*

1. Орієнтуватися по історико-етнографічній карті України.
2. Мати навички у класифікації і вивченні етнографічних джерел.
3. Знати особливості складання етнографічної програми для польових досліджень.
4. Володіти методикою етнографічних польових експедиційних досліджень.
5. Грамотно і логічно викладати етнографічний матеріал.
6. Вміти аргументувати власну точку зору.
7. Аналізувати окреслені проблеми української етнографії.
8. Розуміти навчальну мету кожної теми семінарського (практичного) заняття.
9. Подати портретну характеристику українських науковців-етнографів.

Критерії оцінки знань студентів / здобувачів освіти

Критерії включають основні вимоги до оцінки рівня підготовки студента другого курсу факультету історії та географії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка за спеціальністю 032 Історія та археологія, 014.03 Середня освіта (Історія).

Критерії оцінок

При оцінці «відмінно» студент / здобувач освіти:

- повно і глибоко розкриває зміст навчального матеріалу з поставленого завдання або проблеми;
- свідомо розуміє зміст і вільно володіє спеціальною (професійною) термінологією;
- грамотно ілюструє твердження відповідними прикладами, фрагментами, особистими спостереженнями;
- правильно застосовує одержані теоретичні знання з гуманітарних дисциплін для вирішення практичного завдання або проблеми;
- демонструє високий рівень теоретичних знань; з української етнографії;

– послідовно, повно і логічно викладає інформаційний етнографічний матеріал;

– оформлює роботу чисто і охайно, дотримуючись методичних вимог;

– допускає 2-3 недоліки у викладанні етнографічного матеріалу, які не знижують його інформаційної цінності і не впливають на правильність відповіді.

При оцінці «добре» студент / здобувач освіти:

– достатньо повно розкриває зміст навчального матеріалу відповідно з поставленим завданням або проблемою;

– розуміє зміст спеціальних термінологічних понять, але не завжди усвідомлює доцільність їх використання;

– теоретичні твердження правильно ілюструє прикладами, результатами особистих польових спостережень;

– правильно виконує завдання по темам практичних (семінарських) занять;

– уміє комплексно вирішувати названі проблеми, обґрунтовуючи власну думку;

– не допускає грубих помилок у викладі навчального етнографічного матеріалу;

– оформлює роботу відповідно до методичних вимог (допускаються відхилення);

– допускає 2-3 недоліки в обґрунтуванні висновків, узагальнень по питанням плану семінарського / практичного заняття.

При оцінці «задовільно» студент / здобувач освіти:

– не завжди точно розкриває зміст навчального етнографічного матеріалу;

– розуміє зміст спеціальної термінології, але не використовує її у теоретичній відповіді, допускає помилки у вживанні етнографічних термінів і понять;

– майже повністю відповідає на поставлені планові питання;

– теоретичні твердження не ілюструє прикладами, фрагментами власного досвіду, не використовує для вирішення практичних завдань етнографічні знання;

– вирішує поставлені практичні завдання фрагментарно, не пов'язуючи їх із змістом суміжних гуманітарних дисциплін;

– демонструє грубі помилки, які спотворюють зміст етнографічного матеріалу;

– виклад матеріалу не відповідає вимогам повноти, системності, логічності;

– допускає помилки при використанні карт по темам «Історико-етнографічне районування», «Антропологічне районування».

При оцінці «незадовільно» студент / здобувач освіти:

- не розкриває зміст навчального етнографічного матеріалу, допускає грубі помилки у його тлумаченні;
- не знає і не використовує відповідну предметну термінологію з української етнографії;
- не справляється з поставленими практичними завданнями по темам семінарських (практичних) занять;
- не використовує теоретичні знання для розв'язання практичних проблем української етнографії;
- не може пояснити, обґрунтувати власну думку, допускає грубі помилки у кінцевих висновках у власних відповідях;
- оформлення практичної роботи не відповідає методичним вимогам;
- допускає грубі помилки при використанні етнографічних джерел, карт «Історико-етнографічне районування України», «Антропологічне районування».

Варіант № 1

1. Визначте предмет, об'єкт та завдання етнографії як науки.
2. Поясніть, що таке «лежень», «дивень».
3. Допишіть визначення:

Бойки – етнографічна група українців. Самоназва .... Основний вид господарської діяльності .... Проживали у центральній частині Карпат між річками ....

Варіант № 2

1. Порівняйте за змістом понять «етнос», «народ», «нація».
2. Першими підручниками з етнографії в Україні були ... (Продовжіть речення).
3. Розкрийте зміст етнографічної програми Ф. Туманського, яка розроблена в:
  - а) 1873 р.;
  - б) 1864 р.;
  - в) 1828 р.;
  - г) 1779 р.

Варіант № 3

1. Якою була назва програми Комісії для опису Київського учбового округу:
  - а) Програма Комісії;
  - б) План статистичного опису губерній Київського учбового округу;
  - в) «етнографічне положення»;
  - г) етнографічний вісник.

2. Перелічіть козацькі літописи XVIII ст., що є джерелами етнографічних знань.

3. Розкрийте діяльність Російського географічного товариства в Україні.

Варіант № 4

1. Перелічіть джерела та методи етнографічних досліджень.

2. Опишіть основні галузі господарства українців.

3. Визначте відділення Комісії для опису Київського учбового округу:

а) географічне;

б) природничо-історичне;

в) промислове;

г) статистичне;

д) філологічне.

Варіант № 5

1. Проаналізуйте історичні умови та особливості розвитку етнографічної науки в Україні у XIX столітті.

2. Охарактеризуйте етнографічну діяльність Миколи Костомарова.

3. Дайте визначення поняття «народність».

Варіант № 6

1. Назвіть чинники, які ускладнюють вирішення проблеми походження українського народу.

2. Поясніть поняття «супряга», «толока».

3. Розкрийте сутність феномену «етнічності».

Варіант № 7

1. Проаналізуйте концепції україногенезу.

2. Дайте визначення понять «етнічна група», «етнографічна група».

3. Розкрийте наукову діяльність Федора (Хведора) Вовка.

Варіант № 8

1. «Описание свадебных украинских простонародных обрядов» побачило світ:

а) 1777 р.;

б) 1767 р.;

в) 1799 р.;

г) 1697 р.

2. Визначте поняття: «літник», «андарак», «шорц-спідниця».

3. Охарактеризуйте весняний обрядовий цикл свят українців.

Варіант 9

1. В чому полягає проблема історико-етнографічного районування в українській етнографічній науці?
2. Охарактеризуйте домашні промисла та ремесла українців.
3. Виберіть визначення поняття «убрус»:
  - а) повздожня балка, на якій тримається стеля у хаті;
  - б) давній вид головного убору заміжніх жінок;
  - в) персонаж української демонології.

Варіант № 10

1. З'ясуйте, які етнологічні терміни є синонімічними до поняття «національна група»:
  - а) «етнічна група»;
  - б) «етноконфесійна група»;
  - в) «дисперсна група».
2. Поясніть поняття «етносфера».
3. Охарактеризуйте антропологічні типи українців.

Варіант № 11

1. Проаналізуйте діяльність Етнографічної комісії ВУАН (1921–1933).
2. Допишіть розповідь: Інтер'єр української хати виглядав наступним чином. Напроти печі по діагоналі знаходились .... За піччю розміщувався .... Вікно у причілковій стіні називалося .... Вздовж чільної і причілкової стіни розміщувалися ....
3. Визначте для періоду середньовіччя, який був характерний вид етнічних спільнот:
  - а) консорція;
  - б) народ;
  - в) народність;
  - г) етносоціальний організм.

Варіант № 12

1. Виокреміть, які методи етнографічних досліджень є загальнонауковими:
  - а) метод аналізу і синтезу;
  - б) узагальнення;
  - в) історико-ретроспективний;
  - г) історико-типологічний.
2. Розкрийте зміст поняття «етнічні процеси».
3. Опишіть українські народні страви з рослинної сировини.

Варіант № 13

1. Оберіть із поданих назв прикраси українців:
  - а) клокічки;
  - б) гільце;
  - в) дісага;
  - г) гривна
2. Проаналізуйте землеробську обрядовість українців.
3. Дайте визначення поняття «демонологія».

Варіант № 14

1. Проаналізуйте основні напрямки розвитку тваринництва.
2. Оберіть із нищеподаних назв верхній одяг українців:
  - а) кожух;
  - б) юпка;
  - в) запаска;
  - г) гугля;
  - д) кептар.
3. Розкрийте зміст понять : «шлюб», «сім'я».

Варіант № 15

1. Назвіть етнодержавознавчі проблеми сучасної України:
  - а) форма держави;
  - б) правові інститути змішаної республіки;
  - в) проблеми нормотворчі.
2. Поясніть поняття «гільце».
3. Охарактеризуйте види транспорту українців.

Варіант № 16

1. Проаналізуйте системи обробітку ґрунту в Україні.
2. Назвіть етнографічні групи українського етносу та вкажіть територію їх проживання.
3. Різновидом саней в Україні є:
  - а) грабарки;
  - б) ридван;
  - в) гринджоли;
  - г) тарантас.

Варіант № 17

1. Коли виникла назва «Україна» та «українці»?
2. Поясніть поняття: «поліандрія», «полігінія».
3. Охарактеризуйте основні форми громадського самоврядування.

Варіант № 18

1. Охарактеризуйте поховально-поминальну обрядовість українського народу.
2. Дайте визначення, що таке «громадський побут»?
3. Змалюйте оформлення житлових будов і господарських споруд.

Варіант № 19

1. Охарактеризуйте інститут судочинства українців за звичаєвим правом.
2. Функціями сім'ї є: ... (Продовжіть речення).
3. Розкрийте внутрішньо-сімейні стосунки в українській родині.

Варіант № 20

1. Охарактеризуйте деревообробні промисли та ремесла. Відповідь обґрунтуйте.
2. Розкрийте сутність поняття: «етнічність».
3. Виберіть з нижчеподаних алкогольні напої українців:
  - а) наливка;
  - б) вино;
  - в) кисіль;
  - г) узвар;
  - д) настойка.

Варіант № 21

1. Уперше поняття «етнос» в етнологічну науку ввів:
  - а) Ю. Бромлей;
  - б) Л. Гумільов;
  - в) С. Широкогоров;
  - г) О. Нельга?Вибір аргументуйте.
2. Розкрийте сутність понять: «компліментарність», «пасіонарність».
3. Охарактеризуйте основні системи утримання худоби в Україні.

Варіант № 22

1. Охарактеризуйте сімейну обрядовість українців.
2. Назвіть історико-етнографічні регіони України:
  - а) Карпатський;
  - б) Центрально-Східний;
  - в) Західний;
  - г) Південь України.

3. З'ясуйте, хто був керівником експедиції та редактором видання «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край» (1872–1878) у семи томах:

- а) Пантелеймон Куліш;
- б) Павло Чубинський;
- в) Федір Вовк.

Варіант № 23

1. Скільки постів було в традиційному річному колі народного календаря українців? Відповідь обґрунтуйте.

2. Поясніть поняття: «стельмахування», «бондарство», «гутництво».

3. Як називався верхній козацький чи шляхетський одяг, що надягався поверх жупана?

- а) кунтуш;
- б) свита;
- в) гуня.

Варіант № 24

1. Розкрийте структурні форми і основні функції молодіжних об'єднань?

2. Впізнайте визначення «скіпщина»:

- а) звичай традиційної селянської оренди землі;
- б) засіб для освітлення хати;
- в) зібрання сільської громади для обговорення справ.

3. Проаналізуйте становище жінки в українській родині.

Варіант № 25

1. Охарактеризуйте класифікацію традиційного вбрання українців.

2. Поясніть термін «етнонім».

3. З'ясуйте, яким типом сім'ї характерний для сучасної України?

- а) нуклеарна сім'я;
- б) патріархальна сім'я;
- в) індивідуальна сім'я;
- г) кровноспоріднена сім'я.

Варіант № 26

1. До якого антропологічного типу належать українці?

- а) нижньодніпровський;
- б) деснянський;
- в) центрально-український;
- г) карпатський.

Відповідь обґрунтуйте.

2. Впізнайте визначення: «особливий стан, певний етап розвитку етносу, пов'язаний з творенням національно-державної самосвідомості, загальнонаціональних інтересів, національної ідеї і національної культури».

3. Опишіть осінній цикл свят у народному календарі українців.

Варіант № 27

1. Розкрийте первісні форми релігійних вірувань жителів етнічної території України.

2. Дайте визначення понять: «ритуал», «обряд», «свято».

3. Як називали старшого (хлопця) у парубоцьких громадах?

а) тополя;

б) береза;

в) дуб.

Варіант № 28

1. Розкрийте періоди руської державності.

2. Виділіть сучасні напрямки антропологічної науки:

а) дерматогліфіка;

б) гематологія;

в) одонтологія;

г) соматологія.

3. Поясніть поняття «щедрування», «колядування».

Варіант № 29

1. Охарактеризуйте давньоруський одяг населення території України.

2. Виберіть із нищеподаних водні засоби пересування українців:

а) дуба;

б) пором;

в) баркас;

г) саква.

3. Полтавщина входить до таких історико-географічних районів:

а) Переяславщина;

б) Середнє Подніпров'я (Наддніпрянина);

в) Слобожанщина;

г) Галичина.

Які це територіально-адміністративні одиниці?

Варіант № 30

1. Охарактеризуйте літій цикл свят народного календаря українського народу.

2. Найважливішим фактором етногенезу (за Левом Гумільовим) є:

- а) компліментарність;
- б) емпатія;
- в) народність;
- г) пасіонарність;
- д) етносфера.

Обґрунтуйте відповідь.

3. Як називався чумацький віз?

- а) чумарка;
- б) мажа;
- в) грабарка;
- г) тарантас.

**ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ
З КУРСУ «ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНИ»
ДО РЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ**

I ВАРІАНТ (20 тестових завдань)

1 рівень складності
(10 тестів по 3 бали)

1. Термін «етнографія» в перекладі з грецької мови означає:

- а) природоопис;
- б) народоопис;
- в) культуроопис

2. Уперше поняття «етнос» в етнологічну науку ввів:

- а) Ю. Бромлей;
- б) Л. Гумільов;
- в) С. Широкогоров;
- г) О. Нельга.

3. Виокреміть з наведеного переліку в Україні етнографічні групи та окресліть ареал їх проживання:

а) черкеси;	1) Поділля;
б) севрюки;	2) Західний етнографічний регіон;
в) поліщуки;	3) Закарпаття;
г) литвини;	4) Прикарпаття;
д) лемки;	5) Галичина;
е) бойки;	6) Полісся;
є) гуцули;	7) Середня Наддніпрянина;
ж) подоляни;	8) Центральньо-Східний етнографічний регіон

4. Конкретнонауковими методами етнографічних досліджень виступають:

- а) метод аналізу і синтезу;
- б) узагальнення;
- в) історико-ретроспективний;
- г) безпосереднього польового спостереження, опису та фіксації матеріалів;
- д) порівняльно-історичний;

5. Визначте працю, яка поклала початок української етнографії:

- а) «Топографическое описание Киевского наместничества» М. Переверзева;

б) «Черниговского наместничества топографическое описание» О. Шафонського;

в) «Описание свадебных простонародных обрядов» Г. Калиновського.

6. В якому році і місті було створено Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського?

а) 1939;	1) Київ;
б) 1942;	2) Москва;
в) 1946;	3) Львів;
г) 1956.	4) Харків.

7. Впізнайте визначення «скіпщина»:

- а) звичай традиційної селянської оренди землі;
- б) засіб для освітлення хати;
- в) зібрання сільської громади для обговорення справ.

8. До якого антропологічного типу належать українці? Відповідь обґрунтуйте.

- а) нижньо-дніпровський;
- б) деснянський;
- в) центрально-український;
- г) карпатський.

9. Виділіть сучасні напрями розвитку вітчизняної антропологічної науки:

- а) дерматогліфіка;
- б) гематологія;
- в) одонтологія;
- г) соматологія.

10. Дайте визначення термінів: «ритуал», «обряд», «свято».

2 рівень складності
(6 тестів по 5 балів)

1. Скільки історико-етнографічних регіонів виділяється на історико-етнографічній карті України? Назвіть їх та окресліть межі.

- а) два;
- б) три;
- в) чотири;
- г) шість.

2. З'ясуйте, які етнологічні терміни є синонімічними до поняття «національна група»:

- а) «етнічна група»;
- б) «етноконфесійна група»;
- в) «дисперсна група».

3. Визначте види українського традиційного вбрання, що становлять комплекс народного одягу? Виберіть із наведеного переліку:

- а) головні убори;
- б) нагрудний одяг;
- в) поясний (стегновий);
- г) взуття;
- д) прикраси;
- є) плахта;
- ж) юпка.

4. Охарактеризуйте весняний обрядовий цикл свят українців.

5. В чому полягає проблема історико-етнографічного районування в українській етнографічній науці?

6. Вставте пропущені слова: «Інтер'єр української хати виглядав наступним чином. Напроти печі по діагоналі знаходились.... За піччю розміщувався...Вікно у причілковій стіні називалося... Вздовж чільної і причілкової стіни розміщувалися...»

3 рівень складності
(4 тести по 10 балів)

1. Впізнайте визначення:

а) особливий стан, певний етап розвитку етносу, пов'язаний з творенням національно-державної самосвідомості, загальнонаціональних інтересів, національної ідеї і національної культури;

б) частку великого народу, яка компактно чи розсіяно проживає на корінній території іншого народу;

в) розвинутий в економічному і культурному відношенні народ, який відрізняється поміж інших мовою, країною проживання, організацією державно-політичного життя, національною свідомістю і особливостями менталітету;

г) частку великого народу, яка в багатьох відношеннях: культури, побуту, мови – помітно відрізняється і сама усвідомлює свою субетнічну особливість.

2. Яка форма планування народних поселень є найдавнішою? Встановіть хронологію та опишіть форми сільських поселень.

- а) рядова;
- б) кругова;
- в) вулична;
- г) комбінована;
- д) безсистемна.

3. Скільки великих постів було в традиційному річному колі народного календаря українців? Відповідь обґрунтуйте.

4. Розкрийте зміст понять: «шлюб», «сім'я». Функціями сім'ї є ... Продовжіть речення.

II ВАРІАНТ (20 тестових завдань)

1 рівень складності (10 тестів по 3 бали)

1. Етнографія охоплює:

а) опис матеріалів з побуту і різних галузей народної культури, в тому числі фольклор;

б) праці про народ і його культуру дослідницького теоретичного характеру;

в) ваш варіант.

2. Поняття «нація» вперше почали вживати:

а) франки;

б) римляни;

в) греки;

г) французи.

3. Оберіть із вищеподаних верхній одяг українців. Виокреміть серед названих видів одягу чоловіче та жіноче вбрання:

а) фerezея;

б) каптан;

в) плахта;

г) гугля;

д) кептарик;

е) чуганя.

4. Різновидом саней в Україні є:

а) грабарка;

б) ридван;

в) гринджоли;

г) тарантас;

е) барка.

5. Визначте як називався син брата-сестри, рідний брат батька-матері, нерідний син?

- а) небіж; швагер; стриждко;
- б) стриждко; шурин, дiвер;
- в) дядьо; пасерб; вiтчим.

6. Виберiть страви iз прiсного тiста, звареного в окропi:

- а) коржi, перепiчки, оладки, млинцi;
- б) галушки, затiрка, локшина;
- в) лемiшка, соломаха, мамалига.

7. Визначте найдавнiший спосiб вилову риби:

- а) снастями;
- б) сiтями;
- в) печеруванням;
- г) ятером.

8. Спiвжиття однiєї жiнки з декiлькама чоловiками носить назву:

- а) полiгiнiя,
- б) полiандрiя,
- в) патрiархальна сiм'я,
- г) пуналуальна сiм'я.

9. В якому росiйськомовному журналі дозволялося друкувати працi з української етнографiї починаючи з 1882 р.?

- а) «Малороссийская старина»;
- б) «Украинская старина»;
- в) «Киевская старина».

10. Хто очолив створений у 1924 р. при Львiвському унiверситетi «Етнографiчний заклад»?

- а) Р. Герасимчук;
- б) К. Матейко;
- в) А. Фiшер;

2 рiвень складностi
(6 тестiв по 5 балiв)

1. Кому належить авторство «Трудов етнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край» (1872-1879 гг.)

- а) П. Чубинському;
- б) I. Гальку;
- в) О. Потєбнi;
- г) В. Гнатюку.

2. Оберіть до яких історико-етнографічних районів України належить Полтавщина?

- а) Переяславщина;
- б) Середнє Подніпров'я (Середня Наддніпрянщина);
- в) Слобожанщина;
- г) Галичина.

3. До історико-етнографічного району Галичина належать такі сучасні області: Визначте відповідність між географічними і етнографічними термінами:

а) Івано-Франківська область;	1) Західний регіон;
б) Чернівецька область;	2) Закарпаття;
в) Чернігівська область;	3) Полісся;
г) Закарпатська область.	4) Гуцульщина.

4. Сучасний тип сім'ї в Україні носить назву: Дайте визначення названим типам:

- а) нуклеарна сім'я;
- б) патріархальна сім'я;
- в) індивідуальна сім'я;
- г) моногамна сім'я.

5. Як називається найдавніший вид вулика? Хто і в який час його винайшов?

- а) соломинка;
- б) дуплянка;
- в) мазанка;
- г) лаваш.

6. В лісостеповій зоні поширений тип українського житла:

- а) зрубне;
- б) каркасне;
- в) монолітне;
- г) малодвірний;
- е) багатодвірний.

3 рівень складності
(4 тести по 10 балів)

1. Проаналізуйте землеробську обрядовість українців.

2. Вставте пропущені слова:

Бойки – етнографічна група українців. Самоназва .... Основний вид господарської діяльності .... Проживали у центральній частині Карпат між річками ....

3. Які етнографічні райони вирізняються в складі Центрально-Східного історико-етнографічного регіону України? Визначте сучасні територіально-адміністративні одиниці.

а) Волинь, Поділля, Покуття, Опілля, Буковину, Карпатську зону;

б) Середнє Подніпров'я (Середня Наддніпрянщина), Слобідська Україна (Слобожанщина), Південно-Степова Україна;

в) Прип'ятський, Наддеснянський, Поліський райони;

4. Вид трудової взаємодопомоги при якій кілька бідних господарств об'єднувалися тягловою силою, реманентом для спільного виконання господарських робіт у кожного по черзі називався: визначте в якій місцевості переважав названий вид:

а) толока;

1) Полісся;

б) супряга;

2) Центрально-Східний регіон;

в) скопище.

3) Південь України.

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 1 З ДИСЦИПЛІНИ «ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНИ»

Картка №1

1. Поняття «етнографія», «етнологія», «народознавство».
2. Етнічні спільноти, їх класифікація.
3. Уперше поняття «етнос» в етнологічну науку ввів:
  - а) Ю.Бромлей;
  - б) Л.Гумільов;
  - в) С.Широкогород;
  - г) О.Нельга.
4. Назвіть теорії етносу та їх суть.

Картка № 2

1. Поняття «нація» вперше почали вживати:
  - а) франки;
  - б) римляни;
  - в) греки;
  - г) французи.
2. Для періоду середньовіччя був характерний вид етнічних спільнот, як:
  - а) консорція;
  - б) народ;
  - в) народність;
  - г) етносоціальний організм.
3. Етнографічні групи українського народу.
4. Методи української етнографічної науки.

Картка № 3

1. Загальнонауковими методами етнографічних досліджень виступають:
  - а) метод аналізу і синтезу;
  - б) узагальнення;
  - в) історико-ретроспективний;
  - в) історико-типологічний;
2. Поняття «етнічна група», «етнографічна група».
3. Національний склад сучасного українського суспільства.
4. Феномен «етнічності». Основні підходи до його визначення.

Картка № 4

1. Офіційною назвою держави П. Скоропадського у ХХ ст. була:
  - а) Українська держава;
  - б) УНР;

- в) Гетьманщина;
- г) УСРР.
- 2. Понятійний курс «Етнографія України»;
- 3. Проблема виникнення української нації.
- 4. Найважливішим фактором етногенезу (за Левом Гумільовим) є:
  - а) компліментарність;
  - б) емпатія;
  - в) народність;
  - г) пасіонарність;
  - д) етносфера.

Картка № 5

- 1. Полтавщина входить до таких історико-етнографічних районів:
  - а) Переяславщина;
  - б) Січеславщина;
  - в) Слобожанщина;
  - г) Покуття.
- 2. Співвідношення за змістом і обсягом понять: «етнос», «народ», «нація» в українській етнологічній науці.
- 3. Антропологічні типи українців.
- 4. У XVII столітті поширеним значенням «нація» було:
  - а) організація студентів;
  - б) етнічна спільнота;
  - в) народ;
  - г) населення країни.

Картка № 6

- 1. Теорія пасіонарності та енергетичних полів Лева Гумільова.
- 2. Антропологічне районування території України.
- 3. Синонімічними до поняття «національна група» є етнологічні терміни:
  - а) етнічна група;
  - б) етноконфесійна група;
  - в) етнодисперсна група.
- 4. Полтавщина входить до таких історико-географічних регіонів:
  - а) Переяславщина;
  - б) Подніпров'я;
  - в) Слобожанщина;
  - г) Покуття.

Картка № 7

1. Проблема виникнення ідоєвропейської спільноти.
2. Концепції руської державності.
3. До історико-етнографічного району Галичина належать області:
  - а) Івано-Франківська область;
  - б) Чернівецька область;
  - в) Чернігівська область;
  - г) Львівська область
4. Для періоду середньовіччя був характерний такий вид етнічних спільнот, як:
  - а) консорція;
  - б) народ;
  - в) народність;
  - г) етносоціальний організм.

Картка № 8

1. Проблема походження українців.
2. Етапи формування державності у східних слов'ян.
3. Поняття «етнос» у греків вживалося як:
  - а) нація;
  - б) породи;
  - в) стадо;
  - г) соціум
4. Полтавщина входить до історико-етнографічного району:
  - а) Поділля;
  - б) Подніпров'я;
  - в) Слобожанщина;
  - г) Південь.

Картка № 9

1. Проблема походження слов'ян в історіографії.
2. Етнографічне районування території України.
3. Земна оболонка, що охоплює сферу існування етнічних спільнот, називається:
  - а) антропосфера;
  - б) ноосфера;
  - в) біосфера;
  - г) етносфера.
4. В Україні існують такі етнографічні групи:
  - а) черкаси;
  - б) севрюки;
  - в) поліщуки;

- г) литвини;
- д) бойки;
- е) гуцули.

Картка № 10

1. Періоди руської державності.
2. Основні категорії етнографії як науки.
3. В XVII столітті на етнічній території України існувало державне утворення:
  - а) Українська держава;
  - б) Гетьманщина;
  - в) Військо Запорозьке;
  - г) ЗУНР.
4. До історико-етнографічного регіону Поділля належать такі області:
  - а) Одеська область;
  - б) Тернопільська область;
  - в) Вінницька область;
  - г) Луганська область.

Картка № 11

1. Предмет, об'єкт і завдання етнографії як науки.
2. Антропологічна характеристика українців.
3. Конкретнонауковими методами етнографічних досліджень виступають:
  - а) метод аналізу і синтезу;
  - б) узагальнення;
  - в) історико-ретроспективний;
  - г) безпосереднього спостереження і опису.
4. Дайте визначення поняття «нація».

Картка № 12

1. Історико-етнографічна характеристика українського народу.
2. Поняття «національної меншини» вперше було розглянуто в:
  - а) XIX ст.;
  - б) перша пол. XX ст.;
  - в) др. пол. XX ст.;
  - г) на початку XX ст.
3. Уперше поняття «етнос» в етнологічну науку ввів:
  - а) Ю. Бромлей;
  - б) Л. Гумільов;

в) С. Широкогоров;

г) О. Нельга.

4. Етногенез в українській історичній науці.

Картка № 13

1. Етнічні спільноти та їх класифікація.

2. Школи і напрями в етнографічній науці.

3. До історико-етнографічного регіону Полісся належать:

а) Південь;

б) Волинська;

в) Київська;

г) Чернігівська;

д) Сумська.

4. Теорія договірної права; теорія пантюркізму.

Картка № 14

1. Основні джерела етнографічної науки в Україні.

2. Етнічні процеси та їх типологізація.

3. В Україні існують такі етнографічні групи:

а) покутяни;

б) бойки;

в) гуцули;

г) лемки;

д) севрюки;

е) поліщуки.

4. Теорія етносу.

Картка № 15

1. Нація та ключові її ознаки.

2. Становлення етнічної території України в історичній ретроспективі.

3. Теорія пасіонарності Лева Гумільова.

4. Сучасні напрями розвитку антропологічної науки:

а) дерматогліфіка;

б) гематологія;

в) одонтологія;

г) соматологія.

Картка № 16

1. Антропологічні зони на території України.

2. Становлення української етнографії.

3. Концепцію етногенезу українців засновану на ідеї автохтонності висунув:

- а) Л. Гумільов;
- б) Пассек;
- в) М. Грушевський;
- г) В. Смолій.

4. До історико-етнографічного регіону – Західного належать такі області:

- а) Херсонська;
- б) Львівська;
- в) Хмельницька;
- г) Тернопільська;
- д) Івано-Франківська;
- е) Чернівецька;
- є) Закарпатська.

Картка № 17

1. Етнічні землі та їх співвідношення із державними кордонами.

2. Методика етнографічних польових досліджень.

3. До історико-етнографічного району – Волині належать: частини Волинської, Рівненської, Житомирської, Хмельницької, Тернопільської, Львівської. Які це частини?

4. Найважливішою ознакою етносу (за Левом Гумільовим) є:

- а) компліментарність;
- б) емпатія;
- в) пасіонарність;
- г) етносфера.

Картка № 18

1. Структура етносу.

2. Теорія енергетичних полів та пасіонарності Лева Гумільова.

3. До етнографічних антропонімів належать прізвища:

- а) Кушнір;
- б) Бойко;
- в) Андрієнко;
- г) Поліщук;
- д) Гуцули.

4. Синонімічними до поняття «національна група» є етнологічні терміни:

- а) етнічна група;
- б) етноконфесійна група;
- в) етнодисперсна група.

Картка № 19

1. Феномен етнічності. Основні підходи до його розуміння.
2. Розкрийте поняття «етнографія» та «етнологія».
3. Етнодержавознавчі проблеми сучасної України:
  - а) форма держави;
  - б) правові інститути змішаної республіки;
  - в) проблеми нормотворчості
4. Поняття «нація» вперше почали вживати:
  - а) франки;
  - б) римляни;
  - в) греки;
  - г) французи.

Картка № 20

1. Антропологічні типи українців.
2. «Теорія націй» Гердера.
3. Етнічні процеси та їх класифікація.
4. До періоду середньовіччя був характерний такий вид етнічних спільнот, як:
  - а) консорція;
  - б) народ;
  - в) народність;
  - г) етносоціальний організм.

Картка № 21

1. Типологія етнічних процесів.
2. Проблема походження українців.
3. До якого антропологічного типу належать українці:
  - а) нижньодніпровський;
  - б) деснянський;
  - в) центрально-український;
  - г) карпатський.
4. Назвіть етнографічні групи українського етносу:
  - а) гуцули;
  - б) бойки;
  - в) лемки;
  - г) поліщуки;
  - д) сіверяни;
  - е) подоляни.

Картка № 22

1. Етнографічні групи українського етносу.
2. Розкрийте поняття «етносфера».

3. Головними ознаками етносу є:

- а) етніонім;
- б) етнічна самосвідомість;
- в) національна ідея;
- г) територія;
- д) мова.

4. У XVII ст. на етнічній території України існувало державне утворення:

- а) Українська держава;
- б) Гетьманщина;
- в) Військо Запорозьке;
- г) ЗУНР.

Картка № 23

1. Міжетнічні взаємини.

2. Антропологічне районування України.

3. Уперше поняття «етнос» в етнологічну науку ввів:

- а) Ю. Бромлей;
- б) Л. Гумільов;
- в) С. Широкогоров;
- г) О. Нельга.

4. Науковими методами етнографічних досліджень є:

- а) метод аналізу і синтезу;
- б) узагальнення;
- в) історико-ретроспективний;
- г) безпосереднього спостереження і опису;
- д) періодизації.

Картка № 24

1. Перші антропологічні описи українців у XVIII столітті. Федір Вовк – засновник вітчизняної антропології.

2. Етнічна самосвідомість і національна ідея в історичному розвитку.

3. Назвіть історико-етнографічні регіони України:

- а) Карпатський;
- б) Центрально-східний;
- в) Західний;
- г) Південь України.

4. Найважливішою ознакою етносу (за Левом Гумільовим) є:

- а) компліментарність;
- б) емпатія;
- в) пасіонарність;
- г) примордіалізм.

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 2 З ДИСЦИПЛІНИ «ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНИ»

Картка № 1

1. Етнографічна діяльність М. Костомарова.
2. Етнографічна наука у другій половині ХХ століття.
3. Програма Комісії для опису Київського учбового округу мала назву:
  - а) Програма комісії;
  - б) План статистичного опису губерній Київського учбового округу;
  - в) Етнографічне положення;
  - г) Етнографічний вісник.

Картка № 2

1. Розвиток етнографічної науки другої половини ХІХ століття.
2. Етнографічний відділ Комісії для опису Київського учбового округу відкритий і був очолений:
  - а) 26 жовтня 1854 р., В. Дабіжа;
  - б) 16 вересня 1854 р.; Галаган;
  - в) 26 листопада 1853 р., В. Дабіжа;
  - г) 26 листопада 1854 р., Д. Журавський;
3. Етнографічні музеї в Україні.

Картка № 3

1. Процес становлення Всеукраїнської Академії Наук та її установ.
2. Етнографічна комісія при Львівському Науковому товаристві імені Тараса Шевченка;
3. На початку ХХ століття у галузі українського народознавства працювали... Продовжіть речення.

Картка № 4

1. Особливості розвитку етнографії в радянський період.
2. Керівником етнографічно-статистичної експедиції в «Південно-Західний край був:
  - а) П. Чубинський;
  - б) П. Єфименко;
  - в) М. Маркевич;
  - г) М. Костомаров.
3. Етнографічна Комісія ВУАН очолювана ... зосереджувала свою увагу на .... Продовжіть речення і вставте пропущені слова.

Картка № 5

1. Діяльність Етнографічної комісії ВУАН (1921–1933 рр.)
2. Етнографічна діяльність В.Тарнавського.
3. «Записки о Малоросии, ее жителях и произведениях» побачили світ:
  - а) 1506 р.;
  - б) 1778 р.;
  - в) 1637 р.;
  - г) 1777 р.

Картка № 6

1. Становлення та діяльність академічних установ в незалежній Україні.
2. Етнографічна діяльність О. Афанасьєва-Чужбинського.
3. «Краткая летопись Малой России с 1506 – по 1770 гг.» написана:
  - а) 1777 р.;
  - б) 1648 р.;
  - в) 1788 р.;
  - г) 1797 р.

Картка № 7

1. Традиції українського літописання у XII–XVII ст.
2. Внесок Феодосія Сафоновича в розвиток української етнографії.
3. Рукописная книга «Космографія» написана і поширена в:
  - а) 1655-1667 рр.;
  - б) 1728 р.;
  - в) 1754 р.;
  - г) 1649 р.

Картка № 8

1. Етнографічні праці першої половини ХХ століття.
2. Твір Регільмана мав назву:
  - а) «Летописное повествование о Малой России»;
  - б) Письма из Малороссии;
  - в) «Топографическое описание Харьковского наместничества».

Картка № 9

1. Зарубіжні автори про етнографічні знання українців XV–XVII ст.
2. Комісія для опису Київського учбового округу була утворена:

- а) 1845 р.;
- б) 1850 р.;
- в) 1851 р.;
- г) 1864 р.

3. Серед наукових методів вчених-етнографів ми називаємо ...
Продовжіть речення.

Картка № 10

1. Анкета-програма Федора Туманського для етнографічного опису України.

2. Південно-Західний відділ Російського географічного товариства розпочав діяльність:

- а) 1873 р. Київ;
- б) 1876 р., Київ;
- в) 1863 р., Харків;
- г) 1864 р., Львів.

3. Друковані органи вітчизняних етнографічних установ.

Картка № 11

1. «Черниговского наместничества топографическое описание» О. Шафонського.

2. Першими підручниками з етнографії в Україні були ...
Продовжіть речення.

3. Розвиток української етнографії у радянський період.

Картка № 12

1. «Топографическое описание Харьковского наместничества» М. Загоровського.

2. Автор нарису «Етнографічні особливості українського народу»:

- а) Ф. олесса;
- б) М. Сумцов;
- в) Ф. Вовк;
- г) М. Костомаров;

3. Розвиток української етнографічної науки у другій половині XIX століття.

Картка № 13

1. Перша етнографічна експедиція РАН в Україну.

2. Етнографічна діяльність Григорія Новицького на початку XVIII століття.

3. Російське географічне товариство очолене (... ким) і мало (... який характер), що становило суть етнографічної установи?

Картка № 14

1. Етнографічна діяльність М. Маркевича.
2. Програма РГТ та її значення.
3. Комісія для опису Київського учбового округу була очолена:
  - а) Юзефовичем;
  - б) Журавським;
  - в) Траутфеттером;
  - г) Яковом Маркевичем.

Картка № 15

1. Діяльність Комісії для опису губерній Київського учбового округу.
2. Назвіть дві течії (напрямки) в українській етнографії першої половини ХІХ ст.
3. Етнографічна програма Федора Туманського розроблена в :
  - а) 1873 р.;
  - б) 1864 р.;
  - в) 1828 р.;
  - г) 1779 р.

Картка № 16

1. Особливості розвитку етнографічної науки в Україні у ХІХ столітті.
2. Етнографічна діяльність Володимира Шухевича.
3. Керівником етнографічного відділення Комісії для опису губерній Київського учбового округу був:
  - а) Д. Журавський;
  - б) В. Дабіжа;
  - в) П. Павлов;
  - г) М. Костомаров.

Картка № 17

1. Історичні умови розвитку етнографії у ХVІІ–ХVІІІ століттях.
2. Етнографічне відділення РГТ та його програма.
3. Друга половина ХХ століття у вивченні культури та побуту українців є етапом ... (Закінчіть речення).

Картка № 18

1. Козацькі літописи ХVІІ століття як джерело етнографічних знань.
2. Етнографічне товариство при Музеї-кабінеті антропології та етнології імені Федора Вовка.
3. Авторитетними вченими зі складу ВУАН в галузі української етнографії були ... (Продовжіть речення).

Картка № 19

1. Внесок українських вчених у вітчизняну і світову етнографічну науку: дослідження Г. Новицького, нотатки Г. Григоровича-Барського, праця Ф. Сафоновича в розвиток української етнографії.

2. Структура і діяльність РГТ та Південно-Західного відділу РГТ в Україні.

3. Етнографічні музеї-скансени в сучасній Україні.

Картка № 20

1. Діяльність Російського географічного товариства та його вплив на розвиток етнографічної науки в Україні.

2. Густинський літопис – джерело української історіографії.

3. Відділеннями Комісії для опису Київського учбового округу були:

а) географічне;

б) природно-історичне;

в) промислове;

г) статистичне;

д) філологічне.

Картка № 21

1. Етнографічна інформація в творах полемістів та її значення.

2. Назвіть напрями розвитку української етнографії у XIX столітті.

3. Академічними установами вітчизняної етнографії у першій половині XX ст. були:

а) Українське наукове товариство імені Т. Шевченка;

б) Інститут українського фольклору;

в) Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнології імені М. Т. Рильського;

г) Кабінет і музей антропології та етнології імені Федора Вовка;

д) Всеукраїнська Академія Наук (ВУАН).

Картка № 22

1. Програма РГТ та її значення для розвитку української етнографії.

2. Етнографічна діяльність Д. Деля Фліза.

3. «Описание свадебных украинских простонародных обрядов» побачило світ:

а) 1777 р.;

в) 1799 р.;

б) 1767 р.;

г) 1697 р.

Картка № 23

1. «Летописное повествование о Малой России» О. Ригельмана.
2. Етнографічна діяльність І. Франка.
3. Першими підручниками з етнографії у ХІХ столітті були .
(Продовжіть речення).

Картка № 24

1. «Записки о Малороссии, ее жителях...» Якова Маркевича.
2. Програма для збирання відомостей до звичаєвого права в Україні належала:
  - а) Етнографічній Комісії ВУАН;
  - б) Російському географічному товариству (РГТ);
  - в) етнографічному відділу Комісії для опису Київського учбового округу;
  - г) етнографічному товариству при Музеї-кабінеті антропології та етнології імені Федора (Хведора) Вовка.
3. Засновниками соціологічної школи в українській етнографії був:
  - а) М. Грушевський;
  - б) Д. Антонович;
  - в) Ф. Савченко.

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 3 З ДИСЦИПЛІНИ «ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНИ»

Картка № 1

1. Основні галузі господарства українців.
2. Найдавніші транспортні артерії (сухопутні і водні) та засоби пересування.
3. Виробництво скла називається:
  - а) бортництво;
  - б) гутництво;
  - в) скловаріння;
  - г) кушнірство.

Картка № 2

1. Давньоруський одяг населення на території України.
2. Типи українських сільських поселень.
3. Виберіть з поданих нижче водні засоби пересування українців:
  - а) дуба;
  - б) баркас;
  - в) паром;
  - г) саква.

Картка № 3

1. Основні системи землеробства. Знаряддя праці для обробітку ґрунту.
2. Святкова і обрядова їжа. Особливості харчування у піст та скоромні дні.
3. Міцний віз для перевезення вантажів називається:
  - а) фірманка;
  - б) бричка;
  - в) мажа;
  - г) гарба.

Картка № 4

1. Основні види та зони народних поселень.
2. Український одяг періоду XV–XIX століть.
3. Поширеними стравами в українців були:
  - а) голубці;
  - б) борщ;
  - в) юшка;
  - г) каша;
  - д) кваша.

Картка № 5

1. Господарські споруди українців. Поняття «селянський двір».
2. Види сухопутного транспорту українців.
3. Найпопулярнішим безалкогольним напоєм в українців був:
  - а) компот;
  - а) узвар;
  - в) кисіль;
  - г) наливка.

Картка № 6

1. Житлова обрядовість українців та її характерні елементи.
2. Допоміжні галузі господарства українців.
3. Оберіть з нищеподаних версій одяг українців:
  - а) кожух;
  - б) юпка;
  - в) запаска;
  - г) гугля;
  - д) кептар.

Картка № 7

1. Домашні промисли і ремесла українців.
2. Локально-територіальні особливості народного одягу населення України.
3. Обробкою шкіри займалися:
  - а) гутники;
  - б) бортники;
  - в) кушніри;
  - г) скловари.

Картка № 8

1. Основні напрями розвитку тваринництва.
2. Жіночі прикраси.
3. Різновидом саней в Україні є:
  - а) грабарки;
  - б) ридван;
  - в) гринджоли;
  - г) тарантас.

Картка № 9

1. Деревообробні промисли та ремесла.
2. Роль торгівлі та землеробства для давньоруського суспільства.

3. Виберіть з нижчеподаних алкогольні напої українців:

- а) наливка;
- б) вино;
- в) кисіль;
- г) узвар;
- д) настоянка.

Картка № 10

1. Мережа транспортних сухопутних шляхів та водних артерій України.

2. Одяг гуцулів: етнографічні особливості.

3. Оберіть з нижче поданих назв верхній одяг українців:

- а) фerezея;
- б) каптан;
- в) плахта;
- г) гуля;
- д) кептарик.

Картка № 11

1. Традиційні страви та напої українців.

2. Торгівельний шлях «із варяг у греки» в історії українського народу.

3. Оберіть з нижче поданих прикраси українців:

- а) нараквиці;
- б) гердан;
- в) ретязі;
- г) гуня.

Картка № 12

1. Виготовлення виробів з кістки та рогу як один із видів художніх ремесел.

2. Піст у житті українського народу.

3. Головні убори українців:

- а) вінок;
- б) намітка;
- в) очіпок;
- г) гердан;
- д) шапка.

Картка № 13

1. Чумакування як різновид торгово-візничого промислу українців.

2. Традиційно-побутовий інтер'єр української хати.

3. Оберіть з нижче поданих прикрас українців:
- а) нараквиці;
  - б) гердан;
  - в) ретязі;
  - г) чуганя.

Картка № 14

- 1. Металообробні промисли й ремесла в Україні.
- 2. Системи обробітку ґрунту в Україні.
- 3. Різновидом саней в Україні є:
  - а) грабарки;
  - б) ридван;
  - в) гринджоли;
  - г) тарантас.

Картка № 15

- 1. Землеробські галузі господарства в Україні.
- 2. Гузовий транспорт. Водні засоби транспортування вантажів і пасажирів.
- 3. Вирубно-вогнева система на початку ХХ ст.:
  - а) Крим;
  - б) Карпати й Полісся;
  - в) Полтавщина і Слобожанщина;
  - г) Волинь.

Картка № 16

- 1. Центри гончарського ремесла українців.
- 2. Народні традиції у конструюванні й оздобленні сучасного одягу в Україні.
- 3. Після подання якої страви гостям за етикетом, слід було попрощатися з господарями:
  - а) фруктовий десерт;
  - б) кваша;
  - в) кисіль;
  - г) узвар.

Картка № 17

- 1. Українські страви з рослинної сировини.
- 2. Лісові й переробно-виробничі промисли в Україні.
- 3. Оберіть з нижче поданих прикраси українців:
  - а) клокички;
  - б) гільце;
  - в) дісага;
  - г) гривна.

Картка № 18

1. Розвиток садівництва в Україні. Регіональні зони садівництва.

2. Землеробська обрядовість українців.
3. Оберіть з нижчеподаних верхній одяг:
  - а) кожух;
  - б) юпка;
  - в) запаска;
  - г) гугля;
  - д) кептар.

Картка № 19

1. Народні традиції у конструюванні сучасного одягу українців.
2. Українські страви з тваринної сировини.
3. Найпопулярнішим безалкогольним напоєм в українців був:
  - а) компот;
  - б) узвар;
  - в) кисіль;
  - г) наливка.

Картка № 20

1. Народні страви українців з продуктів тваринного походження.
2. Вирощування традиційних сільськогосподарських культур.
3. Назвіть назви приміщень у народному житлі:
  - а) клуня;
  - б) комора;
  - в) комірчина;
  - г) бурдеї;
  - д) хижка.

Картка № 21

1. Вірування українського народу в надприродні сили. Основні образи демонологічного світу українців.
2. Сімейна (родинна) обрядовість українців.
3. Щедрування та колядування в Україні.

Картка № 22

1. Художня обробка дерева як один із різновидів ремесел українців.
2. Типи народних поселень в Україні.
3. Оберіть з нижчеподаних прикраси українців:
  - а) клокічки;

- б) гільце;
- в) дісага;
- г) гривна.

Картка № 23

1. Скотарство. Основні системи утримання худоби в Україні.
2. Господарські будови і споруди українців і їх виробничо-побутове призначення.
3. Господарський двір та типи селянських дворів:
  - а) поєдинчиковий (кінний);
  - б) паровий (шнуровий);
  - в) половинчиковий;
  - г) дворовий;
  - д) гніздовий.

Картка № 24

1. Обрядові і ритуальні страви українців.
2. Екстер'єр української хати (житла).
3. Одяг бойків: етнографічні особливості.

Картка № 25

1. Обрядові страви зимового циклу календарної обрядовості українського народу.
2. Традиційне регіональне планування (інтер'єр) української хати.
3. Одяг поліщуків: етнографічні особливості.

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 4 З ДИСЦИПЛІНИ «ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНИ»

Картка № 1

1. Поняття «грумада». Первісні форми громади.
2. Народна медицина і ветеринарія українців.
3. Першим етапом розвитку сім'ї є:
  - а) нуклеарна сім'я;
  - б) розширена родина;
  - в) поліандрія;
  - г) кровноспоріднена сім'я.

Картка № 2

1. Поняття «сім'ї», «родина», «шлюб». Первісні форми шлюбу.
2. Народний землеробський календар.
3. Співжиття жінки з декількома чоловіками носить назву:
  - а) нуклеарна сім'я;
  - б) розширена сім'я;
  - в) поліандрія;
  - г) кровноспоріднена сім'я.

Картка № 3

1. Поняття «звичаєве право». Роль звичаєвого права у регулювання громадського побуту українців.
2. Осінні народні свята.
3. Один із етапів розвитку української родини є:
  - а) розширена родина;
  - б) дворище;
  - в) куток.

Картка № 4

1. Основні форми громадського самоврядування українців.
2. Весільний обрядовий цикл українського народу.
3. Система оберегів від нечистої сили в українській народній традиції.

Картка № 5

1. Первісні форми релігійних вірувань українців.
2. Народна метеорологія та землеробський календар.
3. Сучасний тип сім'ї в Україні має назву:
  - а) нуклеарна сім'я;

- б) патріархальна сім'я;
- в) індивідуальна сім'я;
- г) кровноспоріднена сім'я.

Картка № 6

1. Поняття та особливості народних знань українців.
2. Демонологія та демонологічні істоти у світогляді українського народу.
3. Співжиття чоловіка з багатьма жінками носить назву:
  - а) полігінія;
  - б) пуналуальна сім'я;
  - в) поліандрія;
  - г) патріархальна сім'я.

Картка № 7

1. Типи, структура і функції сім'ї.
2. Громадське дозвілля і етикет українців.
3. Центрами громадського життя українців були:
  - а) ярмарки;
  - б) церква;
  - в) корчма;
  - г) куток;
  - д) місто.

Картка № 8

1. Внутрішньо-сімейні стосунки в українській родині.
2. Характеристика народної астрономії та космології.
3. Функціями сім'ї є:.... (Продовжіть речення та розкрийте суть кожної із функцій).

Картка № 9

1. Структура української сім'ї.
2. Первісні форми релігійних вірувань жителів етнічної території України.
3. Поняття «ритуал», «обряд», «свято».

Картка № 10

1. Основні форми громадського самоврядування в Україні.
2. Літні свята в житті українців.
3. Історичні типи сім'ї:
  - а) простий;
  - б) складний;

- в) розширений;
- г) неповний;
- д) кількісний.

Картка № 11

1. Становище жінки в українській родині.
2. Весняні свята та їх особливості.
3. Сучасний тип сім'ї в Україні носить назву:
  - а) нуклеарна сім'я;
  - б) патріархальна сім'я;
  - в) індивідуальна сім'я;
  - г) кровноспоріднена сім'я.

Картка № 12

1. Громадська взаємодопомога українців.
2. Свято зустрічі зими та весни.
3. Народна медицина.

Картка № 13

1. Звичаєве право у житті запорізького козацтва.
2. Статус приймака в українській родині.
3. Обов'язковим елементом поминального обіду в українців є:
  - а) свічка;
  - б) коливо;
  - в) канун;
  - г) окраєць хліба.

Картка № 14

1. Види сім'ї в українців.
2. Інститут судочинства українців за звичаєвим правом.
3. Родинна (сімейна) обрядовість українського народу.

Картка № 15

1. Етнопедагогіка.
2. Обрядовість, пов'язана з народженням дитини.
3. Зимовий цикл свят в народному календарі українців.

Картка № 16

1. Господарські функції громади в українському селі.
2. Поховально-поминальна обрядовість українців.
3. Багатоженство має назву:
  - а) поліандрія;
  - б) полігінія;
  - в) моногамія;
  - г) левірат.

Картка № 17

1. Гадання, замовляння і заклинання як жанрові різновиди усної народної творчості.
2. Поняття «сім'ї». Види та типи сім'ї в українців.
3. Народна метрологія.

Картка № 18

1. Структурні форми і основні функції молодіжних об'єднань.
2. Святкові обряди і ритуали українців, їх символічне значення.
3. Першим етапом розвитку сім'ї є:
  - а) нуклеарна сім'я;
  - б) розширена родина;
  - в) поліандрія;
  - г) кровноспоріднена сім'я.

Картка № 19

1. Зміст народних знань та уявлень про навколишній світ і джерела їх формування.
2. Форми колективної взаємодопомоги в Україні.
3. Процес редуції сім'ї – це ... (Продовжіть речення).

Картка № 20

1. Традиційні форми виявлення української гостинності.
2. Звичаєві норми регулювання шлюбно-сімейних взаємин в Україні.
3. Осінні народні свята населення України.

Картка № 21

1. Декоративно-художнє оформлення житлових і господарських споруд.
2. Обрядові й ритуальні справи українців.
3. Виберіть з нижчеподаних водні засоби пересування українців:
  - а) дуба;
  - б) пором;
  - в) баркас;
  - г) саква.

**ТЕСТИ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ
ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ**
(*Заочна форма навчання*)

Варіант I
(*цінність питань – 15 балів*)

1. Конкретнонауковими методами етнографічних досліджень виступають:

- а) метод аналізу і синтезу;
- б) узагальнення; в) історико-ретроспективний;
- г) безпосереднього польового спостереження.

2. Уперше поняття «етнос» в етнологічну науку ввів:

- а) Ю. Бромлей;
- б) Л. Гумільов;
- в) С. Широкогоров;
- г) О. Нельга.

3. Найважливішою ознакою етносу (за Л. Гумільовим) є:

- а) компліментарність;
- б) емпатія;
- в) пасіонарність;
- г) етносфера.

4. Земна оболонка, що охоплює сферу існування етнічних спільнот, називається:

- а) антропосфера;
- б) ноосфера;
- в) біосфера;
- г) етносфера.

5. Для періоду нової історії був характерний такий вид етнічних спільнот, як:

- а) консорція;
- б) нація;
- в) народність;
- г) етносоціальний організм.

6. Поняття «національної меншини» вперше було розтлумачене в:

- а) XIX ст.;
- б) перша пол. XX ст.;
- в) друга пол. XX ст.;
- г) на початку XX ст.

7. В Україні існують такі етнографічні групи:

- а) черкаси;
- б) севрюки;
- в) поліщуки;
- г) литвини;
- д) гуцули;
- е) бойки;
- є) лемки.

8. У XVII столітті на етнічній території України існувало державне утворення:

- а) Українська держава;
- б) Гетьманщина;
- в) Військо Запорозьке;
- г) ЗУНР.

9. В Україні існує ... національних груп:

- а) 46;
- б) 79;
- в) 51;
- г) 68.

10. До історико-етнографічного району Поділля належать такі сучасні області:

- а) Одеська область;
- б) Тернопільська область;
- в) Вінницька область;
- г) Луганська.

11. Оберіть із вищеподаних верхній одяг українців:

- а) кожух;
- б) юпка;
- в) запаска;
- г) гугля;
- д) кептарик.

12. Оберіть з вищеподаних прикраси українців:

- а) клокічки;
- б) чільце;
- в) згарди;
- г) дісага.

13. Виробництво скла називається:

- а) бортництво;
- б) гутництво;
- в) скловаріння;
- г) кушнірство.

14. Міцний віз для перевезення вантажів називається:

- а) фірманка;
- б) бричка;
- в) мажа;
- г) гарба.

15. Виберіть з вищеподаних водні засоби пересування українців:

- а) дуба;
- б) пором;
- в) баркас;
- г) саква.

16. Поширеними стравами в українців були:

- а) голубці;
- б) юшка;
- в) каша;
- г) наливка.

17. Найпопулярнішим безалкогольним напоєм українців був:

- а) компот;
- б) узвар;
- в) кисіль;
- г) наливка.

18. Співжиття однієї жінки з декількома чоловіками носить назву:

- а) полігамія;
- б) пуналуальна сім'я;
- в) поліандрія;
- г) патріархальна сім'я.

19. Одним із етапів розвитку української родини є:

- а) розширена родина;
- б) дворище;
- в) проміскуїтет;
- г) куток.

20. У сучасній Україні середній показник кількості членів сім'ї становить:

- а) 5,5;
- б) 6,8;
- в) 3,0;
- г) 3,4.

Бажаємо Вам успіху!

Варіант II

(цінність питань – 15 балів)

1. Загально-науковими методами етнографічних досліджень виступають:

- а) метод аналізу і синтезу;
- б) узагальнення;
- в) історико-ретроспективний;
- г) історико-типологічний.

2. Поняття «нація» вперше почали вживати:

- а) франки;
- б) римляни;
- в) греки;
- г) французи.

3. Найважливішим фактором етногенезу (за Левом Гумільовим) є:

- а) компліментарність;
- б) емпатія;
- в) пасіонарність;
- г) етносфера.

4. Для періоду середньовіччя був характерний вид етнічних спільнот як:

- а) консорція;
- б) нація;
- в) народність;
- г) етносоціальний організм.

5. У XVII ст. досить поширеним значенням поняття «нація» було:

- а) організація студентів;
- б) етнічна спільнота;
- в) народ;
- г) населення країни.

6. Поняття «етнос» у греків вживалося у значенні:

- а) нації;
- б) породи;
- в) стада;
- г) соціума.

7. До історико-етнографічного району Галичина належать такі сучасні області:

- а) Івано-Франківська обл.;
- б) Чернівецька обл.;

- в) Чернігівська обл.;
- г) Закарпатська обл.

8. Полтавщина входить до таких історико-етнографічних районів:

- а) Переяславщина;
- б) Середня Наддніпрянщина;
- в) Слобожанщина;
- г) Покуття.

9. Синонімічними до поняття «національна група» є етнологічні терміни:

- а) етнічна група;
- б) етноконфесійна група;
- в) етнографічна група.

10. Оберіть із вищеподаних верхній одяг українців:

- а) фerezея;
- б) каптан;
- в) плахта;
- г) гугля;
- д) кептарик.

11. Оберіть з нищеподаних прикраси українців:

- а) нараквиці;
- б) гердан;
- в) ретязі;
- г) чуганя;
- д) коралі.

12. Обробкою шкіри займалися:

- а) гутники;
- б) кушніри;
- в) бортники;
- г) скловари.

13. Різновидом саней в Україні є:

- а) грабарка;
- б) ридван;
- в) гринджоли;
- г) тарантас.

14. Виберіть з вищеподаних водні засоби пересування українців:

- а) берлина;
- б) пором;
- в) барка;

- г) корчага;
- д) теплоход;
- е) баржа.

15. Після подання якої страви, за етикетом, слід прощатися з господарями:

- а) фруктовий десерт;
- б) кваша;
- в) кисіль;
- г) узвар.

16. Виберіть з вищеподаних водні засоби пересування українців:

- а) наливка;
- б) вино;
- в) кисіль;
- г) узвар;
- д) оковита.

17. Першим етапом розвитку сім'ї є:

- а) нуклеарна сім'я;
- б) розширена родина;
- в) поліандрія;
- г) кровноспоріднена.

18. Співжиття одного чоловіка з багатьма жінками носить назву:

- а) полігінія;
- б) пуналуальна сім'я;
- в) поліандрія;
- г) патріархальна сім'я.

19. Сучасний тип сім'ї в Україні носить назву:

- а) нуклеарна сім'я;
- б) патріархальна сім'я;
- в) індивідуальна;
- г) кровноспоріднена.

Бажаємо Вам успіху!

**ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ
З ДИСЦИПЛІНИ «ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНИ»**
(заочна форма навчання)

1. Етнос та етногенез: концепції і теорії.
2. Джерела та методи етнографічних досліджень.
3. Концепції етногенезу та формування українського етносу.
4. Українці за межами етнічної території (діаспора).
5. Роль антропології у вивченні україногенезу.
6. Антропологічне районування території України.
7. Антропологічний склад українського народу.
8. Історико-етнографічне районування України.
9. Етнографічні групи українського народу.
10. Методика польового етнологічного дослідження.
11. Світоглядні уявлення та вірування українців.
12. Житло та поселення Середньої Наддніпрянщини.
13. Житло та поселення Гуцульщини, Бойківщини, Лемківщини.
14. Класифікація традиційного вбрання українців.
15. Народні знання.
16. Міфологічний (демонологічний) пантеон українців.
17. Календарно-побутова обрядовість українського народу
18. Народна символіка.
19. Національна символіка.
20. Народне харчування.
21. Допоміжні заняття, промисли та ремесла.
22. Основні галузі господарювання українців.
23. Історичні типи і форми української сім'ї.
24. Сімейний побут українського народу.
25. Транспортні засоби українців.
26. Народний етикет і дозвілля.
27. Громадський побут та звичаєве право українців.
28. Весільна обрядовість українців.
29. Родильна обрядовість українського народу.
30. Похоронно-поминальна обрядовість українців.

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНИ»

Навчальні посібники та підручники:

1. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. Київ : Вища шк., 1994. 398 с.
2. Борисенко В. К., Гримич М. В., Гончаров О. П. Українська етнологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 399 с.
3. Борисенко В. К. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. КНУ імені Тараса Шевченка. – К.: Унісерв., 2000. 190 с.
4. Гавриленко Л. А. Джерело : посіб. з укр. народознавства. Запоріжжя : Просвіта, 2001. 180 с.
5. Глушко М. Історія народної культури українців : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2014. 223 с.
6. Глушко М. Методика польового етнографічного дослідження : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2008. 288 с.
7. Глушко М. С., Гонтар Т. О., Горинь Г. Й. Українознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006. 568 с.
8. Глушко М. С., Гонтар Т. О., Горинь Г. Й. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 2-ге вид., доповн. Київ : Знання, 2004. 570 с.
9. Етнічна історія давньої України / П. П. Толочко, Д. Н. Козак, О. П. Моця та ін. ; НАНУ. Ін-т археології. Київ, 2000. 276 с.
10. Етнографія України : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. С. А. Макарчука. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів : Світ, 2004. 520 с.
11. Етнографія українців : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. 3-тє вид., перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка 2015. 711 с.
12. Етнологія : програма та метод. розробки (за вимогами кредитно-трансферної системи) / розроб. Л. В. Костюк. Тернопіль : ТНПУ, 2008. 71 с.
13. Этнология (Этнография): ученик для академического бакалаврата / под. ред. В. А. Козьмина В. С. Бузина. М. : Изд-во «Юрайт», 2015. 438 с.
14. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / НАН України, ін-т мовознавства імені О. О. Потебні. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

15. Життя етносу: соціокультурні нариси : навч. посіб. Київ : Либідь, 1997. 240 с.
16. Івасько М. Р., Коструба С. С., Коструба Т. М. Перлина : навч. посіб. з народознав. для 4 кл. чотириріч. та 3 кл. триріч. поч. шк. Київ : навч. кн., 2001. 168 с.
17. Івасько Н. С., Жовнір О. Д., Коструба О. М. Живиця : навч. посіб. з народознавства для 2 кл. чотирирічної почат. шк. Київ : Навч. кн., 2001. 136 с.
18. Івасько Н. С., Жовнір О. Д., Коструба Т. М. Дивосвіт : навч. посіб. з народознавства для 3 кл. чотирирічної та 2 кл. трирічної почат. шк. Київ : Арка, 2001. 167 с.
19. Ігнатенко І. Традиційна обрядово-магічна культура українців : навч.-метод. посіб. Київ : Інтелектуальна книга, 2017. 160 с.
20. Кафарський В. І., Савчук Б. П. Етнологія : підручник для студ. вузів. Київ : ЦНЛ, 2006. 432 с.
21. Качкан В. Українське народознавство в іменах. Київ : Либідь, 1994. Кн.1. 333с.
22. Ковальчук О. В. Українське народознавство. Книга для вчителя. Київ : Освіта, 1992. 176 с.
23. Кононенко П. П. Українознавство : навч. посіб. для студ. вузів, учнів з/о шк., ліцеїв і гімназій, вчителів / Ін-т українознав. Київського ун-ту, Наук.-дослідний ін-т «Проблеми людини». Київ : Заповіт, 1994. 320 с.
24. Крисаченко В. С. Українознавство : хрестоматія-посібник. В 2-х кн. Кн. 1. Київ : Либідь, 1996. 352 с.
25. Крисаченко В. С. Українознавство : хрестоматія-посібник. В 2-х кн. Кн. 2. Київ : Либідь, 1997. 464 с.
26. Культура і побут населення України : навч. посіб. / В. Наулко, В. Горленко та ін. Київ : Либідь, 1991. 232 с.
27. Культура і побут населення України : навч. посіб. для вузів / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко ; упоряд. В. І. Наулко ; гол. ред. С. В. Головка. Вид 2-ге, допов. та перероб. Київ : Либідь, 1993. 288 с.
28. Лепеха Т. В. Українознавство : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. Київ : Просвіта, 2005. 376 с.
29. Лозко Г. Українське народознавство / голов. ред. І. Дворницька. Вид. 3-тє зі змінами та допов. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 512 с.
30. Макарчук С. А. Етнічна історія України: навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 471 с.
31. Мала енциклопедія етнодержавознавства / за ред. Ю. І. Римаренко ; НАН України, Ін-т держ. і права імені В. М. Корецького. Київ : Довіра; Генеза, 1996. 942 с.

32. Нельга О. Теорія етносу : курс лекцій. Київ : Тандем, 1997. 367 с.
33. Пономарьов А. Етнічність та етнічна історія України : курс лекцій для студ. вузів. Київ : Либідь, 1996. 272 с.
34. Пономарьов А. П. Українська етнографія : курс лекцій : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 317 с.
35. Пономарьов А. П., Артюх Л. Ф., Косміна Т. В. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник. Київ : Либідь, 1993. 256 с.
36. Словник символів культури України : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. 3-тє вид. доп. і випр. Київ : Міленіум, 2005. 352 с.
37. Сегеда С. Основи антропології : курс лекцій. Київ : Либідь, 1995. 208 с.
38. Сегеда С., Савчук Б. Українська етнологія. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2004. С. 292–310.
39. Супруненко В. П. Ми – українці : Енциклопедія українознавства. У 2-х кн. Кн. 2. Вся Україна в цифрах, фактах, подіях і особах / мал. Н. Музиченко; макет К. Ткаченко. Дніпропетровськ : Дніпро-книга, 1999. 144 с.
40. Супруненко В. П. Ми – українці : Енциклопедія українознавства. У 2-х кн. Кн. 1 / мал. Н. Музиченко ; макет К. Ткаченко. Дніпропетровськ : Дніпро-книга, 1999. 412 с.
41. Тарасенко Г. С. Дивосвіт (уроки естетико-екологічної культури на матеріалах українознавства). Київ : МПП Центр «Київ», 1995. 204 с.
42. Тиводар М. Етнологія : навч. посіб. для студ. іст. спец. вищих навч. закл. Львів : Світ, 2004. 624 с.
43. Українознавство : посібник / уклад. : В. Я. Мацюк, В. Г. Пугач. Київ : Зодіак-ЕКО, 1994. 399 с.
44. Українознавство : програма підвищення кваліфікації працівників галузі освіти / Науково-дослідний ін-т українознавства. Київ, 2008. 43 с.
45. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів : Фенікс, 1994. 608 с.
46. Українські традиції і звичаї. Для дітей серед. шк. віку / авт.-упор. : В. М. Склярєнко, А. С. Шуклінова, В. В. Сядро. Харків : Фоліо, 2006. 318 с.
47. Українці : іст.-етнограф. моногр. У 2 кн. Кн. 1 / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ ; Опішне : Укр. народознавство, 1999. 528 с.
48. Українці : іст.-етнограф. монографія : у 2 кн. Кн. 2 / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ ; Опішне : Укр. народознавство, 1999. 544 с.

49. Хоптяр Ю. А. Етнологія : навч. посіб. / Кам'янець-Подільський держ. ун-т. Кам'янець-Подільський, 2005. 144 с.
50. Шаповал Л. І. Словник етнографічних (етнологічних) понять і термінів : термінологічний словник / Полтавський держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленко. Полтава : АСМІ, 2009. 268 с.
51. Шаповал Л. І. Словник етнографічних (етнологічних) понять і термінів : термінологічний словник / Полтавський держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленко. Полтава : АСМІ, 2016. 298 с.
52. Шаповал Л. І. Етнографія України : метод. реком. для студ. іст. ф-ту / ПНПУ ім. В. Г. Короленка. Полтава : АСМІ, 2011. 100 с.
53. Этнография : учеб. для студ. ист. спец. вузов / под ред. Ю. В. Бромлея, Г. Е. Маркова. Москва : Высшая школа, 1982. 320 с.
54. Этнология (Этнография) : учебник для академического бакалаврата / под. ред. В. А. Козьмина, В. С. Бузина. Москва : Юрайт, 2015. 438 с.
55. Этнология. Учебный словарь / А. П. Садохин. М. : Гардарики, 2002. 208 с.
56. Юрій М. Ф. Етногенез українського народу : навч. посіб. Вид. 3-тє, перероб. Київ : Кондор, 2007. 262 с.
57. Юрій М. Ф. Етнологія : навч. посіб. Київ : Дакор, 2006. 356 с.
58. Ярещенко А. П. Під чаром рідної землі : посіб. з українознавства. Київ : Шанс, 2008. 344 с.

Рекомендована література:

1. Арсенич П. Етнографічна і культурно-освітня діяльність Володимира Шухевича. *Народна творчість і етнографія*. 2004. № 3. С. 15–23.
2. Артюх Л. Народне харчування українців та росіян північно-східних районів України. Київ : Наукова думка, 1982. 154 с.
3. Артюх Л. Пости в народному побуті українців. *Людина і світ*. 1992. № 2. С. 15–18.
4. Артюх Л. Рецепти українських страв і напоїв. *Народна творчість і етнографія*. 1990. № 5. С. 14–21.
5. Багринець В. М. Коли і як виникли назви «Україна», «українці»? / за ред. І. Ребрик. 2-е вид., допов. Ужгород : Гранда, 2002. 61 с.
6. Балуюшок В. Деякі проблемні моменти етногенезу українців та його завершальний етап. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 6. С. 55–64.
7. Балуюшок В. Етнічна ситуація на слов'янських землях України в епоху Київської Русі. *Народна творчість та етнографія*. 2004. № 4. С. 46–57.

8. Балушок В. Обряды и обычаи жизненного цикла украинских цеховых ремесленников (XII–XVII в.в.). *Советская этнография*. 1987. № 2. С. 44–49.
9. Балушок В. Роль жінки в юнацьких ініціаціях давніх слов'ян. *Родовід*. 1994. № 9. С. 18–25.
10. Балушок В. Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників. Київ : Либідь, 1993. 117 с.
11. Балушок В. Формування об'єктивної основи для етногенезу українців. *Народна творчість та етнографія*. 2000. № 1. С. 32–40.
12. Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Український стрій : навч. посіб. для вищих і серед. навч. закл. / Ін-т народознавства НАНУ, Львів. Акад. мистецтв. Науково-дослід. Центр. Львів Фенікс, 2000. 328 с.
13. Білокінь Ф. Села Полтавщини за генеральним описом Лівобережної України 1765-1769 рр. *Сіверянський літопис*. 2003. № 1. С. 40–55.
14. Бовгиря А. «Новгород-Сіверський літопис» – пам'ятка української історіографії другої половини XVIII ст. *Сіверянський літопис*. 2003. № 5/6. С. 89–93.
15. Богдан С. Скільки є в українців способів привітань? *Українська мова і література в середніх школах, ліцеях, гімназіях та колегіумах*. 2000. № 3. С. 212–223.
16. Богомазова Т. Г. Кустарные деревообрабатывающие промыслы украинцев в конце XIX – нач. XX века /Т. А. Бернштам (отв. ред.) ; РАН, Музей антропологии и этнографии имени Петра Великого. Санкт-Петербург, 1999. 164 с
17. Бодак Я. Лемківські трудові пісні-діалоги. *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 6. С. 46–55.
18. Божко Л. М. Етнографічні дослідження Поділля у 20-30-х роках ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. істор. наук : 07.00.05 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. 20 с.
19. Бойківщина: історико-етнографічне дослідження. Київ : Наукова думка, 1983. 304 с.
21. Бойко Н. Без вола хата гола. *Українська культура*. 2006. № 7. С. 40–42.
22. Болтарович З. Народне лікування українців Карпат кін. XIX – поч. ХХ ст. Київ, 1980. 119 с.
23. Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні: історико-етнографічне дослідження / АН УРСР. Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського ; відп. ред. М. М. Пазяк. Київ : Наук. думка, 1988. 192 с. : іл.
24. Борисенко В. Нова весільна обрядовість у сучасному селі: на матеріалах південно-східних районів України. Київ : Либідь, 1979. 134 с.

25. Борисенко В. Різдвяно-новорічні свята в Україні. Київ : Родовід, 2005. 165 с.
26. Борисенко В. К. Українське весілля: традиції і сучасність. Київ : Стилос, 2010. 136 с.
27. Борисенко В. К., Гримич М. В., Гончаров О. П. Українська етнологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 399
28. Борисова О., Климов А. Історія української державності : підручник у 2-х т. Київ : Кондор, 2018. Т. 1. 344 с.; Т. 2. 464 с.
29. Брун В., Тильке М., Светличная Г. История костюма от древности до Нового времени. Москва : ЭКСМО, 2005. 463 с.
30. Будзар М. Панська сільська садиба ХІХ ст. як культурна форма (на матеріалі Полтавщини та Чернігівщини). *Народна творчість та етнографія*. 2006. № 3. С.103–107.
31. Буковинські віночки: нові обряди і звичаї / упоряд. : О. С. Романець, А. Ф. Яківчук. Ужгород : Карпати, 1966. 208 с. : іл.
32. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: космогонічні українські народні погляди та вірування. Київ : Довіра, 1992. 416 с.
33. Великдень в Україні: нариси про Великодні свята з народними піснями. Київ : Музична Україна, 1993. 128 с.
34. Величко Т. В. Етнографічне музейництво Півдня України: історична та регіональна своєрідність, сучасні тенденції : автореф. дис. ... канд. історич. наук : 07.00.05 / НАН України ін-ту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 2009. 20 с.
35. Верговський С. Витоки традиційної культури українців. *Образотворче мистецтво*. 2005. № 3. С. 66–70.
36. Виноградова Л. Н. Народная демонология и мифоритуальная традиция славян / РАН. Ин-т славяноведения. Москва : Индрик, 2000. 324 с.
37. Висоцький А. А. Літописні зведення Київської Русі. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2005. № 26. С. 22–23.
38. Вільшанська О. Л. Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни. *Український Історичний Журнал*. 2004. № 4. С. 56–70.
39. Влад М. Стрітенне : книга гуцульських звичаїв і вірувань. Київ : Укр. письменник, 1992. 222 с.
40. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. Київ : Мистецтво, 1995. 336 с.
41. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології: нова редакція / передм. О. Г. Таран ; прим. О. Г. Таран, С. Л. Маховської, Ю. С. Буйських ; упоряд. О. О. Савчук. Харків : Видавець Савчук О. О., 2015. 464 с.

42. Волицька І. В. Театральні елементи в традиційній обрядовості українців Карпат кінця ХІХ – поч. ХХ ст. / АН України, Ін-т народознавства. Київ : Наук. думка, 1992. 137 с.
43. Воробйова І. Християнські свята давнього Києва: осінній цикл. *Народна творчість і етнографія*. 2000. № 5/6. С. 57–62.
44. Воропай М. В. Етнокультура українців Північно-Східної Слобожанщини в другій половині ХХ – на початку ХХІ століть : автореф. дис. ... д-ра історич. наук : 07.00.05 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2009. 18 с.
45. Воропай О. Етнографія: наука про націю. Лондон, 1963. 24 с.
46. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Київ : Оберіг, 1991. Т. I. 456 с. ; Т. II. 448 с.
47. Восточные славяне. Антропология и этническая история. 2-е изд. / отв. ред. Т. И. Алексеева. Москва : Научный мир, 2002. 342 с.
48. Врублевський В. Г. До створення Української Академії наук. *Український історичний журнал*. 1993. № 1. С. 29–39.
49. Вудвуд Л. Ф., Вудвуд І. М. З родини йде життя людини. Народознавство: Родинознавство. Обряди та свята. Сценарії. Дитячий фольклор. Донецьк : Центр підготовки абітурієнтів, 1998. 116 с.
50. Вчені Росії про Закарпаття. Із карпатознавчої спадщини. Ужгород : Ужгородська міська друкарня, 2009. 520 с.
51. Гавриш П. А., Гавриш Р. Л. Народний календар Полтавської губернії : Історико-етнографічні нариси. Ч. 1: Осінньо-зимовий цикл / ПДПУ ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2000. 100 с.
52. Гавриш П. А., Гавриш Р. Л. Народний календар Полтавської губернії : Історико-етнографічні нариси. Ч. 2: Весняно-літній цикл / ПДПУ ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2001. 115 с.
53. Гавриш П. Я., Гавриш Р. Л., Копил В. В. Полтавський народний календар : історико-етнографічні нариси. Полтава : Інтер Графіка, 2002. 212 с.
54. Гаврош О. Пишайтеся Бойківщиною!. *Україна молода*. 2007. № 136. С.12.
55. Гайова Є. Лемківське весілля. *Народна творчість та етнографія*. 2008. № 1. С. 80–88.
56. Галайчук В. Світоглядні уявлення та вірування. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 548–624.
57. Галайчук В. Українська міфологія. Харків, 2016. 245 с.
58. Галайчук В., Рачковський Г. Календарна обрядовість. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 503–547.

59. Гасиджак Л. І. Процеси трансформації етнокультури українців Донеччини (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. історич. наук : 07.00.05 / КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, 2009. 17 с.
60. Гломозда К., Яневський Д. Історичні гербові відзнаки та прапорові барви України. *Київський вісник*. 1990. № 221. С. 3.
61. Глушко М. Історико-етнографічне районування України: сучасний стан і наукові перспективи. *Народна творчість та етнологія*. 2018. № 3. С. 9–21.
62. Глушко М. Народна кухня. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 316–346.
63. Глушко М. Основні сільськогосподарські заняття. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 228–253.
64. Глушко М. Підсобні заняття, домашні ремесла і промисли. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 254–276.
65. Глушко М. Походження «полазника» як звичаю зимової календарної обрядовості українців. *Народна творчість і етнографія*. 2003. № 3. С. 33–37.
66. Глушко М. Традиційний транспорт українців. Радянська школа. 1990. № 7. С. 15–23.
67. Глушко М. Транспорт. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 277–291.
68. Гнатюк В. Нарис української міфології / підгот. та опр. тексту, вступ. ст. і примітки Р. Кирчів. Львів : Ін-т народознавства НАНУ, 2000. 264 с.
69. Головатюк В. Українська обрядова пісенність Підляшшя в етнографічному контексті (зимовий цикл). *Народна творчість і етнографія*. 2000. № 1. С. 66.
70. Гонтар Г. Народне харчування українців Карпат. Київ : Наукова думка, 1979. 116 с.
71. Горинь Г. Громадський побут сільського населення Українських Карпат: ХІХ – 30-ті роки ХХ ст. / АН України, Ін-т народознавства. Київ : Наук. думка, 1993. 200 с.
72. Горленко В. До проблеми вивчення етнографічної групи українців «литвини». *Полісся: мова, культура, історія* : матеріали міжнарод. конф. Київ, 1996. С. 194–200.
73. Горленко В. Етнографічне районування. *Географічна енциклопедія України*. Київ, 1989. Т.1. С. 393–394.
74. Горленко В. Литвини в Україні. *Пам'ятки України*. 2001. № 1/2. С. 85–103.

75. Горленко В. Перша етнографічна програма на Україні. *Народна творчість та етнографія*. 1957. № 4. С. 34–46.
76. Горленко В. Ф. Нариси з історії української етнографії та російсько-українських етнографічних зв'язків / Академія наук УРСР, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії. Київ : Наук. думка, 1964. 248 с.
77. Горленко В. Ф. Народна землеробська техніка українців : історико-етнографічна монографія / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Київ : Наук. думка, 1971. 164 с.
78. Горленко В. Ф. Становление украинской этнографии конца XVIII – первой половине XIX ст. / АН УССР. Київ : Наук. думка, 1988. 214 с.
79. Гороховська Н. Народний календар. Вересень. *Шкільний світ*. 2001. № 33. С. 7.
80. Гохман И. И. Население Украины в эпоху мезолита и неолита (антропологический очерк). Москва, 1966. 196 с.
81. Гошко Ю. Г. Населення Українських Карпат : XV–XVIII ст. Заселення. Міграції. Побут / АН УРСР, Державний музей етнографії та худож. промислу. Київ : Наук. думка, 1976. 205 с.
82. Гречило А. Земельна геральдика. *Пам'ятки України*. 1991. № 3. С. 42.
83. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / упоряд. тексту і авт. післямови Я. Левчук. Київ : Либідь, 2006. 256 с.
84. Гудченко З. Містечка України. *Народна творчість та етнографія*. 2006. № 1. С. 51–57.
85. Гумилев Л. Этногенез и биосфера Земли. Москва : Айрис-пресс, 2006. 560 с.
86. Гуржій О., Парахіна М. Етнологічні осередки України в 20-х – на поч. 30-х рр. XX століття. Нарис діяльності. Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2004. 248 с.
87. Гуслистий К. Українська радянська етнографія. *Народна творчість і етнографія*. 1967. № 1. С. 7–18.
88. Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження / відп. ред. Ю. Гошко. Київ, 1983. 470 с.
89. Давидюк В. Етнокультурна своєрідність Волині. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 3. С. 66–77.
90. Данилевський Г. Чумаки: Художньо-документальний нарис. Київ : Либідь, 1992. 110 с.
91. Данилюк А. Давня архітектура українського села : етнографічний нарис. Київ : Техніка, 2008. 256 с.

92. Данилюк А. Поліщуки. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2000. № 6. С. 8.
93. Данилюк А. Українська хата. Київ : Либідь, 1991. 134 с.
94. Данилюк І. Соціальні цінності в українських народних традиціях. *Вісник Київського університету імені Т.Г.Шевченка. Українознавство*. Вип. 5. 2000. № 4. С. 48–53.
95. Де ля Фліз Д.П. Альбоми. Т. 1 / НАН України, Ін-т укр. археології та джерелознав. імені М. Грушевського, Ін-т рукописів Нац. б-ки України імені В. Вернадського. Київ, 1996. 254 с.
96. Дещинський Л.Є. Історія України та її державності : курс лекцій. Львів : Львівська політехніка, 2009. 476 с.
97. Диновський Д.М. Адміністративно-правові проблеми відтворення генофонду української нації. *Держава і право*. Київ, 2006. Вип. 32. С. 195–198.
98. Дідух Л. Ремесло у Київській Русі. *Історія в школах України*. 2005. № 5. С. 41.
99. Дмитренко М. Видатний український народознавець Микола Сумцов. *Народна творчість і етнографія*. 2004. № 3. С. 3–14.
101. Дмитренко С. Роль етносів України у її становленні. *Освіта*. 2004. № 17. С. 8.
102. Дністрянський М. Регіональні етнографічні відмінності в Україні: чинники формування та тенденції трансформації. *Педагогічна думка*. 2009. № 3. С. 32–38.
103. Довгоруk О. Весна в багатющій обрядовості українців. *Освіта*. 2002. 17-24 квітня. С. 5–6.
104. Доцяк В. Українська кухня. Вид. 2-ге, доп. Львів : Оріяна, 1998. 512 с.
105. Дубовіс Г.О. Українська кухня: повне зведення рецептів національної кухні XVIII–XXI ст. Харків : Фоліо. 2006. 591 с.
106. Дунцова К. Г., Станкович Г. Етикет за столом. Москва : Наука, 1991. 78 с.
107. Дяченко В.Д. Антропологічний склад українського народу : порівнял. дослідж. народів УРСР і суміж. територій : монографія / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського. Київ : Наук. думка, 1965. 273 с.
108. Еволюція українського народознавства. *Українці* : історико-етнографічна монографія у двох книгах. Опішне : Укр. народознавство, 1999. С. 23–36.
109. Етнічна історія народів Європи : зб. наук. праць. Вип. 18 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, Посольство Фінляндської Республіки в Україні. Київ : УНІСЕРВ, 2005. 130 с.

110. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 5. Поховально-поминальні звичаї та обряди / голов. ред. Г. Скрипник ; НАН України, ІМФЕ імені М. Т. Рильського. Київ : Вид-во ІМФЕ, 2020. 464 с.
111. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 9. Народна житлобудівна культура. Екологія та організація середовища проживання / голов. ред. Г. Скрипник ; НАН України, ІМФЕ імені М. Т. Рильського. Київ : Вид-во ІМФЕ, 2020. 944 с.
112. Етнографічні групи українців Карпат. Бойки / за ред. С. Павлюка. Львів : Фоліо, 2020. 385 с.
113. Етнографічні групи українців Карпат. Гуцули / за ред. С. Павлюка. Львів : Фоліо, 2020. 384 с.
114. Етнографічні групи українців Карпат. Лемки / за ред. С. Павлюка. Львів : Фоліо, 2020. 368 с.
115. Етнографія Києва і Київщини: традиції і сучасність. Київ : Наукова думка, 1986. 269 с.
116. Ешин М. Б. Этничность в аспекте ее исторического развития. *Мир психологии*. 2004. № 3. С. 24–37.
117. Жадан Л. Календарні свята і обряди: Зимовий цикл. *Все для вчителя*. 2001. № 2/3. С. 60–61.
118. Жигаленко О. О. Куди ведеш, Чумацький шлях?: книга для читання з українського народознавства. Полтава : Полтавський літератор, 1993. 191 с.
119. Жук В. Герб Полтави: який він насправді?. *Полтавський вісник*. 2008. № 12. С. 7.
120. Зайцева З. Інтеграція Наукового товариства імені Тараса Шевченка у науково-інформаційний простір (1894–1914 рр.). *Пам'ять століть*. 2005. № 3/4. С. 235–250.
121. Залізник Л. Етногенез українців: імперські міфи та історична реальність. *Вісник Київського університету. Сер. Українознавство*. 2002. № 6. С. 5–12.
122. Залізник Л. Походження українців за даними сучасної етнології. *Дзеркало тижня*. 2007. № 24. С. 21.
123. Зан М. Етнічні процеси на Закарпатті в сучасну добу. *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 1. С. 31–42.
124. Заставний Ф. Д. Українські етнічні землі. Львів : Світ, 1993. 175 с.
125. Здоровега Н. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. Київ : Наукова думка, 1974. 159 с.
126. Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография. Москва : Наука, 1991. 511 с.

127. Зінченко О. Етногенез українців: шляхи становлення нації. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2005. № 33. С. 10–13.

128. Иванова Ю. Из истории Института этнографии (личные воспоминания). *Этнографическое обозрение*. 2003. № 5. С. 43–53.

129. Іванівська О. П. Звичаєве право в Україні. Етнотворчий аспект : навч. посіб. Київ : Ексоб, 2002. 263 с.

130. Ігнатенко І. Традиційна обрядово-магічна культура українців : навч.-метод. посіб. Київ : Інтелектуальна книга, 2017. 160 с.

131. Из зразків української обрядово-церковної пісенності та поезії, приурочених до календарних свят. *Народна творчість і етнографія*. 1999. № 4. С. 64–66.

132. Історія держави і права України : конспект лекцій для бакалаврів спеціальності «081 Право» денної форми навчання. Луцьк : Луцький НТУ, 2016. 116 с.

133. Історія релігій в Україні : навч. посіб. / А. Колодний, П. Яроцький, Б. Лобовик та ін. ; за ред. А. Колодного, П. Яроцького. Київ, 1999. 736 с.

134. Каменська Н. М., Нікуленко С. І. Костюм в Україні від епохи Київської Русі до ХХІ століття. Харків : Золоті сторінки, 2004. 207 с.

135. Кара-Васильєва Т. В., Чорноморець А. Д. Українська вишивка. Київ : Либідь, 2002. 160 с.

136. Карсекіна В. В., Скрипка Л. М. Страви української кухні : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1993. 239 с.

137. Касперович Г. Етнокультурные процессы на белорусско-украинском пограничье. *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 4/5. С. 19–29.

138. Катигоренко В. О. Зміни етнічного складу населення України / друга половина ХХ століття. *Історія України*. 1999. № 31/32. С. 6–7.

139. Катрій Ю. Значення традиційної християнської обрядовості для етнографічного розвитку України. *Народна творчість і етнографія*. 2000. № 1. С. 10–24.

140. Качалка Н. І хліб духмяний на столі, або традиційні рецепти української пекарні. *Берегиня*. 1992. № 1. С. 107–110.

141. Качкан В. Жива глина: Мандрівка в минуле та сьогоднішнє Опішного / Упр. культ. Полтав. обл. держ. адмін., Нац. музей заповідник укр. гончарства в Опішному. Опішне : Укр. народознавство, 1994. 180 с.

142. Качкан В. Українське народознавство в іменах. Київ : Либідь, 1994. Кн.1. 333 с.

143. Каюн В. О. Вихід з общини та створення хуторів і відрубів на Полтавщині у 1906–1916 роках. *Перші Череванівські читання* : зб. матеріалів регіонал. наук.-практ. конф. (20 вер. 2006 р.) / Полт. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2007. С.40–44.

144. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. У 3-х кн., 6 т. Кн. 1. Т. 1: Зимовий цикл; Т. 2: Весняний цикл. Київ: Обереги, 1994. 400 с.
145. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. У 3-х кн., 6 т. Кн. 2. Т. 3: Весняний цикл. Т. 4: Літній цикл / Степан Килимник. Київ : АТ «Обереги», 1994. 528 с.
146. Кирчів Р. Донаукові зацікавлення українським фольклором та етнографією. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 1. С. 40–48 ; № 2. С. 50–59; № 3. С. 52–64.
147. Кирчів Р. Етнографічне дослідження Бойківщини. Київ : Наукова думка, 1978. 174 с.
148. Кирчів Р. Етнографічне районування. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 185–214.
149. Кирчів Р. Етнографічне районування. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 185–214.
150. Кирчів Р. Сімейні звичаї та обряди. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 485–503.
151. Кисіль І. Міщани в соціальній структурі населення міст Гетьманщини (50-60 рр. XVIII ст.). *Пам'ять століть*. 2005. № 3/4. С. 224–234.
152. Кікоть А. А. Семіозис українського костюма: гендерні репрезентації : монографія / Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2010. 299 с.
153. Климець Ю. Д. Купальська обрядовість на Україні / АН УРСР. Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Київ : Наукова думка, 1990. 143 с.
154. Клиновецька З. Страви й напитки в Україні. Київ : Час, 1991. 223 с.
155. Кліффорд Д. Клопоти з культурою. Про авторитет етнографії. *Народна творчість і етнографія*. 2004. № 3. С. 70–84.
156. Коваленко О. В. Вплив природних умов на містобудівну структуру та розпланування Полтави XVII–XVIII століття. *Географія та екологія Полтави* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (25 квіт. 2008 р.) / Полтавський державний пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2008. С. 93–99.
157. Ковальков О. Л. Сприйняття часу в українській традиційній культурі (XIX – початок XX століття) : автореф. дис. ... канд. історич. наук : 07.00.05 / НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 2008. 20 с.
158. Коваль-Фучило І. Голосіння в контексті похоронного ритуалу. *Народна творчість і етнографія*. 2000. № 1. С. 33–44.

159. Ковальчук Н. Трансформація християнських уявлень у традиційній календарній обрядовості (історико-етнографічне дослідження на матеріалах Волинського Полісся). *Народна творчість та етнографія*. 2007. № 2. С. 105–112.

160. Ковальчук Н. А. Календарні звичаї та обряди Рівненського Полісся: локальна специфіка та трансформації (XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. історич. наук : 07.00.05 / НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського. Київ, 2008. 20 с.

161. Ковальчук О. В. Українське народознавство : Книга для вчителя. Київ : Освіта, 1992. 176 с.

162. Ковальчук О. В. Українське народознавство : Книга для вчителя. Київ : Освіта, 1992. 176 с.

163. Козацькі страви / збір., записи Я. Мельничук, Б. Карабін. Львів, 1990. 102с.

164. Косміна О. Традиційне вбрання українців. Київ : Балтія-Друк, 2008. Т. 1: Лісостеп. Степ. 160 с.

165. Косміна Т. Сільське житло Поділля кінець XIX - XX ст. : істор.-етнограф. дослідж. / за ред. В. І. Наулко ; АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Т. Рильського. Київ : Наукова думка, 1980. 189 с.

166. Коцан В. В. Традиційний народний одяг гуцулів Рахівщини: XIX – перша половина XX ст. : наук.-метод. посіб. / Упр. культури Закарпат. ОДА, Закарпат. музей нар. архіт. та побуту. Ужгород : Вид-во Олександра Гаркуші, 2012. 161 с.

167. Кравець О. М. Сімейний побут і звичаї українського народу : історико-етнографічний нарис / АН РСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Київ : Наук. думка, 1966. 200 с.

168. Крикун Ю. С. Звичаєве право українців у наукових дослідженнях 1920-х – на початку 1930-х років : автореф. дис. ... канд. історич. наук : 07.00.05 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2009. 20 с.

169. Крикун Ю. С. Звичаєве право українців у наукових дослідженнях 1920-х – на початку 1930-х років : автореф. дис. ... канд. історич. наук : 07.00.05 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2009. 20 с.

170. Крисаченко В. Історичні передумови формування етнічної структури населення України. *Стратегії розвитку України*. Київ, 2002. С. 51–64.

171. Круковська В. І. Українське весілля. Львів : Євросвіт, 2005. 92 с.

172. Кулаковський П. Чернігівщина на картах Боплана. *Сіверянський літопис*. 2003. № 1. С. 9–16.

173. Кульчицька О. Народний одяг західних областей УРСР. Київ : Наукова думка, 1959. 15 с. : 74 табл.
174. Курочкін О. Новорічні свята українців: традиції і сучасність. Київ : Либідь, 1978. 191 с.
175. Курочкін О. Українські новорічні обряди : «Коза» і «Маланка» (з історії народних масок) / Упр. культ. Полтав. обл. держ. адмін., нац. музей-заповідник укр. гончарства в Опішному. Опішне : Укр. народознавство, 1995. 391 с.
176. Курочкін О. В. Українці в сім'ї європейській: звичаї, обряди, свята. Київ : Б-ка українця, 2004. 248 с.
177. Лазаренко В. М., Вовкотруб Ю. М. Каравани українського степу. 2-ге вид., доп. Черкаси : Ваш Дім, 2004. 92 с.
178. Лепявко С. Прапори з 1665 року. *Пам'ятки України*. 1991. № 3. С. 48–51.
179. Лобовик Б. Вірування давніх українців та їхніх пращурів. Київ : Укр. центр духов. культури, 1996. 48 с.
180. Лозко Г. Дерева та кущі. *Чумацький шлях*. 2018. № 1. С. 24–25.
181. Лозко Г. С. Коло Свароже : Відроджені традиції. Київ : Укр. письменник, 2004. 222 с.
182. Лугова О. І., Поріцький А. Я. Побут сільськогосподарських робітників України в період капіталізму. *Український історичний журнал*. 1965. № 8. С. 143–145.
183. Любчик І. Становлення національної ідентичності лемків. *Київська старовина*. 2006. № 3. С. 80–97.
184. Макарець С. В. Ринок продукції тваринництва на Полтавщині епохи вільного підприємництва (кінець ХІХ – початок ХХ століття). *Історична пам'ять* : наук. зб. Полтава, 2008. Вип. 2. С. 81–87.
185. Макарчук С. Історико-політичне та етнографічне районування України: питання співвіднесеності. *Народні зошити*. 2001. № 3. С. 388–393.
186. Макарчук С. А. Історико-етнографічні райони України: навч. посіб. / С. А. Макарчук. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 352 с.
187. Макарчук С., Кирчів Р. Сім'я і сімейний побут. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 464–484.
188. Макарчук С., Тарновський Р. Громада і громадський побут. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 444–463.
189. Макарчук С., Турій О. Український етнос (історичний розвиток). Львів : Світ, 1990. 51 с.
190. Маркевич Н. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян. *Українці: народні вірування, повір'я, демонологія*. Київ : Либідь, 1991. С. 52–169.

191. Матейко К. Український народний одяг. Київ : Либідь, 1977. 195 с.
192. Матеріали до української етнології : зб. наук. праць / голов. ред. Г. Скрипник ; НАНУ ІМФЕ імені М. Т. Рильського. Київ, 2020. Вип. 19. 250 с.
193. Мельник Л. Г. Маловідомий опис Гетьманщини першої чверті XVIII століття *Вісник Київського національного університету. Серія: Історія*. 2001. Вип. 55. С. 13–17.
194. Микитчук С. Розвиток етнографії в Наддніпрянській Україні наприкінці XIX – на початку XX століття (історіографічний аспект). *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 4/5. С. 119–125.
195. Милорадович В. П. Українська відьма : нариси з української демонології / упоряд., пер., передм. О. М. Таланчук ; худож. оформл. І. А. Вишинський. Київ : Веселка, 1993. 72 с.
196. Мицик В. Каша – мати наша : Етнологічні нариси. Київ : Україна, 2002. 192 с.
197. Модзир М. Художні ремесла та промисли. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Акарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 369–393.
198. Моїсеєнко Є. В. Проблеми етнології у науковій періодиці України (кінець XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05 / Київський нац. ун-т імені Т. Шевченка. Київ, 2009. 20 с.
199. Момрик А. П. Формування концепції етногенезу українського народу (історіографія проблеми) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.05 : / НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського. Київ, 2005. 19 с.
200. Моця О. П. Етнічні процеси в автохтонному середовищі на етапі ранньомодерної та модерної історії України. *Український історичний журнал*. 2010. № 1. С. 41–52.
201. Найден О. Купальські обряди на Полтавщині та Вінниччині. *Народне мистецтво*. 2007. № 3/4. С. 58–61.
202. Найден О. С. Українська народна іграшка: історія, семантика, образна своєрідність, функціональні особливості. Київ : Арттек, 1999. 256 с.
203. Найден О. С. Українська народна іграшка: історія, семантика, образна своєрідність, функціональні особливості. Київ : Арттек, 1999. 256 с.
204. Наконечний В. М. Лемки в XX столітті: життя на етнічних землях та в нових геополітичних умовах : автореф. дис. ... канд. історич. наук : 09.00.12 / Київ нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2008. 19 с.
205. Народні повір'я / автор-упорядник М. К. Дмитренко. Київ : Народознавство, 1997. 68 с.

206. Наулко В. И. Украинская этнологическая наука: современное состояние и перспективы развития. *Этнографическое обозрение*. 2003. № 6. С. 115–123.
207. Наулко В., Матвійішин Я. Нові відомості про Де ла Фліза. *Київська старовина*. 1993. № 5. С. 52–54.
208. Небесна З. Сімейне виховання українців Бойківщини в системі гуманітарної освіти. *Українознавство*. 2010. № 4. С. 183–186.
209. Нечуй-Левицький І. С. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Київ : Обереги, 2003. 143 с.
210. Николаева Т. А. Украинская народная одежда: Среднее Поднепровье. Киев : Наук. думка, 1987. 247 с.
211. Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма. Київ : Либідь, 1996. 176 с.
212. Ніколаєва Т. О. Український костюм. Надія на ренесанс / НАН України, Ін-т мистецтвознав., фольклору та етнографії імені М. Т. Рильського. Київ : Дніпро, 2005. 320 с.
213. Новарчук Б. Д. Сучасне українське весілля. Луцьк : Надстир'я, 1993. 140 с.
214. Обряды и верования древнего населения Украины : сборник / под. ред. В. М. Зубарь. Київ : Либідь, 1990. 138 с.
215. Огульчанський Ю. Етнічна структура українського суспільства: уявні та дійсні проблеми. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 68 с.
216. Острянин Д. Світогляд Михайла Максимовича. Київ : Держполітвидав УРСР, 1960. 165 с.
217. Павленко Ю. Структура та розвиток етнічної спільності. *Археологія*. 1997. № 3. С. 15–20.
218. Павлюк С. П. Традиційне хліборобство України: агротехнічний аспект / АН УРСР, Львів. від., Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Т. Рильського ; ред. Ю. Г. Гошко. Київ : Наукова думка, 1991. 224 с.
219. Паламарчук Л. Культура здоров'я в традиціях українського народу. *Хімія. Біологія*. 2004. № 24. С. 49.
220. Панченко В. Міська геральдика Полтави. *Науковий світ*. 2006. № 10. С. 26–27.
221. Пасічник М. С. Історія України та її державності: конспект лекцій. Львів, 2011. 760 с.
222. Пастернак О. Пояснення тризуба, герба Великого київського князя Володимира Святого. Київ : Веселка, 1991. 47 с.
223. Пасько-Єфімова В. Осередок і опора (до 120-річчя Південно-Західного відділення РГТ у Києві). *Старожитності*. 1993. № 9/10. С. 26–28.
224. Паучок В. К. Етногенез українського народу і становлення національної символіки. Тернопіль, 1993. 105 с.

225. Петров В. Походження українського народу. Київ : Феникс, 1992. 192 с.
226. Пилипчак М. І. Пісні українського весілля. Т. 2. Київ : Музична Україна, 2020. 310 с.
227. Під полиноюю зорею : фотонарис про історію та культуру Чорнобильського Полісся. Київ : Седа-стиль : АртЕк, 1996. 160 с.
228. Пінчук Ю. Микола Іванович Костомаров (1817–1885). Київ : Наук. думка, 1992. 232 с.
229. Полесьє. Матеріальна культура. Київ : Наукова думка, 1988. 448 с.
230. Пономар Л. Г. Народний одяг Правобережного Полісся середини ХІХ – середини ХХ століть : іст.-етногр. атлас : словник / відп. ред. Г. А. Скрипник; НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, ГО «Центр дослідж. та відродження Волині». Київ : Бизнесполіграф, 2015. 267 с.
231. Пономарьов А. П. Развитие семьи и семейно-брачных отношений на Украине. Київ, 1989. 320 с.
232. Пономарьова І. С. Греки Приазов'я: етнонаціональні процеси в аспекті трансформації традиційної культури : автореф. дис. ... д-ра історич. наук : 07.00.05 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 33 с.
233. Попович М. В. Національна культура і культура нації. Київ: Знання, 1991. 64 с.
234. Поріцький А. Я. Побут сільськогосподарських робітників України в період капіталізму. *Український історичний журнал*. 1965. № 8. С. 143–145.
235. Пошивайло О. Гончарська столиця України / Упр. культ. Полтав. облдержадмін., Держ. музей-заповідник укр. гончарства в Опішному. Опішне : Укр. Народнознавство, 2000. 72 с.
236. Пошивайло О. М. Етнографія українського гончарства : Лівобережна Україна. Київ : Молодь, 1993. 408 с.
237. Приходченко К. І. Календарний рік у вправах і завданнях. Зима. Харків : Основа, 2004. 144 с.
238. Приходько М. Сухопутний транспорт на Україні. *Народна творчість і етнографія*. 1975. № 5. С. 63–66.
239. Проскурова С. В. Чумацтво як українське соціокультурне явище : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 09.00.12 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2001. 18 с.
240. Рачковський Г. Народні знання. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2015. С. 548–586.

241. Рачковський Г. Народні знання. *Етнографія українців*: навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 548–586.
242. Ревуненков Е., Решетов С. Сергей Михайлович Широкогоров. *Этнографическое обозрение*. 2003. № 3. С. 100–118.
243. Репрессированные этнографы / сост. Д. Д. Тумаркин ; РАН. Ин-т этнологии и антропологи им. Н. Н. Миклухо-Маклая. Москва : Восточная литература, 2003. Вып. 2. 495 с.
244. Решетов А. Институт антропологии и этнографии – Институт этнографии АН СССР. 1933–1943 гг. *Этнографическое обозрение*. 2003. № 5. С. 24.
245. Різдвяні свята в Україні : Етнографічний нарис з доданням українських народних пісень. Київ : Музична Україна, 1992. 150 с.
246. Рубан О. Етнографічна комісія АНУ. *Народна творчість і етнографія*. 1999. № 4. С. 126–131.
247. Рубан О. Етнографічна комісія АНУ. *Народна творчість і етнографія*. 1999. № 4. С. 126–131.
248. Рябцев Ю. Крестьянское жилище и утварь. *Преподавание истории в школе*. 1995. № 3. С. 62–66.
249. Саварин Т. Я., Головацький М. Драгоманов про чинність фактора політичного статусу етносів у міжетнічних стосунках лемків з сусідами. *Мандрівець*. 2004. № 2. С. 23–25.
250. Саган О. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан. Київ, 2004. 912 с.
251. Самойлович В. Народное архитектурное творчество. Київ : Наукова думка, 1977. 232 с.
252. Самойлович В. Українське народне житло. Київ : Наукова думка, 1972. 56 с.
253. Самойлович В. П. Народна архітектура України в ілюстраціях. Київ : Абрис, 1999. 281 с.
254. Сегеда С. Антропологічний склад українського народу (спроба комплексного аналізу). *Народознавчі зошити*. 1998. 3.2 (20). С. 113–128.
255. Сегеда С. Антропологічний склад українського народу: етногенетичний аспект. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 2001. 254 с.
256. Сегеда С. Антропологічний склад українського народу: новий погляд. *Народна творчість та етнографія*. 2001. № 4. С. 96–103.
257. Сегеда С. Історична динаміка етнічного складу населення України. *Досвід України в галузі прав національних меншин*. Київ, 1994. С. 7–16.
258. Сергієнко П. П. Соборна Україна: від ідеї до життя. Київ : Знання, 1993. 64 с.

259. Сергійчук В. І. Доля української національної символіки. Київ : Тов-во «Знання УРСР», 1990. 48 с.
260. Сергійчук В. І. Національна символіка України : науково-художня книжка. Київ : Веселка, 1992. 109 с.
261. Сивачук Н. Дитина у світогляді українського народу. *Початкова школа*. 2000. № 5. С. 49–52.
262. Сікорський І. Національний характер українців. *Чумацький шлях*. 2019. № 2. С. 20–25.
263. Сілецький Р. Народний одяг. *Етнографія українців*: навч. посіб. / з ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 316–346.
264. Сілецький Р. Поселення, двір, житло. *Етнографія українців* : навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 292–315.
265. Скиба О. В. Народні вірування та повір'я, пов'язані з культом померлих, у дослідженнях вітчизняних народознавців ХІХ–ХХ століть *Гуманітарні науки*. 2009. № 1. С. 182–188.
266. Скоряк А. Особливості традицій харчування та народної кулінарії Полтавщини; від минулого до сучасного. *Берегиня*. 2009. № 3. С. 74–87.
267. Скрипник Г. Українська етнологія крізь призму часу: втрати і здобутки // *Матеріали до української етнології* : Збірник наук. праць. Вип. 10(13) / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. К., 2011. С. 1–10.
268. Скрипник Г. А. Народознавча спадщина Павла Чубинського з погляду сучасної етнології. *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 2. С. 4–22.
269. Скуратівський В. Берегиня. Київ : Рад. письменник, 1987. 278 с.
270. Скуратівський В. Мандрівка до Русалії. *Берегиня*. 1999. № 1/2. С. 26–50; № 3/4. С. 22–41.
271. Скуратівський В. Місяцелік. Український народний календар. Київ : Мистецтво, 1993. 208 с.
272. Скуратівський В. Погостини. Київ : Либідь, 1991. 127 с.
273. Скуратівський В. Святки. Київ : Українознавство, 1994. 120 с.
274. Скуратівський В. Т. Дідух: Свята українського народу / В. Т. Скуратівський ; худож. оформ. О. Коваль, Н. Коваль. Київ : Освіта, 1995. 272 с.
275. Скуратівський В. Т. Покуть : народознавчі матеріали про знаменні віхи людського буття, давні укр. звичаї та обряди. Київ : Довіра, 1992. 235 с.
276. Скуратівський В. Т. Святвечір : нариси-дослідження. У 2-х кн. Кн. 2. Київ : Перлина, 1994. 192 с.

277. Слов'янський світ. Щорічник / голов. ред. Г. А. Скрипник ; НАНУ, ІМФЕ імені М. Т. Рильського. Київ, 2020. Вип. 19. 236 с.
278. Смолинська Є. Пережитки примітивної обрядовості в українському побуті. *Берегиня*. 1999. № 2. С. 72–85; № 3. С. 55–67.
279. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська державна ідея. Проблеми формування, еволюція, реалізація. Київ, 1997. 36 с.
280. Сніжко В. Етнографічні дослідження в теорії наукового українознавства. *Українознавство*. 2011. № 2. С. 183–187.
281. Соколова В. Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белоруссов XIX – нач. XX в. Москва : Наука, 1979. 284 с.
282. Соколовська К. Культурно-побутові ознаки сучасних українців. *Персонал*. 2008. № 3/4. С. 124–134.
283. Сорока Ю. М. Населення західноукраїнських земель в етнополітичному та демографічному вимірах (1939–1950 рр.) : автореф. дис. ... д-ра істор. наук : 09.00.12 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2009. 33 с.
284. Сорочук Л. Наукові фольклорно-етнографічні пошуки Миколи Костомарова. *Література. Фольклор. Проблеми поетики* : зб. наук. пр. / Ін-т філології Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. Вип. 28, ч. 1. С. 265–271.
285. Сорочук Л. Обрядово-календарне коло – українознавчі виміри. *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Українознавство*. Вип. 5. 2001. С. 19–22.
286. Сосенко К. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечора. Репринтне вид. Київ : СІНТО, 1994. 360 с.
287. Стамеров К. Нариси з історії костюмів : у 2-х ч. Ч. I. Київ, 1978. 244 с.
288. Становлення української етнологічної (етнографічної) думки. *Етнологія* : підручник для студ. вищих навч. закладів / Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2006. С. 70–86.
289. Старков В. Весняні ігри в традиційній календарній обрядовості українців: від 291. Стрітення до Великодня. *Пам'ять століть*. 2001. № 2. С. 116–121.
290. Стасько Б. В., Марусик Н. І. Український народний одяг (Західні етнографічні регіони) : навч.-метод. посіб. / Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2009. 120 с.
291. Стеллова Н. Календарна обрядовість та фольклор українців Підляшшя. *Народна творчість і етнографія*. 1999. № 2/3. С. 117–123.
292. Стеллова Н. Календарна обрядовість та фольклор українців Підляшшя. *Народна творчість і етнографія*. 1999. № 2/3. С. 117–23.

293. Стельмах Г. Історичний розвиток сільських поселень на Україні. Київ : Наукова думка, 1964. 230 с.

294. Стельмахович М. Народна педагогіка. Київ : Радянська школа, 1985. 312 с.

295. Стельмахович М. Г. Народне дитинознавство. Київ : Знання, 1991. 48 с.

296. Стельмахович М. Г. Народне дитинознавство. Київ : Знання, 1991. 48 с.

297. Стельмашук Г. Г. Традиційні головні убори українців / НАН України. Ін-т народознавства. Київ : Наукова думка, 1993. 240 с.

298. Степовик Д. Звичаї іноземців в описах українського мандрівника XVIII ст. *Народна творчість та етнографія*. 2004. № 5. С. 47–51.

299. Степовик Д. Священність наших обрядів. *Дніпро*. 1999. № 3/4. С. 45–47.

300. Страви української кухні / за ред. В. П. Запорожця ; укл. : Шалімов С. А. та ін. Київ : Державне вид-во технічної літ., 1951. 207 с.

301. Сумцов М. Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слободської України : вибрані праці / Харківський обл. центр народної творчості, Християн. благод. фонд імені Андрія Первозваного, ЦНБ Харківського нац. ун-та ім. В. Н. Каразіна. Харків : АТОС, 2008. 558 с.

302. Супругова С. Етнічні спільноти: сутність, ознака, класифікація. *Філософська думка*. 2005. № 5. С. 124–137.

303. Супруненко В. Ми – українці: енциклопедія українознавства. Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 1999. Кн.1. 412.; Кн. 2. 144 с.

304. Супруненко В. Народини. Витоки нації, символи, вірування, звичаї та побут українців. Запоріжжя : Берегиня, 1993. 136 с.

305. Табачник Д. В. Український літопис вбрання : кн.-альбом / авт.-упоряд. З. Васіна ; наук. ред. Л. Клочко. Київ : Мистецтво, 2006. Т. 2 : XII – поч. XX ст. : наукові художні реконструкції. 445 с.

306. Таланчук О. Зимова обрядовість. Колядки і щедрівки. *Українська мова і література*. 2002. № 23/24. С. 3–13.

307. Терлецький Л. Етногенез українського народу / НАНУ Ін-т укр. археограф. та джерел-ва ім. М. С. Грушевського. Львів : Інтелект-Бізнес, 2007. 632 с.

308. Тиводар М. Етнодемографічні процеси на Закарпатті (I – початок III тисячоліття). *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 1. С. 4–31.

309. Тришньовський А. Етнопсихологія українського народу. *Персонал*. 2009. № 3. С. 68–74.

310. Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : міжвідом. наук. зб. праць / редкол. : Я. Д. Ісаєвич (гол. ред.), В. І. Горинь та ін. Київ : Наукова думка, 1992. 226 с.

311. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.
312. Українська родина: родинний і громадський побут : навч.-метод. посіб. для вчителів та викладачів народознавства. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2000. 424 с.
313. Українське народне житло : комплект листівок / упоряд. та авт. тексту Т. В. Косміна ; худож. З. О. Васіна. Київ : Мистецтво, 1986. 18 листівок.
314. Український літопис вбрання: Наук. художні реконструкції : книга-альбом / упоряд. і авт. тексту З. Васіна. Київ : Мистецтво, 2003. Т. 1. 448 с.
315. Український народний одяг / пер. англ. О. Пашак-Ткач ; ред. П. Одарченко, Г. Царинник ; іл. Г. Титла. Торонто ; Philadelphia : Світова Федерація Українських Жіночих Організацій. Комісія народного мистецтва, 1992. 306 с.
316. Українські міфи: демонологія, легенди / упоряд. М. Дмитренко. Київ : Музична Україна, 1992. 144 с.
317. Українські символи / М. Дмитренко, Л. Іваннікова, З. Лозко та ін. Київ : Ред. часопису «Народознавство», 1994. 141 с.
318. Українські чари / упоряд. О. Таланчук. Київ : Наукова думка, 1992. 96 с.
319. Українці : іст.-етнограф. моногр. У 2 кн. / Держ. музей-заповід. укр. гончарства в Опішному. Київ ; Опішне : Укр. народознавство, 1999. Кн. 1. 528 с. ; Кн. 2. 544 с.
320. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. Київ : Либідь, 1992. 638 с.
321. Фігурний Ю. Основні версії походження українського етносу: фаховий українознавчий аналіз. *Українознавство*. 2010. № 3. С. 213–220.
322. Хліб наш насущний: Використання хліба в українських обрядах і звичаях / М. Ткач, Н. Данилевська (упоряд.). Київ : Український центр духовної культури, 2003. 220 с.
323. Хмара Г. Основні ознаки в мотивуванні назв українського одягу. *Рідний край*. Полтава, 2003. № 2 (9). С. 74–78.
324. Храмов Ю. Створення УАН – визначна подія в історії України ХХ століття // *Народна творчість і етнологія*. 1998. № 5-6. С. 3–10.
325. Цюсь А. В. Фізичне виховання в календарній обрядовості українців : навч. посіб. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : Надстир'я, 2000. 374 с.
326. Чмелик Р. До методики визначення меж українських етнічних територій у контексті сучасних інтерпретацій етнічності. *Народна творчість та етнологія*. 2016. № 2. С. 34–44.
327. Чмелик Р. П. Мала українська селянська сім'я другої половини ХІХ – початку ХХ століття (структура і функції) / за ред. М. Горбань. Львів : Ін-т народознавства НАНУ, 1999. 142 с.

328. Чубинський П. Мудрість віків: Українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського. Кн. 1. Київ : Мистецтво, 1995. 224 с.

329. Чубинський П. Мудрість віків: Українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського. Кн. 2. Київ : Мистецтво, 1995. 224 с.

330. Шакурова О. Модерні концепції етногенезу українців. *Українознавство*. 2011. № 2. С. 192–194.

331. Шилов Ю. Трипільська культура Наддніпров'я України і її зв'язок із прабатьківщиною індоєвропейців. *Народна творчість і етнографія*. 2000. № 1. С. 74–81.

332. Щербак І. Обрядові форми статевої ідентифікації дітей в традиційній культурі українців. *Народна творчість і етнографія*. 2000. № 1. С. 114–118.

333. Щербаківський Д. Козак Мамай: мистецько-етнографічні праці / упоряд., передм., комент. та прим. М. В. Волкової ; за заг. ред. А. П. Яреценка. Харків : Факт, 2008. 512 с.

334. Щербань О. Весільний обряд у с. Великі Будища (Полтавщина, Україна). *Берегиня*. 2009. № 2. С. 5–34.

335. Щербань О. Різдвяні опішненські ласощі. *Чумацький шлях*. 2008. № 6. С. 4–5.

336. Яворницький Д. Як святкували запорожці Новий рік. *Народна творчість і етнографія*. 2003. № 1/2. С. 3–4.

337. Якиминська Л. В. Актуалізація селянських та козацьких архетипів у світоглядних уявленнях українців Степового Побужжя (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. історич. наук : 07.00.05 / Київ нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2009. 19 с.

338. Якимович Б. До питання про українську національну символіку. *Пам'ятки України*. 1991. № 1. С. 2–12.

339. Якимович Г. І. Науково-експедиційні дослідження на Бойківщині. *Берегиня*. 2008. № 3. С. 25–30.

340. Яреченко А. Етнографічні особливості України. *Українські традиції* / упоряд. В. О. Ковалевський ; худож.-оформлювач В. І. Осипов. Харків, 2006. С. 353–429.

Електронні джерела:

1. Про культуру. Закон України. Редакція від 04.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>

2. Про охорону культурної спадщини : Закон України. Редакція від 24.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>

3. Lemky : сайт. URL: <http://lemky.com>.
4. Закарпатський музей народної архітектури та побуту. URL: zamnar.org.ua
5. Замки і храми України : сайт. URL: www.castles.com.ua.
6. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України : сайт. URL: www.etnolog.org.ua.
7. Інститут народознавства НАН України. URL: <http://ethnology.lviv.ua/>
8. Каталог сайтів: Краєзнавчі, етнографічні музеї. URL: <https://catalog.online.ua/ukr/culture/.../regional/>
9. Культура України : електронна бібліотека / Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. URL: <http://elib.nplu.org/project.html>.
10. Музей народної архітектури та побуту імені Климентія Шептицького (Шевчєнківський гай). URL: <https://lvivskansen.org/>
11. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». URL: <https://www.niez.com.ua/>
12. Національний музей народної архітектури та побуту України. URL: <https://www.pyrohiv.com/about/>
13. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. URL: <https://opishne-museum.gov.ua/>
14. Центр народного мистецтва «Петриківка». URL: <https://petrykivka.jimdofree.com/>

ПРОГРАМА ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ

I. Вступ

Навчальна дисципліна «Етнографія України» і етнологічна наука в цілому посідають вагоме місце у системі вузівської освіти України. В сучасних умовах відкриваються широкі перспективи у вивченні духовної та матеріальної культури, традицій українського народу, з'являються можливість досягнути витoki вітчизняної історії, осмислити перспективи збереження і розвитку найкращих цінностей його культурної свідомості. Все більшого значення набуває здатність студентів до систематичної і творчої роботи, вміння використовувати набуті знання і навички в практичній науково-пошуковій діяльності. Саме цій меті підпорядкована сутнісна основа і напрямки етнографічної практики, в ході якої студенти / здобувачі освіти пізнають внутрішній світ українців, осягають світоглядні основи і культурні надбання всіх етнічних спільностей, що проживають на території України.

II. Мета і завдання практики

Метою етнографічної практики є вивчення студентами / здобувачами освіти локальних та регіональних особливостей розвитку звичаїв і традицій народу, духовної та матеріальної культури українців. У ході практики студенти / здобувачі освіти теоретично осмислюють основні поняття етнологічної науки, використовують загальноприйнятту і нову фахову методологію, шукають оптимальні шляхи та форми дослідження. Вирішальну роль у виборі теми вивчення відіграє світогляд студента, який самостійно визначає для себе власні наукові інтереси, оцінює свої теоретичні та інтелектуальні можливості. Це сприяє виробленню оригінального мислення, розвитку ініціативи і творчого пошуку молодих науковців.

Етнографічна робота передбачає вдосконалення методики і застосування засвоєних знань з інших дисциплін, таких як «Етнографія України», «Етнологія України», «Етнічна історія України», «Етногеографія України», «Соціологія», «Демографія», «Антропологія», «Археологія», «Історія культури» та інші.

Під час дослідницької етнографічної роботи студенти / здобувачі освіти вирішують наукові завдання. В ході опитування населення, фіксації тих чи інших виявів народної культури етнологічна наука отримує новий емпіричний матеріал для поступової систематизації і узагальнення. Поступово окремі елементи складають повну картину духовного і матеріального розвитку населення України.

Через об'єктивні причини серед досліджуваних явищ переважають ті, що мають регіональну специфіку (наприклад, «Мотиви і техніка вишивки Середньої Наддніпрянщини», «Весільна обрядовість Полтавщини і Слобожанщини», «Традиції лозоплетіння, рогозоплетіння, соломоплетіння історико-етнографічних регіонів України»).

Перед студентами / здобувачами освіти ставиться завдання систематизувати і вивчити залишки давніх культурних традицій у поселеннях, одязі, народних промислах і ремеслах, дослідити особливості сімейних відносин, громадського побуту, фольклору, календарних свят українського народу. Вони повинні розробити наукові гіпотези щодо втілення та подальшого розвитку цих тенденцій у сучасних умовах (наприклад, «Традиції селянської громади в умовах сільськогосподарських реформ в Україні»). При такому підході етнографічний простір стає вагомим елементом у виробленні власних форм майбутнього розвитку українського народу. Молоде покоління прилучається до духовного світу попередніх епох, відчуває свою причетність до формування найближчих перспектив для себе і суспільства.

Після закінчення етнографічної практики студент / здобувач освіти оцінює і усвідомлює власний досвід пошукової польової роботи, що сприяє його становленню як молодого науковця-етнолога, громадянина і особистості.

III. Тривалість етнографічної практики студентів

Згідно з навчальним планом підготовки фахівця зі спеціальності 032 Історія та археологія, 014.03 Середня освіта (Історія) студенти / здобувачі освіти проходять етнографічну практику у третьому / четвертому семестрі, після засвоєння навчального матеріалу, який викладається на лекціях і опрацьовується на практичних (семінарських) заняттях з навчальних дисциплін: «Етнографія України», «Етнографія слов'янських народів». Офіційна тривалість етнографічної практики – один тиждень. Як правило, підготовча і пошукова робота триває протягом навчального року за розробленими анкетами-питальниками Інституту мистецтвознавства, фольклору, етнології імені М. Т. Рильського: «Соціо-нормативний побут», «Міфологія», «Українська кулінарія», «Матеріальна культура», «Сімейна обрядовість українців».

IV. Зміст етнографічної практики

Основна форма роботи в ході етнографічної практики – це безпосереднє спостереження і вивчення дійсності, які складають

основу польової етнографічної роботи. Результатом такої роботи є етнографічні польові матеріали. Після збирання достатньої кількості етнографічних матеріалів і відомостей визріває необхідність у їхньому теоретичному осмисленні та аналізі.

На початку навчального року зі студентами / здобувачами освіти проводяться бесіди, в ході яких керівник етнографічної практики рекомендує ті чи інші теми, розповідає про вимоги до дослідження. Узгоджуються основні напрямки і об'єкти етнографічного вивчення в ході експедиційного дослідження.

Передбачено також консультації з музейними працівниками етнографічного відділу Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, екскурсії до Музею українського весілля (с. Великі Будища Диканського району Полтавської області, Музею рушника (с. Степове Полтавського району), етнографічного комплексу української садиби (с. Проні Диканського району Полтавської області), де студенти-практиканти знайомляться з полтавським типом народного житла в Україні, вивчають документацію і методикау польових етнографічних досліджень.

Після цього студенти / здобувач освіти збирають етнографічний матеріал у визначених етнографічних регіонах чи районах України. Найчастіше це відбувається за місцем проживання, де можливі найбільш оптимальні форми і шляхи вивчення побуту сучасного населення України.

Серед основних форм етнографічної практики можна виділити головні:

- а) фіксація реальних етнокультурних явищ;
- б) їх систематизація;
- в) типологізація;
- г) реконструкція;
- д) теоретичний аналіз;
- е) передбачення і рекомендації.

Перед початком етнографічної практики студент / здобувач освіти повинен *знати*:

1. Основні поняття української етнографічної науки, її методологію і завдання.

2. Етапи етнічної історії населення України, формування етнічної території, особливості етно-демографічного розвитку.

3. Історико-етнографічне районування України, етнографічні групи українського народу, етнорегіональну, національну і народну символіку.

4. Основні риси сільськогосподарської культури, поселення і житла, комплекси одягу етнографічних районів України.

5. Народні промисли і художні ремесла, традиції народного харчування, особливості матеріальної культури в історико-етнографічних районах України.

6. Суспільні відноси на Україні в їх історичному розвитку, громадський та сімейний побут.

7. Народний етикет і народні знання.

8. Основні ознаки фольклору і усної народної творчості.

9. Календарна обрядовість українського народу.

10. Сімейна обрядовість українського народу.

11. Світоглядні уявлення та вірування українців.

Студент / здобувач освіти повинен мати навички у класифікації і вивченні етнографічних джерел, знати особливості складання наукової етнографічної програми, володіти методикою польових етнографічних досліджень.

V. Форми контролю і звіту

Контролює роботу керівник навчальної етнографічної практики, який призначається наказом ректора університету. Керівник практики складає робочу програму, план, маршрут навчальної етнографічної практики спільно з науковим консультантом та груповим методистом.

Після закінчення етнографічної практики студент / здобувач освіти подає керівнику документи:

1) план етнографічної практики з помітками про виконання;

2) щоденник польових етнографічних досліджень;

3) робочий зошит для польових досліджень;

4) польові етнографічні матеріали: письмові, графічні, образотворчі, географічні карти;

5) етнографічні джерела: вироби ремесел, знаряддя праці, одяг, вишивки, хатнє начиння та інше;

6) аналіз зібраних етнографічних матеріалів з елементами типологізації, реконструкції, наукового передбачення;

7) звіт, в якому зазначається об'єкт і причини його дослідження, хронологічні етапи вивчення, власні спостереження і враження, висновки, побажання і рекомендації щодо покращення ефективності проходження етнографічної практики.

Для узагальнення та систематизації польових етнографічних матеріалів, зібраних під час навчальної етнографічної практики і підготовки звіту практиканта, студентам / здобувачам освіти надається 3-5 днів після її завершення.

VI. Підбиття підсумків етнографічної практики

Підведення підсумків навчальної етнографічної практики проводиться через 7 днів після закінчення етнографічної практики

на підсумковій конференції членами Комісії по захисту результатів етнографічної практики в складі: завідувача кафедри, кураторів академічних груп, керівника практики, методистів, визначених наказом ректора педагогічного університету.

Підсумкову доповідь по завершенню терміну проходження навчальної етнографічної практики робить викладач, який здійснював керівництво етнографічною практикою. На підсумковій конференції з практики заслуховуються звіти студентів / здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, їх пропозиції і побажання щодо більшої ефективності проведення етнографічних польових досліджень. Кращі наукові розробки студентів / здобувачів освіти рекомендуються до друку в збірниках матеріалів студентської конференції, періодиці Полтавщини, збірнику наукових праць Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського (м. Полтава) та надаються до відділу «Етнологічний центр» ІМФЕ імені М.Т.Рильського, м. Київ згідно Угоди про співпрацю академічних установ: ПНПУ імені В.Г.Короленка та ІМФЕ імені М.Т.Рильського.

Результати успішності студентів / здобувачів освіти по завершенню навчальної етнографічної практики виставляються в екзаменаційну відомість, а також у залікові книжки та індивідуальні плани студентів / здобувачів освіти за національною шкалою оцінювання та кредитно-модульною системою.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Опис предмета навчальної дисципліни «Етнографія України».....	8
Структура навчальної дисципліни «Етнографія України».....	9
Основні положення робочої програми.....	11
Види навчальної діяльності студентів: лекція, практичне (семінарське) заняття, індивідуальна та самостійна робота	22
Критерії оцінювання знань студентів / здобувачів освіти	24
Методичні рекомендації для студентів / здобувачів освіти у вивченні дисципліни «Етнографія України».....	28
Теми лекційних занять	52
Плани практичних (семінарських) занять.....	55
Питання для індивідуальної та самостійної роботи	90
Теми практичних занять винесені на самостійне опрацювання студентам / здобувачам освіти	94
Завдання для самостійної роботи.....	108
Тематика рефератів	112
Пакет візуального супроводження навчальної дисципліни «Етнографія України»	114
Питання для підсумкового контролю (екзамену чи заліку) з навчальної дисципліни «Етнографія України».....	115
Ректорська контрольна робота з навчальної дисципліни «Етнографія України»	118
Тестові завдання з курсу «Етнографія України» до ректорської контрольної роботи.....	129
Модульна контрольна робота № 1 з дисципліни «Етнографія України»	136
Модульна контрольна робота № 2 з дисципліни «Етнографія України»	144
Модульна контрольна робота № 3 з дисципліни «Етнографія України»	150

Модульна контрольна робота № 4 з дисципліни «Етнографія України»	156
Тести для поточного контролю до практичних занять, самостійної роботи (заочна форма навчання).....	160
Питання для підсумкового контролю з дисципліни «Етнографія України» (заочна форма навчання).....	166
Література для вивчення навчальної дисципліни «Етнографія України»	167
Програма етнографічної практики	192

Лариса Іванівна ШАПОВАЛ

Етнографія України

Навчально-методичний посібник

Коректура авторська

*Макетування та верстка: **Тимощук А.І.***

*Технічний редактор: **Тимощук А.І.***

Підписано до друку 29.11. 2021 р.

Формат 60x84/8. Гарнітура Cambria

Папір офсетний. Друк цифровий

Ум.-друк. арк. 11,5. Зам. № 2103

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка

вул. Остроградського, 2, Полтава, 36003

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 3817 від 01.07.2010 р.